

ерт. Р1
С. 44

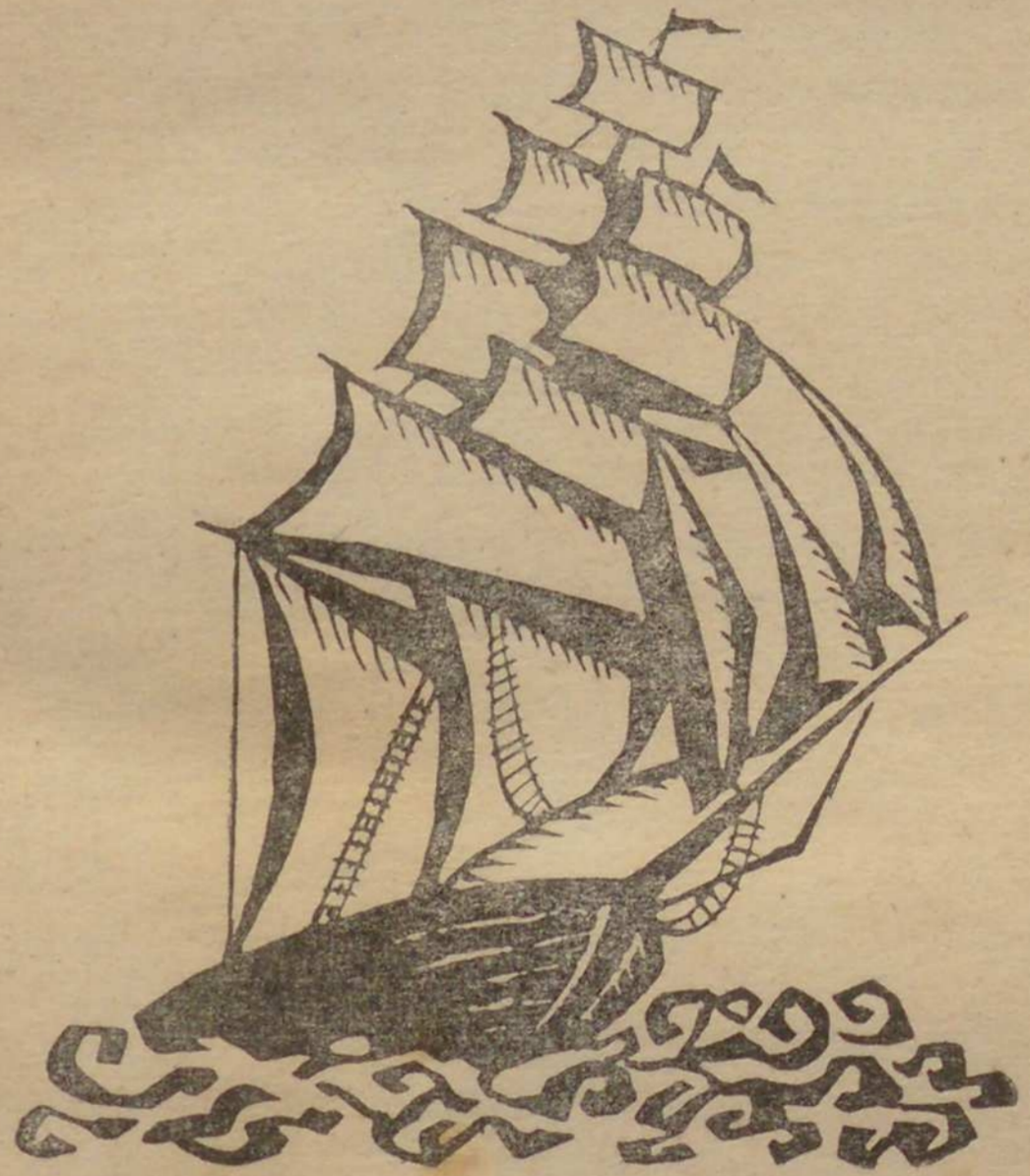
**ДӘНИЗ
ҒЕКАЈӘЛӘРИ**

К.М.Станјукoвич

К. М. СТАНЈУКОВИЧ

ДӘНИЗ ККАЈӘЛӘРИ

Р1
075 С.44

fond 2015

Мәчбури нүсхә

КӘНЧЛИК · БАКЫ · 1969

Фиридунбәј Кәчәрли адына
Азәрб. Дәвләт Республлка
УШАГ КИТАБХАНАСЫ
Инв. № 26266

26266

р1
075 С.44

Тәрчүмә едәни Микајыл Рзагулузадә

Тәкрар нәшр

МАКСИМКА

I

Кәминин зәнки јеничә чалынмышды. Атлантик океанында, тропик гуршагда, көзәл бир сәһәр чағы саат алты иди.

Јандырычы вә көзгамашдырычы күнәш, ора-бурасында ағаппаг кружева кими хырдача шәбәкәли булудлар кәзишән зәриф фирузәји сәмада сүр'әтлә учалыр вә океанын далғавари сәһинә шән парылтылар сачыр. Дәнизин сонсуз кенишлијини узагда көрүнән үфүгүн мави чәрчивәси әһатә едир.

Әтраф санки тәнтәнәли бир сүкут ичиндәдир.

Јалныз тәпәләри күнәшин алтында күмүш кими парылдашан күчлү, ачыг көј далғалар бир-биринин үзәринә ашыб, хош вә зәриф уғулту илә пычылдашыр, елә бил дејирләр ки, бу ен даирәләриндә, тропик сәманын алтында әбәди гоча океан һәмишә мөһрибандыр.

О, өз нәһәнк синәсиндә үзән кәмиләри гајғыкеш, һәссас бир ләлә кими мөһрибанлыгла кәздириб, дәнизчиләри фыртына вә туфанларла һәдәләмир.

Әтраф бомбошдур!

Бу күн үфүгдә нә бир јелкән ағарыр, нә дә бир түстү көрүнүр. Бөјүк океан јолу кенишдир.

Арабир учан балығын күмүшү пуллары күнәшин алтында парылдашыр, ојнашан балинанын гапгара бели көрүнүр вә о, фышылты илә су фәвварәси бурахыб јох олар; көј үзүндә түнд боз фрегат¹ вә ја ағаппаг албатрос² сүзүр, сујун, үзү илә хырда боз петрел³ гушу сүр'әтлә узаг Африка вә ја Америка саһилләринә доғру учуб кедир; әтраф јенә бомбош көрүнүр. Јенә дә уғулдајан океан, ишыглы, мұлајим, зәриф күнәш вә сәма...

1, 2, 3—Дәниз гушлары.

«Забика» («Далашган») адлы бухарла ишлэјән рус һәрб кәмиси океанын далғавари үзәриндә јырғалана-јырғалана сүр'әтлә чәнуба доғру үзүр; тутгун, сәрт, амма меһрибан вә әзиз шималдан кетдикчә узаглашыр.

Азачыг кери әјилмиш үч уча дорлу, јухарыдан ашағыја гәдәр јелкәнләрлә өртүлү, гапгара, гәшәнк, јығчам «Забика» кәмиси јолуна ујғун истигамәтдә әсән шимал-шәрг пассат күләјинин тә'сирилә бир аз јана әјилмиш, саатда једди-сәккиз мил сүр'әтлә кедир. «Забика» асанлыгла вә вүгарла бир далғадан о бири далғанын үзәринә галха-галха, ити сујараны илә далғалары сакит хышылты илә јарыр, һәр ики тәрәфиндә су көпүкләнир вә алмас тозу кими сәпәләнир. Далғалар кәминин бөјүрләрини меһрибанлыгла јалајыр. Елә бил кәминин ардынча күмүш рәнкли енли бир лент дөшәнир.

Кәминин көјәртәсиндә вә ашағыда бајраг галдырылмасы үчүн һәр күнкү сәһәр силиб-сүпүрмә ишләри кедир; бајраг сәһәр саат сәккиздә галдырылыр, һәрби кәмидә күн бу саатдан башланыр.

Әјинләриндә енли көј јахалыглы ағ иш көјнәкләри олан, ачыг јахаларындан күндән гаралмыш, габарыг дамарлы бојунлары көрүнән, ајағјалын, шалварлары дизә гәдәр чирмәнмиш матрослар, көјәртәјә сәпәләниб көјәртәни, кәминин јанларыны, топлары вә мис һиссәләри јујур, сүртүр, тәмизләјирләр, — бир сөзлә, «Забиканы» дәнизчиләрә мәхсус сон дәрәчә бөјүк бир диггәтлә сәлигәјә салырлар; кәмидә дорларын учундан тутмуш, анбара гәдәр һәр бир јердә әла тәмизлик олмалы; кәрпич овунтусу, маһуд вә ағ дашла сүртүб тәмизләмәк мүмкүн олан һәр бир јер пар-пар парылдамалыдыр.

Матрослар чан-башла ишләјирдиләр вә сифәти типик кечмиш босманларын үзү кими—һәм күндән, һәм дә сәһилдә ички ичмәкдән гызармыш, боз көзләри бәрәлмиш «кур сәсли» босман Матвейч, матросларын сөјләдији кими, «сил-сүпүр» вахты «өзүндән чыхыб», һәтта белә белә шејләрә өјрәшмиш рус матросуну да һејрәтә салан сон дәрәчә гәрибә сөјүшләр јағдырдыгда, матрослар күлүшүрдүләр. Матвейч сөјүшү, оилары ишә ширникдирмәкдән артыг, өзүнүн дедији кими, «гајда-ганун үчүн» јағдырырды.

Бундан өтрү һеч кәс Матвейчдән күсмәзди. Намы биллирди ки, Матвейч меһрибан вә әдаләтли адамдыр, деди-годуја баш гошмаз, өз вәзијәтиндән суи-истифадә етмәз.

Намы буна чоҳдан алышмышды ки, Матвейч сөјүш сөјмәдән, үч кәлмә сөз даныша билмәз вә онун сөјүшләринин чоҳ рәнкбәрәнк олмасына һејран галардылар. Бу чәһәтдән о чоҳ маһир иди.

Арабир матрослар кәминин бурун һиссәсинә, су чәләјинин вә ичиндә фитил јанан гутунун јанына кедәрдиләр ки, тәләсик түнд махорка чәксинләр вә бир-ики кәлмә сөһбәт етсинләр. Бундан сонра онлар јенә силиб-сүпүрмәјә, мис һиссәләри сүртмәјә, топлары парылдатмаға, кәминин бөјүрләрини јумаға киришәрдиләр, хүсусилә, сәһәр тездән бүтүн кәмини кәзән, ора-бура баш чәкән учабој, арыг баш забит јахынлашдыгда, онлар даһа сәјлә ишләјирдиләр.

Сәһәр саат дөрддән сәккизә гәдәр нөвбә чәкән кәнч сарышын нөвбәтчи забит, нөвбәсинин биринчи јарым саатында мүркүнү артыг чоҳдан говмушду. Башдан-баша ағ кејинмиш забит, көрпүчүјүн үстүндә о баш-бу баша кедиб-кәлир, јандырычы күнәшин һәлә гыздырмадығы сәрин һава илә синә долусу нәфәс алырды. Кәнч лејтенант сүканчыларын румб¹ илә дүз кедиб-кетмәдикләрини јохламағ үчүн дајаныб компаса, ја јелкәнләрин өз јериндә јахшы дуруб-дурмадыгларына бахдыгда, ја да фыртына булуду олуб-олмадығыны көрмәк үчүн үфүгә көз јетирдикдә, мүлајим күләк онун пејсәрини хош-хош охшајырды.

Лакин һәр шеј јахшы кедирди, бу хош тропик јерләрдә лејтенантын нөвбә заманы, демәк олар ки, көрмәли бир иши јох иди.

О јенә дә о баш-бу баша кедиб-кәлир, вахтындан хејли тез хәјалына кәтирди ки, нөвбәси нә заман гуртарачағ вә тәзә исти булка илә бир-ики стәкан чај ичәчәкдир; әкәр, забитләрин ашпазы хамыры көпүртмәк үчүн тәләб етдији арағы өзү ичмәсәјди, бу булкалары даһа ләззәтли биширәрди.

II

Бирдән көјәртәдә, кәминин бурнунда отуруб дәнизә бахан кешикчинин гејри-тәбии, уча вә һәјәчанлы чығыртысы ешидилди:

¹ Румб—дәниз компасынын даирәси 32 һиссәјә бөлүнмүшдүр, бу һиссәләрин һәр бири румб адланыр.

— Дәниздә адам вар!

Матрослар һәм мин саат ишләрини бурахыб тәәччүб вә һәјәчанла кәминин бурнуна јүјүрүшдүләр, көзләрини океана зилләдиләр.

— Һаны, һаны?—дејә јер-јердән кәнч вә ачыг сары сачлы матросдан сорушдулар. Оун рәнки бирдән-бирә кәтан кими ағармышды.

— Одур һа,—дејә матрос титрәјән эли илә кәстәрирди.—Инди көздән итди. Бу саатча көрүрдүм, гардашлар... Дорун үстүндә иди. Билмирәм ора сарыјыблар, нәдир?—дејә матрос һәјәчанла даныша-даныша, индичә көрдүјү адамы көзләрилә ахтарыб тапмаға чалышыр, амма көрә билмирди.

Нөвбәтчи лејтенант кешикчинин бу чығыртысындан диксинән кими олду, көзләрини дурбинә дирәјиб кәминин өнүндәки бошлуға тушлады.

Сигналчы матрос да дурбин илә һәм мин јерә бахырды.

— Көрүрсәнми?—дејә лејтенант сорушду.

— Көрүрәм, чәнаб забит... Зәһмәт чәкин, бир азча сола...

Лакин бу анда забит дә далғаларын арасында дор парчасыны вә оун үстүндәки инсан фигуруну көрдү.

О, титрәк, тәләсик, әсәби, чырылтылы бир сәслә чығырды:

— Фит вериб һамыны јухары чағырын! Јелкәнләри јығын! Гајығы суја салын!

Сонра о, сигналчы матроса мүрачиәтлә һәјәчанлы сәслә әлавә етди:

— Адамы көздән гојма!

Босман фит чалдыгдан сонра:—Һамы јухары!—дејә хырылтылы сәслә бағырды.

Матрослар дәли кими өз јерләринә јүјүрүшдүләр.

Капитан илә баш забит дә артыг јүјүрә-јүјүрә көрпүчүјә кәлмишдиләр. Јарыјухулу, көзләри шишмиш забитләр, ајагүстү кителләрини кејә-кејә, пилләләрлә көјәртәјә чыхырдылар.

Һәмишә аврал заманы олдуғу кими, баш забит команданы өһдәсинә көтүрдү. Оун кәсик-кәсик уча командасы ешидилән кими, матрослар бу әмрләри чевикликлә јеринә јетирирдиләр. Онларын әлиндә һәр бир иш һәм мин саат баша кәлирди. Санки онларын һәр бири һәр санијәнин нә гәдәр гијмәтли олдуғуну баша дүшүрдү.

Арадан һеч једди дәгигә кечмәмиш, кәминин бир-ики

јелкәндән башга бүтүн јелкәнләри ендирилмишди, «Забіјака» океанын ортасында һәрәкәтсиз дуруб јырғаланырды; ичәрисиндә он алты авар чәкән матрос вә сүкәнда бир забит дурмуш гајыг да артыг суја салынмышды.

— Аллах көмәјиниз олсун!—дејә капитан көрпүчүкдән чығырыб, кәминин бөјрүндән ајрылан гајығы јола салды.

...Дәнизчиләр адамы хилас етмәјә тәләсәрәк аварлары вар күчләри илә чәкирдиләр.

Лакин кәминин дајанмасы үчүн арадан кечән бу једди дәгигә ичәрисиндә о, бир милдән артыг ирәли кетмишди, үстүндә адам олан дор парчасыны дурбинлә дә көрмәк олмурду.

Нәһәјәт, дорун олдуғу јери компасла гејд етдиләр, гајыг кәмидән узаглашараг һәм мин истигамәтдә кетмәкдә иди.

«Забіјаканын» бүтүн матрослары көзләри илә гајығы өтүрүрдүләр. Гајыг ири океан далғаларынын үзәриндә каһ көрүнүр, каһ көздән итир, хырдача гоз габығына бәнзәјирди.

Бир аздан сонра гајыг кичик нөгтә кими көрүнүрдү.

III

Көјәртәдә там сакитлик иди. Јалныз јута¹ вә шкансыја² јығышмыш матрослар астадан арабир өз араларында гыса мүлаһизәләр сөјләјирдиләр:

— Јәгин ки, батмыш бир кәмидән галмыш матросдур.

— Белә јердә кәми бата билмәз; бәлкә лап хараб кәми ола...

— Јох, көрүнүр кечә башга бир кәми илә тоггушмушдур...

— Бәлкә дә јанмышдыр.

— Ај гардашлар, елә вур-тут бирчә адам сағ галмышдыр?

— Бәлкә о бириләри гајыглара миниб чанларыны гуртарыблар, буну јаддан чыхарыблар...

— Көрәсән, диридирми?

— Су илыгдыр, ола биләр ки, дири галсын.

— Ахы, ај гардашлар, нечә олуб ки, акула балығы ону јемәјиб. Бураларда һәм мин бу балыглар јаман чохдур.

¹ Јут—үст көјәртәнин арха һиссәси.

² Шкансы—үст көјәртәдә команданын топланыш јери.

— Һә-ә, эзиләрим, дәннзчи олмаг јаман горхулудур. Оф, јаман горхулудур!—дејә гулағы сырғалы, лап кәнч бир матрос аһ чәкмәкдән өзүнү зорла сахлајыб дилләнди; о, биринчи ил иди ки, донанмада гуллуг едирди. Өзү дә хышдан ајрылыб, бирбаша дүнја сәјаһәтинә чыхан кәмијә дүшмүшдү.

О, гүссәли һалда шапкасыны чыхарыб ағыр-ағыр хач вурду, елә бил динмәдән аллаһа јалварырды ки, ону океанын һәр һансы бир јериндә дәншәтли өлүмдән горусун.

Һамы үчүн јоручу интизар илә долу гырх беш дәгигә-јә гәдәр вахт кечди.

Нәһајәт, сигналчы матрос көзүнү дурбиндән ајырмадан шән сәслә чығырды:

— Гајыг кери гајыдыр!

Гајыг јахынлашдыгда, баш забит сигналчыдан сорушду:

— Хилас едилмиш адам гајыгдадырмы?

— Көрүнмүр, чәнаб забит!—дејә сигналчы матрос бу дәфә тутгун сәслә чаваб верди.

— Көрүнүр, тапмајыблар!—дејә баш забит капитана јахынлаша-јахынлаша дилләнди.

«Забијаканын» командири,—алчаг бојлу, сағлам вүчудлу, көк, јаша долмуш, гарашын, әтли јанагларыны вә чәнәсини агаран галын гара түк басмыш, хырдача, кипкирдә, шаһин кими ити көзлү бу адам, наразы-наразы чијинләрини чәкди, көрүнүр, өзүнү әсәбиләшмәкдән сахлајыб деди:

— Күман етмирәм. Гајыгда кедән бачарыглы забитдир. Тапмасајды, белә тез гајытмазды.

— Амма адам гајыгда көрүнмүр.

— Ола биләр ки, узанмышдыр, она көрә дә көрүнмүр... Һәр һалда тезликлә биләрик...

Бу сөзләрдән сонра, капитан көрпүчүкдә вар-кәл етмәјә башлајыб, јахынлашан гајыға бахмаг үчүн тез-тез ајаг сахлајырды. Нәһајәт, о, дурбинлә бахды, хилас едилмиш адамы көрмәдисә дә, анчаг сүкандә отурмуш забитин үзүнүн сакит вә шән олмасындан билди ки, адам гајыгдадыр.

Капитанын гәзәбли үзүндә мәннун бир тәбәссүм ојнады.

Арадан бир нечә дәгигә дә кечдикдән сонра гајыг кәмијә јан алды, гајығы адамларла бәрабәр чәкиб кәмијә галдырдылар.

Забитин ардынча үзләри гызармыш, тәрләмиш, јор-ғунлугдан төјшүјә-төјшүјә нәфәс алан аварчылар да гајыгдан чыхмаға башладылар. Хилас едилмиш адам да аварчылардан биринин көмәжилә көјәртәјә галхды, бу он-он бир јашларында, тамам исланмыш, әјнинә гара бәдәннин кичик бир һиссәсини өртән чырыг көјнәк кејмиш балача бир зәнчи иди.

О ајаг үстүндә зорла дајанырды, бүтүн бәдәни титрәјә-титрәјә, чухура дүшмүш көзләрилә чашгын бир севинчлә бахыр, ејни заманда хилас олдуғуна инанмыш кими, һејрәт едирди.

— Дор ағачындан лап јарымчан һалда ачдыг. Јазыг ушағы зорла һуша кәтирдик,—дејә гајыгдакы забит капитана мә'лумат верди.

— Тез ону лазаретә апарын!—дејә капитан әмр етди.

Оғланы һәмнн саат лазаретә апардылар, бәдәннин силиб гуруладылар, јатаға узатдылар, үстүнә јорған салдылар, һәким онун ағзына бир нечә дамчы конјак дамыздырыб мүаличә етмәјә башлады.

Оғлан ағзына төкүлән мајени ачкөзлүклә удур вә јалварычы нәзәрләрлә һәкимә бахыб ағзыны көстәрирди. Кәминин јелкәйләрини галдырдылар, арадан беш дәгигә кечмәмиш, «Забијака» јенә јолуна давам етди, матрослар да јарымчыг галмыш ишләрини көрмәјә башладылар.

— Зәнчи баласыны хилас етдик!—дејә һәр тәрәфдән матросларын шән сәси ешидилирди.

— Ај гардашлар, јазыг нечә дә чансыздыр!

Бә'зиләри зәнчи баласынын әһвалындан хәбәр тутмаг үчүн лазаретә јүјүрүшдүләр.

— Һәким мүаличә едир. Јәгин ки, сағалачаг!

Бир саатдан сонра кәминин марсында¹ ишләјән матрос Коршунов хәбәр кәтирди ки, һәким зәнчи баласына бир нечә гашыг исти шорба вердикдән сонра о, ширин-ширин јатмышдыр.

— Ај гардашлар, ашпаз шорбаны елә зәнчи баласы үчүн бишириб; өзү дә ичинә һеч бир шеј төкмәјиб. Елә бирчә дүјү сујудур,—дејә Коршунов һәјәчанла сөзүнә давам етди. Мәшһур јаланчы олан бу адам, севинирди ки, бу дәфә јалан данышмыш, инди она инанырлар вә динләјирләр.

¹ Марс—кәминин дорларында мүшаһидә үчүн кичик мејданча.

О өзү үчүн аз-аз элэ дүшән белә бир фүрсәтдән истифадә етмәјә чалышырмыш кими, тәләсик сөзүнә давам етди:

— Ај гардашлар, фершал¹ дејир ки, һәммин бу зәнчи баласына јемәк вердикдә, өз дилләриндә нә исә данышырмыш, куја дејирмиш ки: «Һәммин о шорбадан мәнә чох-чох верин». Һәтта һәкимин әлиндән финчаны гапмаг истәјирмиш... Амма гојмајыблар: она көрә ки, ај гардаш, ахы, бирдән олмаз... Чох јесә, өләр.

— Бәс зәнчи баласы нејләјиб?

— Һеч бир шеј, табе олуб...

Һәммин бу дәгигәдә капитанын хидмәтчиси Сојкин су чәлләјинин јанына јахынлашыб, капитанын сигарынын галығыны чәкмәјә башлады. Бу анда һамынын диггәти онда иди; ким исә сорушду:

— Ај Сојкин, ешитмәјибсәнми, сонра бу зәнчи баласына һара көндәрәчәкләр?

Күрән сачлы, үзү чил-чил, әјниндә назик матрос көј-нәји, ајағында парусин ајаггабылары олан, бир гәдәр шыг көрүнән Сојкин сигарын түстүсүнү форсла бурахабураха, мәлуматлы адамлар кими ловға бир әда илә деди:

— Һара көндәрәчәкләр? Үмид бурнуна чатанда, демәли, орада гојачаглар.

Бир гәдәр сүкутдан сонра Сојкин сајмазјана бир төвр илә өзүнү тох тутуб әлавә етди:

— Бир дә ки, о гарасифәт кафир нәјимизә кәрәкдир? Лап вәһшидирләр.

— Вәһши олсалар да, аллаһын мәхлугудурлар... Онлара рәһм етмәк лазымдыр!—дејә гоча дүлкәр Захарыч дилләнди.

Көрүнүр, Захарычын сөзләри папирос чәкән бир јығын матросун һамысынын хошуна кәлди.

— Јахшы, бәс о зәнчи баласы орадан өз јеләринә нечә гајыдачагдыр? Јәгин онун да ата-анасы вар!—дејә ким исә гејд етди.

— Үмид бурнунда чүрбәчүр зәнчиләр чохдур, јәгин ки, онун һаралы олдуғуну биләрләр,—дејә Сојкин чаваб верди, сигарыны ахырачан чәкиб гуртардыгдан сонра чыхыб кетди.

¹ Фершал (фелдшер)—һәким көмәкчиси.

— Бир бу хәбәрчијә бах, көр өзүнә нечә архајындыр!—дејә гоча дүлкәр онун далынча гәзәблә дејинди.

IV

Ертәси күн зәнчи оғлан, чох зәиф олса да, әсәб сарсынтысындан сонра өзүнә кәлиб о гәдәр јахшылашмышды ки, јашлы, әтли-чанлы вә мөһрибан киши олан һәким өзүнә мәхсус хош тәбәссүмлә күлүмсүнәрәк оғланын үзүнү нәвазишлә охшајыб, она бир долу финчан әт сују верди; һәммин бу мајени нечә ачкөзлүклә ичдијини, сонра домбалан көзләри парылдаја-парылдаја, нечә разылыгла бахдығыны көрдү.

Бундан сонра, ушағын океана нечә дүшдүјүнү, нечә мүддәт ач галдығыны билмәк истәди, амма һәкимин чох ифадәли ишарәләр етмәсинә бахмајараг, хәстә илә сөһбәт етмәк әсла мүмкүн олмады. Балача зәнчи, көрүнүр инкилис дилини һәкимдән јахшы билирдисә дә, анчаг о да елә мөһтәрәм һәким кими, билдији отуз-гырх инкилис сөзүнүн гол-габырғасыны сындырырды.

Онлар бир-биринин дедикләрини баша дүшмәдиләр.

Һәким фелдшери, кајут-компанијада һамынын «Петенка» адландырдығы кәнч мичманын¹ далынча көндәрди.

— Петенка, сиз инкилисчә чох көзәл данышырсыныз; бир бунунла данышын көрүм. Мән нә гәдәр едирәмсә, бир шеј чыхмыр!—һәким күлүмсәди:—Бир дә она дејин ки, үч күндән сонра ону лазаретдән бурахачағам!—дејә әлавә етди.

Кәнч мичман чарпајынын јанында отуруб, гыса чүмләләрлә јавашча вә ајдын данышмаға чалышараг, сорғу-суала башлады, балача зәнчи көрүнүр ки, мичманын сорушдугларынын һамысыны олмаса да, бәзиләрини баша дүшүр, ишләтдији сөзләрин арасында рабитә олуб-олмамасына бахмадаң, чаваб вермәјә тәләсир вә сөзләрини ифадәли ишарәләрлә тамамламаға чалышырды.

Мичман зәнчи оғланла хејли чәтин сөһбәтдән сонра башына кәлән әһвалаты, онун өз сөзләринә вә ишарәләринә әсасланараг, кајут-компанијада үмуми шәкилдә аз-чох нәгл етди.

¹ Мичман—һәрби-дәниз донанмасында илк забит рүтбәси.

Оглан «Бетси» адлы бир американ бригиндә¹ капитанын (мичман онун «бөјүк бир эчлаф» олдуғуну элавә етди) нөкәријмиш. Палтарыны, чәкмәләрини тәмизләрмиш, она гәһвәли конјак вә ја конјаклы гәһвә верәрмиш. Капитан өз нөкәрини «бој»² чағырармыш, ушаг да елә күман едир ки, бу онун адыдыр. О, өз ата-анасыны танымыр. Капитан бир ил бундан эввәл балача зәнчини Мозамбикдә сатын алыбмыш вә һәр күн дөјүрмүш. Зәнчиләрлә долу бриг Сенегалдан Риоја кедирмиш. Ики кечә бундан эввәл бриг башга бир кәми илә бәрк тоггушубмуш (һадисәнин бу һиссәсини мичман она эсасланараг данышырды ки, балача зәнчи бир нечә дәфә «кра, кра, кра» дејиб, сонра өз хырдача јумруғуну јавашча лазарет кајутунун диварына вурубмуш), сонра бриг батыбмыш. Ушаг суја дүшүб, орада езүнү дор ағачынын парчасына сарыјыб, бунун үстүндә тәхминән ики күн галмышдыр...

Лакин, оглан өз дәһшәтли һәјатыны нәгл едә билсәјди дә, онун өзү илә меһрибан рәфтара тәәччүбләнмәси, мәзлум көркәми, һәкимә, фелдшерә вә мичмана көзү горхмуш бир ит баласы кими миннәтдарлыгла бахмасы, хүсусән, чыхмыш габырғалары, парлаг, гара, арыг күрәјиндәки чохлу чапыг јерләри онун ачы һәјатыны һәр чүр сөздән даһа көзәл нәгл едирди.

Мичманын данышдығы әһвалат вә һәкимин шәһадәти кајут-компанијадакылара јаман тә'сир етди. Ким исә деди ки, бу јазыг ушағы Каптоунда рус консулунун³ һи-мајәсинә вермәк вә бу зәнчи баласы үчүн кајут-компанијада пул јығмаг лазымдыр.

Лакин һәмин күн ахшамүстү мичманын кәнч әлалтысы Артеми Мухин—вә ја кәмидә адландырдығлары кими, Артјушка мичманын данышдығларыны кәминин бунун һиссәсиндә матрослара нәгл етдикдә вә сөһбәти америкалы капитанын нечә бир мәл'ун олдуғуна даир бә'зи элавәләрлә бәзәмәкдән ачы, бир ләззәт ала-ала данышдыгда, бу балача зәнчинин әһвалаты матрослара даһа артыг тә'сир етди.

¹ Бриг—ики дорлу јелкәнли кәми.

² Бој—инкилисчә: оглан (К. М. Станјукевичин гејди)

³ Консул—бир дөвләтин башга бир дөвләтин һәр һансы бир шәһәринә тә'јин етдији мүвәккил. Консул јерли һөкүмәт органлары нәздиндә өз дөвләтинин вә вәтәндашларынын мәнәфејини мүдәфиә едир.

— А гардашлар, о һәр күн зәнчи баласыны инчидирмиш. Бир шеј олан кими, о саат ағзына бир-ик-үч јумруг илишдирирмиш. Ағыз-бурнуну ганадыб, сонра мыхдан гамчыны гапырмыш. Гамчысы да ки, ај гардашлар, лап јоғун гајышданмыш; бунунла зәнчи баласынын үстүнә дүшүб о ки вар, дөјүрмүш!—дејә Артјушка зәнчи баласынын һәјатыны ән дәһшәтли бир сурәтдә көстәрмәк арзусу илә, өз хәјалындан илһам алыб чоша-чоша данышырды.—Мәл'унун бири, һеч фикирләшмирмиш ки, габағындакы зәнчи дә олса, дилсиз-ағызсыз бир ушагдыр... Јазығын күрәји инди дә золаг-золагдыр. Һәким дејирди ки, баханда адамы дәһшәт алыр!—дејә һәссас вә тә'сирә гапылмыш Артјушка элавә етди.

Анчаг өзләри дә кечмиш тәһкимли олан вә өз тәчрүбәләриндән һәлә бу јахына гәдәр өз күрәкләрини нечә «золагладығларыны» јахшы билән матрослар, Артјушканын бәзәк-дүзәкли сөzlәри олмадан да, зәнчи баласынын һалына јанырдылар вә мәл'ун американ капитаныны,—әкәр, бу вахта гәдәр акулалар ону удмајыбларса,—јаман гарғыјырдылар.

— Демәли, биздә кәндлиләрә азадлыг верилдији һалда, һәмин о америкалыларда һәлә тәһкимлиләр вар, еләми?—дејә јашлы бир матрос сорушду:

— Әлбәттә, вар да!

Јашлы матрос сөzlәри узада-узада деди:

— Чох гәрибәдир... Азад чамаатдырлар, амма ди кәл бир ишләринә бах!

— Онларын өлкәсиндә зәнчиләр тәһкимли кими бир шејдир!—дејә Артјушка бу барәдә кајут-компанијада бә'зи шејләр ешитмиш олдуғундан, изаһат верди.—Бунун үстүндә онларын өз арасында дава кедир¹. Јә'ни америкалылар бә'зиләри истәјирләр ки, онларын өлкәсиндә јашајан зәнчиләр дә азад олсунлар, амма о бириләри буна разы дејилләр. Бунлар тәһкимли зәнчиләри олан америкалылардыр—инди одур ки, бир-бирилә јаман бәрк вурушурлар!.. Амма ағалар данышырдылар ки, зәнчиләрин тәрәфдары олан америкалылар о бириләрә галиб кәләчәкләр! Американ мүлкәдарларынын атасыны јандырачағлар!—дејә Артјушка ләззәтлә элавә етди.

¹ Некајә Америка Бирләшмиш Штатларында дахили мүһарибәләр кедән дөврә аиддир (К. М. Станјукевичин гејди). Бу мүһарибә 1861-чи илдән 1865-чи илә гәдәр давам етмишдир.

—Нараһат олма, аллаһ онлара көмәк едәр... Ахы зәнчиләр дә азад јашамаг истәјир... Неч гуш да гәфәси хошламаз; о ки, галды инсан ола!—дејә дүлкәр Захарыч әлавә етди.

Донанмада биринчи ил гуллуғ едән гарашын кәнч матрос, бир аз әввәл донанмада гуллуғ етмәјин чох «горхулу» олдуғуну сөјләјән һәмин кәнч, сөһбәти кәркин бир диггәтлә динләјирди, нәһәјәт сорушду:

—Демәли, Артјушка, инди һәмин о зәнчи баласы азад олачаг да?

—Бәс сән нә билирдин? Әлбәттә, азад олачаг!—дејә Артјушка мүлкијјәт барәсиндәки амеркан ганунларын-дан әсла хәбәри олмадығына, өзү дә зәнчи баласынын азад олуб-олмајачағыны јахшы билмәдији һалда, гәти бир әда илә чаваб верди.

Лакин о өз аләминдә гәт етмишди ки, оғлан азад ола-чагдыр. Ахы онун «мәл’ун ағасы» даһа јохду, о балыг-лара гонаг кетмишди, бурада нә сөз ола биләр!

Артјушка әлавә етди:

—Инди Үмид бурнунда зәнчи баласына јалныз тәзә паспорт чыхартмаг лазымдыр. Паспорту алан кими, һа-ра кефи истәсә чыхыб кедә биләр.

Паспорт барәсиндәки бу чүр тәсәввүрләр онун бүтүн шүһәләрини тамамилә дағытды.

—Һә, еләдир ки, вар!—дејә гарашын кәнч матрос севинә-севинә сәсләнди.

Онун, күчүк көзләри кими меһрибан бахышлы көз-ләриндә, ал јанаглы сәмими үзүндә, бәдбәхт зәнчи баласынын әвәзинә севиндијини көстәрән сакит, хош бир тәбәссүм ојнады.

Гыса сүрән ахшам алагаранлығыны тезликлә көзәл, хош тропик кечә әвәз етди. Мәхмәр кими көрүнән көј үзүндә, јығын-јығын парлаг улдузлар көз гырпмаға баш-лады. Океан узагларда гаралыб, кәмнин јанларында вә керисиндә фосфор кими парылдады.

Бир аз сонра ахшам ибадәтинин вахтыны билдирән фитләр чалынды, сонра нөвбәтчиләри дәјишән матрослар чарпајыларыны кәтирдиләр, көјәртәдә узаныб јатдылар.

Нөвбәдә онлар исә, кәми ипләринин јан-јөрәсинә сығыныб јавашчадан лаггырты вурурдулар. Бу кечә бир чох кичик дәстәләрдә зәнчи баласындан данышыр-дылар.

Ики күн сонра һәким адәти үзрә, сәһәр саат једдидә лазаретә кәлди, јеканә хәстәсини јохтајыб гәрар верди ки, сағалмышдыр, ајаға дуруб јухары чыха биләр вә мат-рос хөрәји јејә биләр. Бу мәсәләни зәнчи баласына сөздән даһа чох ишарәләрлә билдирди. Сағалмыш вә шәнлән-миш оғлан бу ишарәләри бу дәфә тез баша дүшдү; о дејәсән бу јахында өлүмүн пәнчәсиндән гуртардығыны јадын-дан чыхартмышды. Тез чарпајысындан сычрајыб, әјниндәки узун, торба кими көрүнән матрос көјнәјиндә јухары чыхыб күндә гызынмаг истәди, амма бу балача гара адамы белә палтарда көрән һәкимин шән күлүшү вә фелдшерин гәһгәһәси зәнчи баласыны бир гәдәр утан-дырды, о, көјнәјиндән јапышыб дарта-дарта һәкимин нә үчүн күлмәкдә олдуғуну јахшы баша дүшмәдән вә нә едәчәјини билмәдән, кәјутун ортасында дурду.

Зәнчи баласы тез көјнәјини чыхартды вә елә чылпаг-чылпаг гапыдан сивишиб кетмәк истәди, анчаг фелдшер онун голундан тутуб сахлады, һәким исә күлә-күлә тәк-рар етди:

—No, no, no!...

О, зәнчи баласына ишарә илә әмр етди ки, өз кисә-көјнәјини кејсин.

—Бәс биз буна нә кејдирәк, а Филиппов?—дејә һәким отуз јашларында, шыг кејинән, гывырчыг сачлы фелд-шердән гајғылы һалда сорушду.—Ај гардаш, ахы биз бу барәдә неч фикирләшмәмишик...

—Еләдир ки, вар, чәнаб һәким, буну неч хәјалымыза кәтирмәмишик. Әкәр инди, чәнаб һәким, онун көјнәјини тәхминән дизиндән кәссәк вә ичазәнизлә сөјләјим ки, белинә бир гајыш бағласаг, онда, чәнаб һәким, хејли мүнасиб олар,—дејә фелдшер нәтичә чыхартды; онун тәмтәраглы данышмаға гәрибә һәвәси вар иди вә ја мат-росларын дедији кими «ибарә» илә данышарды.

—Нечә јә’ни «мүнасиб?»—дејә һәким күлүмсүндү.

—Белә дә... ахы бу «мүнасиб» сөзү кәрәк ки, һамыја мә’лумдур, чәнаб һәким!—дејә фелдшер инчимиш һалда чаваб верди.—Јә’ни ки, әјнинә раһат вә јахшы олар.

—Инанмырам бу сәнин дедијин кими «мүнасиб» олсун. Бу, чох күлүнч олар, ај гардаш. Амма һәр һалда

¹ No—инкилисчә: јох.

мән капитандан оғланын өз әјнинә палтар тикдирмәјә ичазә алана гәдәр ону биртәһәр кејиндирмәк лазымдыр.

— Һәтта јахшы бир костјум тикдирмәк чох мүмкүн олан шејдир... Кәмидә дәрзилик саһәсиндә бачарыглы матрослар вар. Тикәрләр.

— Ди јахшы, дедијин мүнасиб костјуму дүзәлт көрәк. Анчаг елә бу ан лазарет кајутунун гапысыны јавашча вә нәзакәтлә таггылдатдылар.

— Қимдир? Кәл ичәри!—дејә һәким сәсләнди.

Гапыда әввәлчә гумрал, бакенбардлы, азачыг шишмиш гырмызымтыл, јарашыгсыз бир сифәт көрүндү: бурнунун рәнки адамда шүбһә ојадырды, гызармыш ојнаг көзләри меһрибан; сонра исә фор-марс матросу бәстәбој Иван Лучкинин хејли мүтәнасиб вә сағлам бәдәни дә заһир олду.

Бу, донанмада он беш ил гуллуг етмиш вә бу кәмидә ән јахшы матрослардан бири сајылан, саһилә чыхдыгда исә, ән мөһкәм сәрхошлардан бири олан, гырх јашларында бир матрос иди. Елә вахт олурду ки, саһилдә бүтүн палтарларыны ичкијә гојуб кәмијә бирчә туман—көјнәкдә гајырдарды. Сәһәриси исә ән лагејд бир сурәтдә чәза көзләрди.

Һәмин бу Лучкин јалын ајагларынын дамарлы ири пәнчәләрилә гапыдан ичәри кириб, тарым чәкилмиш шалварыны гәтранлы вә кәлә-көтүр әли илә дидишдирә-дидишдирә, бир аз боғуг сәслә деди:

— Мәнәм, чәнаб һәким.

Матросун о бири әлиндә бир дүјүнчә вар иди.

О, ички дүшкүнләринин вә үмумијјәтлә, өзләрини күнаһкәр сајан адамларын үз-көзүндән тез-тез көрүнән утанчаг тагсыркар бир ифадә илә һәкимә бахырды.

— Нә истәјирсән, Лучкин? Хәстәләнибсән нәдир?

— Әсла јох, һәким, зәнчи баласына палтар кәтирмишәм... Фикирләшдим ки, чылпагдыр, она көрә дә тикдим; өлчүсүнү дә әввәлдән көтүрмүшдүм. Ичазәнизлә верим, чәнаб һәким.

— Вер, гардаш... Чох шадам,—дејә һәким бир гәдәр тәәччүблә дилләнди.—Биз дә елә инди фикирләширдик ки, оғлана нә кејиндирәк, амма сән биздән габаг фикирләшибсәнмиш...

— Бош вахтым вар иди, чәнаб һәким,—дејә Лучкин үзр истәјирмиш кими дилләнди.

Бу сөзләри сөјләјиб о, чит јајлығын ичиндән кишдән

тикилмиш балача матрос көјнәји; бир шалвар чыхарыб чырпды вә чашыб галмыш оғлана узадараг, бајаг һәкимлә данышанда ишләтдији тагсыркар ифадәјә әсла бәнзә-мәјән шән бир ифадә илә зәнчи баласына меһрибанча баха-баха деди:

— Ал, Максимка! Ал, әзиз гардашым, бу палтар лап вери гутдур¹. Чан сағлығы илә кеј, бахым көрүм, әјнинә нечә олур!.. Ал, Максимка!..

— Сән нијә ону Максимка адландырырсан?—дејә һәким күлдү.

— Бәс нечә, чәнаб һәким? Елә Максимкадыр да, чүн-ки ону мүгәддәс өвлија Максим күнү хилас етмишик, демәли ки, Максимкадыр... Бир дә ки зәнчи баласынын ады јохдур, һәр һалда ону бир адла чағырмаг лазымдыр.

Оғлан тәзә вә тәмиз палтары әјнинә кејиндикдә севинчинин һәдди-һүдуду јох иди. Көрүнүр, өмрүндә белә палтар кејмәмишди.

Лучкин тикдији палтары һәр тәрәfli көздән кечириб, ора бурасыны чәкди, һамарлады, бу гәрара кәлди ки, палтар чох сәлигәли тикилмишдир.

— Ди кәл, инди кедәк јухары, Максимка... Күндә гызын! Ичазәнизлә, чәнаб һәким.

Һәким меһрибан бир тәбәссүмлә күлүмсүнә-күлүмсүнә, башы илә разылыг ишарәси верди; матрос зәнчи баласынын әлиндән тутуб, кәминин бурун һиссәсинә апарды, орада матрослара көстәрә-көстәрә деди:

— Бахын, бу да Максимка! Инди јәгин ки, мә'лун америкалыны јадындан чыхарар. О билир ки, рус матрослары ону инчитмәзләр.

О, әлини мәһәббәтлә оғланын чијнинә вура-вура, онун гывырчыг сачлы башыны көстәрәрәк деди:

— Һә, гардаш, сәнә бир шапка да дүзәлдәрик... Ајаг-габылары да олар, бир аз вахт вер!

Оғлан һеч бир шеј баша дүшмүрдү. Амма бүтүн матросларын күндә јанмыш үзләриндән, онларын мәһәббәтлә долу тәбәссүмләриндән дујурду ки, ону инчитмәјә-чәкләр.

Зәнчи баласы она доғма олан чәнуб күнәшинин гызын шүалары алтында хошһалланыб ағаппаг дишләрини шән-шән ағардараг күлүрдү.

Бу күндән һамы ону Максимка чағырмаға башлады.

¹ Вери гут (дүзү: вери-гуд)—инкилисчә чох јахшы.

Иван Лучкин матроссајағы кејинмиш зәнчи баласыны кәминин бурун һиссәсиндә матрослара тәгдим едиб, һәммин саат билдирди ки, онун көзү Максимканын үстүндә олачагдыр, ону өз һимајәси алтына алыр вә белә һесабы едир ки, бу ихтијар јалныз она мәхсусдур, чүнки оғланы о «кејиндириб-кечиндирмиш» вә она, өзү дедији кими, «рәсми-ләғәб» вермишдир.

Әслиндә, һәјатынын һәлә илк чағларында америкалы капитанын јанында бу гәдәр әзаб-әзијјәт чәкмиш бу јазыг, арыг, балача зәнчи әввәлләр өз һәјаты да пис кечмиш олан бу тәк-тәнһа матросун гәлбиндә гејри-ади бир мәрһәмәт һисси ојатмышды вә кәмидә кечирәчәји күнләрин зәнчи баласы үчүн мүмкүн гәдәр хош олмасына чалышырды,—лакин Лучкин бу барәдә бирчә кәлмә дә данышмады. Ади рус адамларынын адәти үзрә, о өз дујғуларыны башгаларынын габағында ачыб сөјләмәкдән утанырды вә јәгин ки, буна көрә дә Максимканы һимајә етмәк арзусуну матрослара јалныз белә изаһ етмишди: «Ај гардашлар, бу зәнчи баласы мејмун кими гәрибә бир шејдир». Лакин кәмијә јени кәлән дилсиз-ағызсыз вә горхачаг кәнч матрослары инчитмәкдән ләззәт алан мәшһур өчәшкән матрос Петрова ачыглы бир нәзәрлә бахыб, һәр еһтимала гаршы, гәти сурәтдә билдирди ки, әкәр «јетим ушағы» инчитмәк истәјән «бир әчлаф» тапыларса, о, Иван Лучкинлә үз-үзә кәлмәли олачагдыр.

— Онун ағыз-бурнуну лап ағыллы-башлы әзишдирәрәм!—дејә о, санки өзүнә өчәшмәјин нә демәк олдуғуну изаһ үчүн әлавә етди.—Ушағы инчитмәк ән бөјүк күнаһдыр... Истәр хачпәрәст олсун, истәр зәнчи олсун, ушаг—ушагдыр... Онда һеч кәсин кәрәк иши олмасын!—дејә Лучкин сөзүнү гуртарды.

Бир чохлаы Лучкинин өһдәсинә көтүрдүјү бу чәнчәлли вәзифәни чан-башла јеринә јетирәчәјинә шүбһә едирдиләрсә дә, анчаг бүтүн матрослар Лучкинин өзүнүн е’лан етдији кими, Максимка үзәриндә һаггы олдуғуну һәвәслә гәбул етдиләр.

Күман едирдиләр ки, мөһкәм ички дүшкүнү олан белә «дәлисов матросун» зәнчи баласы илә мәшғул олмаға һәвсәләси нә кәзир!

Көһнә матрослардан ким исә бир гәдәр истәһза илә сорушду:

— Лучкин, демәли сән Максимканын ләләси кими бир шеј олачагсан, еләми?

— Еләдир ки вар, ләләси!—дејә Лучкин истәһзалы тәбәссүмләрә фикир вермәдән, меһрибан-меһрибан күлүмсүнүб чаваб верди.—Елә билирсиниз, ләлә олмаға јарамарам? Ахы бу аға баласы дејил!.. Бир дә ки, бу гарабала үчүн пал-палтар һазырламаг лазымдыр... дәјишик палтар тикмәк, ајаггабы вә шапка дүзәлтмәк лазымдыр. Дохтур дөвләт һесабына парча үчүн ичазә алачагдыр... Гој Максимка, Үмид бурнунда јијәсиз бир ушаг кими галдыгда, рус матросларыны јахшылыгла јад еләсин. Һәр һалда чылпаг кәзмәјәчәкдир.

— Јахшы, ај Лучкин, бәс сән бу зәнчи баласы илә нә чүр данышачагсан? Нә сән о дејәни баша дүшүрсән, нә дә о сән дејәни!..

— Фикир чәкмә, јәгин ки, бир дил тапарыг! Елә көзәл данышарыг ки!—дејә Лучкин анлашылмаз бир инамла чаваб верди.—О зәнчи олса да, јаман зирәк ушагдыр... Ај гардашлар, мән она бу јахында өз дилимизи өјрәдәчәјәм... О, баша дүшәр...

Бу сөзләрдән сонра Лучкин, кәминин кәнарына сөјкәниб марагла әтрафына көз кәздирән кичик зәнчијә меһрибан бир бахышла бахды.

Зәнчи баласы да матросун бу мәнәббәт вә шәфгәтлә долу нәзәрини көрчәк, сөзләри баша дүшмәсә дә, бу матросун она дост олдуғуну анлајараг, чавабында дишләрини ағардыб, сәмими вә тәшәккүр һиссилә долу бир тәбәссүмлә күлдү.

Саат он икинин јарысында бүтүн сәһәр ишләри гуртарыб, кәминин көјәртәсинә ичи арагла долу јендованы¹ кәтирдикдә вә ики босманла сәккиз кичик забит дөврә вурараг, араг ичмәјә чағырыш фитини чалдыгда,—буну матрослар мәзә илә «бүлбүл нәғмәси» адландырырлар,—Лучкин шән-шән күлүмсүнәрәк әли илә өз ағзыны зәнчи баласына кәстәриб:—«Бурада отур, Максимка»,—деди вә оғланы бир гәдәр никаран гојуб шканса² јүјүрдү.

Амма ушағын никаранчылығы тезликлә јох олду.

Бүтүн көјәртәјә јајылмыш түнд араг гохусу, шкансдан гајыдан, бығларыны гәтранлы, кәлә-көтүр әлләрилә силән матросларын хошһал үзләри зәнчи баласынын ја-

¹ Јендова—чахыр вә ја араг үчүн лүләкли ири габ.

² Шканс—кәмиләрин көјәртәсиндә парад, көрүш кечирилән јер.

дына салды ки, «Бетси» кэмисиндә дә һәфтәдә бир дәфә матросларын һәрәсинә бир стәкан рөм верәрдиләр. Капитан исә һәр күн, ушаға елә кәлирди ки, һәддән артыг ичәрди.

Артыг Максимканын јанына гајыдыб кәлмиш вә јекә бир парч араг ичдикдән сонра кефи көкәлмиш Лучкин, ушағын күрәјинә бир-ики дәфә шән-шән вуруб, јәгин ки, өз хош дүјғуларыны онунла бөлүшмәк истәјәрәк деди:

— Бон¹ араг! Вери гут шнапс², Максимка, көр сәнә нә дејирәм.

Максимка башы илә разылыг ишарәси едиб деди:

— Вери гут!

Ушағын белә тез баша дүшмәси Лучкини лап һејран гојду вә о учадан чығырды:

— Ај гочаг, Максимка! Һәр шеји баша дүшүрсән... Инди кәл, ај оғлан, јемәјә кедәк... Јәгин ки, ачыјыбсан?

Белә дејиб матрос ағзыны ајырараг нә демәк истәди-јини хејли әјани бир сурәтдә көстәрди.

Буну баша дүшмәк чәтин дејилди, хүсусән ушаг көрдү ки, ашағыдан бир-бир матрослар чыхыб кәлир вә онларын әлләриндә ичи кәләм шорбасы илә долу јекә тахта габлар вар; бу габлардан адамын бурнуна хош иј вуран дадлы бухар чыхыр.

Кичик зәнчи бир хејли мә'налы-мә'налы башыны јыр-ғалады вә көзләри шән-шән парылдады.

— Бир көр, һәр шеји баша дүшүр! Башлы оғландыр!—дејә Лучкин дилләнди; о артыг зәнчи баласына вә өзүнүн онунла дил тапмаг бачарығына бир гәдәр мәфтунлугла јанашмаға башламышды. О, Максимканын голундан тутуб өзү илә апарды.

Үстүнә брезент чәкилмиш көјәртәдә матрослар, һәлә Кронштадтдан кәтирилмиш турш кәләмдән бишмиш буғланан шорба илә долу ири габларын дөврәсиндә он ики нәфәрлик кичик дәстәләрлә бардаш гуруб отурмуш, сәсизчә вә үмумијјәтлә, садә адамларын једикләри кими, иштаһла исланмыш сухары илә шорба јејирдиләр.

Лучкин јемәк јејән матросларын арасы илә еһтијатла аддымлаја-аддымлаја, Максимка илә бәрабәр өз дәстәсинин јанына кәлди. Бунлар бурундан биринчи дор илә

¹ Бон—франсызча: јахшы.

² Шнапс—алманча: араг.

икинчи дор арасында отурмушдулар; Лучкин һәлә јемәјә башламајыб, ону көзләјән матрослара деди:

— Нә дејирсиниз, гардашлар, Максимканы дәстәјә гәбул едирсинизми?

— Бу нә сөздүр, әлбәттә!..

— Кәлин, икиниз дә отурун!—дејә гоча дүлкәр Захарыч чаваб верди.

— Бәлкә разы олмајан вар?.. Дејин, ушаглар!—дејә Лучкин бир дә сорушду.

Һамы бир сәслә чаваб вердиләр ки, гој зәнчи баласы да бунларын дәстәсиндә олсун вә онларын икисинә дә јер еләмәк үчүн бир гәдәр сых отурдулар.

Һәр тәрәфдән зарафатјана сәсләр ешидилди:

— Горхма, сәнин Максимкан бизим пајымызы да јемәјәчәк ки?

— Бүтүн дузлу әти јемәјәчәк ки?..

— Сәнин зәнчи баланчын гашыг да һазырламышыг.

— Мән, гардашлар, она көрә дејирәм ки, о зәнчидир... демәли ки, хачпәрәст дејил,—дејә Лучкин онларын јанында отурду, Максимканы да өз јанында әјләшдирди.— Анчаг мән белә күман едирәм ки, аллаһын јанында һамы бәрабәрдир... Һамыја бир парча чөрәк јемәк лазымдыр...

— Бәс нечә? Аллаһ үчүн јер үзүндә һамы бирдир... о ајры-сечкилик гојмур. Јалныз хәбәрчи Сојкин кими ахмаглар бош-бош данышыб кафирләр барәсиндә чәрәнләјирләр!—дејә Захарыч јенә дилләнди.

Көрүнүр, һамы Захарычын фикринә шәрик иди. Әслиндә, елә рус матрослары раст кәлдикләри бүтүн иргләрә вә мәһәбләрә мәнсуб адамларла һәмишә чох көзәл рәфтар етмишләр.

Дәстә Максимка илә чох хош рәфтар етди. Бери она тахта гашыг верди, о бири исланмыш сухарыны онун габағына чәкди; көрүнүр ағ адамлар тәрәфиндән белә хүсуси бир диггәтә өјрәшмәмиш олдуғундан маты-гуту чәкилмиш оғлана һамы меһрибан-меһрибан бахыр, санки бу бахышларла она демәк истәјирдиләр ки, һеч горхуб чәкинмәсин.

— Даһа башламаг лазымдыр, јохса шорба сојујар!—дејә Захарыч гејд етди.

Һамы хач вуруб јемәјә башлады.

— Бәс нијә јемирсән, Максимка, һә? Је, ај сәфеһ! Ја-

ман дадлы кэлэм шорбасыдыр, ај гардаш, гут кэлэм шорба!—дәј Лучкин гашығы көстәрди.

Лакин кичик зәнчијә американ кәмисиндә һеч бир вахт ағ адамларла бир јердә јемәјә ичазә вермәмишдиләр, орада о, гаранлыг бир күнчә чәкилиб, габагдан галан төр-төкүнтүләри јејәрди. Буна көрә дә инди о һәр нә гәдәр удғуна-удғуна кэлэм шорбасына ачкөзлә бахырдыса да, амма чәкинирди.

— Көр нә горхагдыр һа! Көрүнүр, о мә'лун америкалы, зәнчи баласыны јаман горхутмушдур!—дејә Максимка илә јан-јана отурмуш Захарыч дилләнди.

Гоча дүлкәр бу сөзләри дејиб Максимканын гывырчыг сачларыны тумарлады вә өз гашығыны онун ағзына апарды...

Бундан сонра Максимка даһа горхмады, бир нечә дәгигәдән сонра һәм кэлэм шорбасындан, һәм доғранмыш дузлу әтдән, һәм дә јағлы дары јармасындан дојунча једи.

Лучкин исә тез-тез ону тә'рифләјә-тә'рифләјә тәкрар едирди:

— Бах, Максимка, бу бон, Вери гут, ај гардаш, је, нуш чанын олсун!

VII

Наһардан сонра истираһәт етмәкдә олан матросларын хорултусу бүтүн кәмијә јајылыр, јалныз нөвбәдә олан дәстә јатмырды. Бир дә ки, ишли-күчлү матрослардан бә'зиләри вахтдан истифадә едиб өз чәкмәсини бәхјәләјир, көјнәк тикир вә ја палтарынын бир јерини јамајырды.

«Забияка» исә, әсән хош пассат күләјинин күчү илә раһат-раһат јолуна давам едир. Көјдә туфан булуду көрүнмәјинчә, нөвбәдә олан матросларын да әсла көрәчәк бир иши олмур, белә бир булуд көрүндүкдә исә, дәннизчиләр бүтүн јелкәнләри ендирмәјә мәчбур олулар ки, бәрк јағмурлу тропик фыртынаны һазыр гаршыласынлар, јә'ни дор ағачлары чылпаг олсун ки, фыртынанын шиддәти өнүндә мүгавимәт саһәси аз олсун.

Лакин үфүг тәртәмиздир. Бир анда сүр'әтлә бөјүјүб бүтүн үфүгү бүрүјән күнәши пәрделәјән нәһәнк булуд һалыны алан һәмин о хырдача боз ләкә һеч бир тәрәфдә көрүнмүр. Фыртына гопдугда исә, шиддәтли күләк кәмини бөјрү үстә әјир, дәншәтли јағмур көјәртәни дөјәчлә-

јиб адамлары иликләринә гәдәр исладыр, сонра бу шиддәтли фыртына нечә сүр'әтлә гопмушдуса, еләчә дә кечиб кедир. Һај-күј салыб аләми ислатдыгдан сонра јох олур.

Јенидән көзгамашдырычы күнәш чыхыр, шүалары көјәртәни дә, кәминин ипләрини дә, јелкәнләрини дә, матросларын көјнәкләрини дә тезликлә гурудур вә јенидән көј үзү көмкөј вә булутсуз, океан исә мөһрибан олур; кәми јенидән бүтүн јелкәнләрини ачыб бир гајдада әсән пассат күләјинин күчү илә үзәрәк кедир.

Инди дә һәр тәрәф хошдур... Кәмидә дә сакитликдир. «Команда истираһәт едир» вә бу заман бөјүк бир еһтијач олмајынча, матрослары нараһат етмәк олмаз,—чохдан бәри кәмиләрдә белә бир гајда гојулмушдур.

Лучкинин «јаман јатаған» олдуғуну билән нөвбәтчиләр һејрәт едирдиләр—габаг дорун көлкәсиндә бир јерә сөјкәнән Лучкин дә бу күн јатмамышды.

Лучкин сөзләри алашылмајан бир нәғмәни бурнунда зүмзүмә едә-едә, бир парча парусиндән ајаггабы кәсир вә арабир үзүнү чевириб, јанында ширин-ширин јатмыш вә ағ шалварынын балагларындан гара ајаглары чыхмыш Максимкаја бахыр, санки јемәкдән сонра онун ајағындан көтүрдүјү өлчүнүн дүз олуб-олмадығыны јохлајыр.

Көрүнүр, мүшаһидәләр матросу тамамилә архајын едир вә о, даһа хырдача гара ајаггара бахмадан, ишинә давам едир.

Јазыг, кимсәсиз оғлан үчүн «биринчи сорт» ајаггабы тикәчәјини вә она лазым олан һәр бир шеји дүзәлдәчәјини дүшүнәндә, бу сәрт әјјашын гәлбиндә нә исә шән вә хош бир дүјғу ојаныр. Бүтүн матрослуг һәјаты гејри-ихтијари кәлиб көзүнүн өнүндән кечир. Бу хатирәләр хејли јекнәсәгдир. Бунлар бәрк сәрхошлуг вә дөвләт тәрәфиндән верилмиш пал-палтары ичкијә гојдуғу үчүн алдығычәза хатирәләриндән ибарәтдир.

Лучкин һағлы олараг бу гәрара кәлир ки, әкәр, бирликдә ишләдији бүтүн капитан вә баш забитләри чүр'әтилә һејран гојан сон дәрәчә горхмаз бир марс матросу олмасајды, ону чохдан душтаг роталарына көндәрмишдиләр.

— Сәнәтимә көрә һајыфлары кәлиб!—дејә о дилләнди вә нәдәнсә, көксүнү өтүрүб әлавә етди:—Елә иш дә бундадыр!

Бу «иш» сөзүнүн нәјә аид олдуғу мә'лум дејилди: санилә чыхдыгда, јаман сәрхошлуг едиб һеч бир шәһәрдә (Кронштадтдан башга) ән јахшы мејханадан башга һеч јери танымадығынамы, јохса, гочаг бир марс матросу олдуғундан душтаг роталарына дүшмәдијинәми аид олдуғуну ајырды етмәк чәтин иди. Лакин бир шеј шүбһәсиз иди: һәјатында белә бир «иш» олмасы Лучкини бир нечә дәгигәлијә зүмзүмәсини кәсиб фикрә кетмәјә вә нәһәјәт бу сөzlәри сөјләмәјә мәчбур етди.

— Максимкаја јун көјнәк дә лазымдыр... Јун көјнәк сиз адам олмаз ки?

Команданын наһардан сонра динчәлмәси үчүн верилән бир саатлыг мүддәтдә Лучкин Максимканын ајаггабыларынын үзүнү тикмиш, алтыны да һазырламышды. Ајаггабыларын алты тәзә вә дөвләт тәрәфиндән верилмиш көндән иди; көнү Лучкин һәлә сәһәр өз чәкмәси олан гәнаәтчил бир матросдан нисјә алмышды; «ишин мөһкәмлији» үчүн: хүсусән, гуруја чыхдыгда, пул сахламағын нә гәдәр чәтин олдуғуну билән Лучкинин өз тәклифинә көрә, һәмин көнүн пулуну босман Лучкинин маашындан тутуб вермәли иди.

Босманын фити вә онун ардынча «кур сәсли» босман Васи́ли Јегоровичин вә ја матросларын дедикләри кими «Јегорычын» командасы ешидилдикдә, Лучкин ширинширин јатан Максимканы ојатмаға башлады, һәрчәнд Максимка сәрнишин иди, амма һәр һалда, Лучкинин фикринә көрә, хүсусән, Јегорыч тәрәфиндән һәр чүр чәнчәлә јол вермәмәк үчүн, о да чәдвәл үзрә матроссајағы јашамалы иди. Дүздүр, Лучкинин инандығына көрә, меһрибан бир адам олан Јегорыч бош јерә јох, «бөјүк бир дүшүнчә илә» сөјүб данларды, амма һәр һалда ачығы тутанда, ола биләрди ки, «сәлигәсизлијә» көрә зәнчи баласынын гулағыны чәксин. Буна көрә, јахшы оларды ки, зәнчи баласы сәлигәјә өјрәнсин.

— Дур, Максимка!—дејә матрос зәнчи баласынын чининдән тутуб силкәләјәрәк, меһрибан сәслә чағырды. Зәнчи баласы кәрнәшиб көзләрини ачды вә әтрафына бахды. О бүтүн матросларын дурдугларыны вә Лучкинин шејләрини јығышдырдығыны көрчәк, тез сычрајыб ајаға галхды вә итаәткар күчүк кими Лучкинин көзләринә бахды.

— Һеч горхуб еләмә, Максимка... Көр нә ахмагдыр...

Һәр шејдән горхур! Бах, ај гардаш, бунлар сәнин башмағын олачаг.

Лучкин каһ зәнчи баласынын ајагларыны, каһ да бичилмиш парусин парчасыны көстәрә-көстәрә сөјләдији сөзләрдән зәнчи баласы һеч бир шеј баша дүшмүрдүсә, дә, ағзыны јәјараг күлүмсүнүр вә јәгин дујурду ки, она на исә хош бир шеј сөјләјирләр. Ону ишарә илә чағыран Лучкинин ардынча дүшүб инам вә итаәтлә кубрикә¹ кетди; орада матросун өз шејләрини пал-палтарла долупарусин чамадана гојмасына марагла бахды; јенә дә һеч бир шеј баша дүшмәди; Лучкинин өз шапкасыны чыхарараг бармағы илә каһ она, каһ да зәнчи баласынын башына ишарә етмәсиндән, беләликлә сөзләри вә ишарәләрлә Максимканын да бу чүр ағ үзлү, ленталы шапкасы олачағыны дөнә-дөнә баша салмаға чалышмасындан һеч бир шеј анламајыб, јенә дә јалныз миннәтдарлыгла күлүмсүндү.

Амма зәнчи баласы хырдача гәлби илә һисс едирди ки, «Бетси» кәмисиндәки адамлардан тамам башга бир дилдә данышан бу ағ адамлар ону сеvirләр. Хүсусән, бурну гырмызы истиота, сачларынын рәнки кәпиткәјә бәнзәјән, она белә көзәл палтар бағышлајан, белә дадлы јемәкләр верән, меһрибан-меһрибан бахан бу матросун мөһәббәтини һисс едирди; бүтүн өмрүндә гара бир гадынын шицкин көзләриндән башга, һеч кәс она белә меһрибанлыгла бахмамышды.

Бу меһрибан, әзиз көзләр онун јаддашында узаг, тутгун бир хатирә кими јашајырды вә бу хатирә, үстү банан һәшәми илә өртүлү комаларла, уча палма ағачлары илә ајрылмаз бир сурәтдә бағлы иди. Әлбәттә, о, һәмин көзләрин бир хәјал вә ја ушаглыг хатирәләри олдуғуну изаһ едә билмәзди; лакин бу көзләр бә'зән јухуда онун дадына чатырды. Инди исә, о, ајыглыгда да меһрибан вә хош бахышлы көзләри көрүрдү.

Үмумијјәтлә, кәмидә кечирдији бу күнләр јалныз јухуда көрдүјү хош хәјаллара бәнзәјирди,—бунлар онун, јахынларда кечирдији, һәмишә әзаб вә горху илә долуп күнләрә һеч бәнзәмирди.

Лучкин шапка барәсиндәки изаһатындан әл чәкиб, кичик чамадандан бир парча гәнд чыхарыб Максимкаја вердикдә, оғлан лап көјрәлди. О, матросун габарлы, кә-

¹ Кубрик—матросларын јашадыглары јер.

лэ-көтүр элини тутуб, нэвазишлэ исинмиш зэлил бир мэхлугун миннэтдарлыг ифадэсилэ, горха-горха, Лучкинин үзүнэ баха-баха, еһмалча тумарламаға башлады. Бу миннэтдарлыг оғланын көзлэриндэ дэ, үзүндэ дэ көрүнүрдү... Бу миннэтдарлыг оғланын гэнди ағзына гојмамышдан эввэл өз ана дилиндэ јаныглы-јаныглы сөјлөдији бир нечэ сөзүн боғуг, титрэк сэслэриндэ дэ ешидилирди...

— Бир көр, нэ меһрибандыр! Көрүнүр јазыг ушаг өмрүндэ хош бир сөз ешитмэмишдир!—дејэ матрос өз тутгун сэсинин ифадэ едэ билдији бөјүк бир һэссаслыгла диллэнди вэ Максимканын јанағыны охшады.—Гэнди јесэнэ. Дадлыдыр!—дејэ о элавэ етди.

Бурада, кубрикин бу гаранлыг бучағында бир-биринэ етдикләри меһрибанлыгдан сонра матрос илэ зэнчи басынын, нечэ дејэрлэр, гаршылыглы достлуғу мөһкөмлэнди. Дејэсэн, онлар икиси дэ бир-бириндэн чох разы идилэр.

— Максимка, кэрэк сэни һөкмән бизим дилдэ данышмаға өјрэдэм, јохса, ај гара бала, нэ данышдығыны анламаг олмур! Ди кэл, кедэк јухары! Инди топ тэ'лими башланачаг, тамаша елэрсэн!

Онлар јухары чыхдылар. Бир аздан сонра тэбилчи топчулар үчүн һэјэчан ишарэсини чалды, Максимка элајаға долашыб јыхылмамаг үчүн дора сөјкөниб дајанды. Эввэлчэ сүр'этлэ топлара тэрэф јүјүрэн матрослары көрдүкдэ горхду, амма сонра тез сакитләшди; матросларын бөјүк топлары кери чөкмэлэринэ, башы фырчалы узун сүмбэлэри чэлд топларын лүлэлэринэ сохмаларына вэ јенидэн топлары кэмнин бөјүрлэринэ чэкиб, јанларында һэрэкэтсиз дурмаларына һејран-һејран тамаша едирди. Оғлан көзләјирди ки, топлары атачаглар, амма кимэ атачагларыны билмэдијиндэн тэаччүб едирди, чүнки үфүгдэ бирчэ кэми дэ көрүнмүрдү. О исэ, артыг топ атэшлэрилэ таныш иди. Һэтта зэнчилэрлэ долу «Бетси» кэмисинин ардынча дүшмүш үчдорлу бир кэмидэн, јелкэнлэрин јелэ вериб, вар күчү илэ гачдығы заман, көјэртэсинин јахынлығында суја нэ исэ бир шејин шиддэтлэ дэјдијини дэ көрмүшдү. Бу оғлан «Бетси» кэмисиндэ һамынын үзүндэ горху эламэти олдуғуну көрмүш вэ үчдорлу кэми хејли керидэ галана гэдэр, капитанын нечэ сөјүшлэр јағдырдығыны ешитмишди. Элбэттэ, зэнчи басы билмирди ки, бу үчдорлу кэми, зэнчи алвери едэн

ләри тутмаг үчүн тэ'јин олунмуш инкилис һэрби крејсерлэриндэн биридир. Буна көрэ о да севинирди ки, «Бетси» кэмиси гачыб гуртарды; белэликлэ она эзаб верэн капитан тутулмајыб, инсан алвери кими мурдар бир пешэ үстүндэ кэмнин дор ағачындан асылмамыш галды¹.

Амма Максимка нэ гэдэр көзләдисэ дэ, топ атылмады. О, тэбил чалынмасына һејран-һејран гулаг асыб, кэмнин бурнундакы топун јанында комендор² јериндэ дурараг, нишан алмаг үчүн тез-тез эјилэн Лучкиндэн көзләрини ајырмырды.

Бу тэ'лим мэнзэрэси Максимканын чох хошуна кэлди, лакин тэ'лимдэн сонра Лучкинин ону гонаг етдији чај она даһа чох лэззэт верди. Эввэл Максимка бүтүн матросларын парчлардан исти сују үфүрә-үфүрә ичиб гэндэн дишлэдикләрини вэ тэр төкдүклэрини көрүб тэаччүб едирди, амма Лучкин она бир парч чај илэ гэнд вердикдэ, Максимка да бунун дадыны билди вэ ики парч чај ичди.

Рус дилиндэн биринчи дэрсэ кэлинчэ, буну Лучкин һэмин күн ахшамүстү, исти азалдығы заман вэ матросун сөзлэринэ көрэ «баша дүшмэк асан олдуғу заман» башламышды. Анчаг дэрсин башланғычы, дүзүнү демэк лазымдыр ки, һеч бир мүвэффэгијјэт эламэти көстөрмирди. Лучкинин өз шакирдинэ адынын Максимка, мүэллиминин исэ Лучкин олдуғуну чидд-чөһдлэ баша салмаға чалышдығыны, анчаг бундан бир шеј чыхмадығыны көрдүкдэ, матрослар она күлмэјэ башламышдылар.

Лучкин һеч бир заман мүэллим олмамышдыса да, амма нечэ дејэрлэр, дэрсин бүнөврэси һесаб етдији ад өјрэтмэк ишиндэ нечэ олурса-олсун мүвэффэгијјэт гезанмаг үчүн елэ бир сэбир, дөзүмлүлүк вэ мүлајимлик көстэрирди ки, рэсми сурэтдэ танынмыш мүэллимлэр она гибтэ едэ билэрдилэр; бир дэ ки, һэмин мүэллимлэр һеч

¹ 1841-чи илдэ Лондонда беш дөвлэт (Инкилтэрэ, Франса, Русија, Алманија вэ Австрија) арасында гул алвери илэ мүбаризэ һагында мүгавилэнама бағланмышды. Гул алвери дэниздэ гулдурлуг вэ сојгунчулуға бэрабэр сајылыб, тутуланлар чэза чөкмэли идилэр. Бу мүгавилэјэ көрэ, Инкилтэрэ вэ Франса Африка саһиллэринэ гул алверчилэрини тутмаг үчүн һэрби крејсерлэр көндэрирдилэр. Лакин бу мүбаризэ јалныз тэк-тэк адамлары тутмаг һалларындан ибарэт олараг галмышды.

² Комендор—силаһы идарэ едэн матрос вэ ја кичик рүтбэли забит.

бир заман матросун гаршысында дуран чэтинликлэрлэ гаршылашмамышдылар.

Лучкин гаршысына гојдуғу мэгсэдэ чатмаг үчүн дүшүнүб аз-чох элверишли үсуллар тапыр вэ һәмин саат онлары јеринэ јетирмәјэ башлајырды.

О, элини зәнчи баласынын дөшүнэ вуруб дејирди: «Максимка», сонра өзүнү көстәриб дејирди: «Лучкин». Буну бир нечэ дэфэ едиб, лазыми нәтичэ чыхара билмәдикдә, Лучкин бир нечэ аддым кери чәкилиб чағырырды: «Максимка!». Ушаг дишләрени ағардыб бахыр, амма бу үсулу да мәнимсәјэ билмирди. Лучкин тәзэ бир комбинасија фикирләшди. О, матрослардан бириндән хаһиш етди ки, «Максимка!»—дејэ чағырсын вэ матрос чағырдыгда, Лучкин мүвәффәгијјәтинэ архајын олан бир адам кими эли илә Максимканы көстәрди вэ һәтта даһа тәсирли олмаг үчүн, онун јахасындан тутуб јавашча силкәләди. Heјhat! Максимка шән-шән күлүрдү, амма көрүнүр матросун ону силкәләмәсиндән елә билмишди ки, ону ојнамаға чағырыр, чүнки о һәмин саат јериндән сычрајыб ојнамаға башлады вэ бу, ора јығышмыш бир дәстэ матросун, һәтта Лучкинин өзүнүн дә хошуна кәлди.

Рәгс гуртардыгда, зәнчи баласы чох јахшы баша дүшдү ки, онун ојнамасындан разы галмышлар, чүнки матросларын чохусу элини онун чијнинэ, күрәјинэ вэ башына чәкә-чәкә шән-шән күлүшәрәк дејирдиләр:

— Гут, Максимка! Гоцаг Максимка!

Лучкинин Максимкаја адыны өјрәтмәк үчүн сонракы чидд-чәһдләренин нә дәрәчәдә мүвәффәгијјәтли олачагыны сөјләмәк чәтиндир.—Лучкин јенидән бу ишә башламаг истәјирди ки, бу заман инкилисчә билән мичманын кәминин бурун һиссәсинэ кәлиши иши хејли асанлашдырды. О, оғланы баша салды ки, онун ады «бој» дејил, Максимкадыр. Јери кәлмишкән буну да сөјләди ки, онун достунун ады Лучкиндир.

Мичман Лучкинэ деди:—Гардаш, инди о сәнин она нә ад гојдуғуну билир!

— Сиздән чох разыјам, чәнаб мичман!—дејэ Лучкин севинчәк чаваб верди вэ элавә етди:—Јохса, чәнаб мичман, мән кәрәк һәлә чох әлләшәјдим... ағыллы оғландыр, амма һеч баша дүшә билмирди ки, ады нәдир.

— Инди билир... Бир соруш көрәк.

— Максимка!

Зәнчи баласы эли илә өзүнү көстәрди.

— Бир көрүн нә јахшы олду, чәнаб мичман... Лучкин!—дејэ матрос јенә оғлана мүрачиәт етди.

Оғлан бармағы илә матросу көстәрди.

Онлар икиси дә шән-шән күлүшдүләр. Матрослар да күлүшә-күлүшә дедиләр:

— Зәнчи баласы дәрси өјрәнмәјэ башлајыр...

Дәрсин далысы јағ кими кетди.

Лучкин чүрбәчүр шејләри көстәриб онларын адларыны сөјләјирди, һәм дә сөзү тәһриф етмәјэ азачыг имкан олан кими буну едирди; мәсәлән: «рубаха» (көјнәк) әвәзинэ «рубых», «мачта» (дор) әвәзинэ мачт сөјләјир, инаһырды ки, куја сөзләри белә дәјишдирдикдә, онлар хариши сөзләрә даһа чох бәнзәјир вэ Максимка онлары даһа асан мәнимсәјэ биләр.

Ахшам јемәјинин вахтыны билдирән фит чалындыгда, Максимка Лучкинин ардынча артыг бир нечэ рус сөзүнү тәкрар едә билирди.

— Ај гоцаг Лучкин! Зәнчи баласыны нә тез өјрәтди. Бир дә көрәрсән ки, Үмид бурнуна чатана гәдәр бизим дилимиздә даныша билир!—дејэ матрослар ону тәһрифләјирдиләр.

— Елә јахшы биләчәк ки! Үмид бурнуна чатмаға ијирми күндән чох јолумуз вар... Максимка исә зейинли ушагдыр!

«Максимка» сөзүнү ешитдикдә, оғлан дөнүб Лучкинэ бахды.

— Бир көр адыны нә јахшы билир!.. Кәл отур, гардаш, ахшам јемәји јејәчәјик!

Дуадан сонра чарпајылар пајлананда Лучкин Максимканы көјәртәдә өз јанында јатыртды. Хошбәхт вэ миннәтдар Максимка матрос дөшәјинин үстүндә раһатча узанды, онун башынын алтында балыш вэ үстүндә јорған вар иди. Бүтүн бунлары Лучкин кәминин тәсәррүфат һиссәси мүдиринин көмәкчисиндән хаһиш едиб алмыш вэ зәнчи баласына, јорған-дөшәкли бир чарпаји вермишди.

— Јат, јат Максимка, сәһәр тез дурачајыг! Анчаг Максимка онсуз да артыг јухуја кедирди; о јатмамышдан әввәл биринчи дәрсдән сонра пис өјрәнмәдији «Максимка» вэ «Лјучики» сөзләрини тәкрар етмишди,—о өз ләләсинин фамилијасыны бу сајаг дәјишдирмишди.

Матрос зэнчи баласынын үстүндө хач вуруб, өзү дө бир аздан сонра мөнкөмчө хорулдады.

Кечэнин жарысы о, нөвбәжә дурмуш вә фор-марс матросу Леонтијев илә бирликдә фор-марса чыхмышды.

Онлар эввэлчә һәр бир шејин јерли-јериндә олуб-олмадығыны јохлајараг орада отурдулар вә јухуја кетмәк үчүн, бир-бирилә лаггыртыја башладылар. Онлар Кронштадттан данышдылар, командирләри јад етдиләр вә сусдулар...

Бирдән Лучкин сорушду:

— А Леонтијев, сән јә'ни һеч бу араға баш гошмајыбсан?

Ички ичмәјән, абырлы вә јахшы бир матрос олан Леонтијев, Лучкинә, ишини билән бир фор-марс матросу вә нокда ишләјән бачарыглы бир адам олдуғуна көрә һөрмәт едәр, ејни заманда сәрхошлуғуна көрә ондан бир гәдәр хошу кәлмәзди. Онун суалына Леонтијев гәти чаваб верди:

— Һеч әсла!

— Јә'ни һеч ағзына дәјмәјиб?

— Бајрамдан бајрама бәлкә бирчә стәкан ичмишәм.

— Одур да, дејирәм ахы, бир парч араг пајыны ичмирсән, бәс о арағын пулуну алырсанмы?

— Гардаш, пул һәмишә лазым олан шејдир. Русијаја гајыдарыг, әкәр гисмәт олуб гуллугдан бурахылсаг, пулун олса, һәмишә доланарсан.

— Буна сөз ола билмәз...

— Бәс, ај Лучкин, нә әчәб бу араг барәсиндә сорушдун?!.

— Она көрә сорушдум ки, сән өз ишини билән бир матроссан.

Лучкин бир гәдәр сусдугдан сонра јенә сорушду:

— Дејирләр ки, адама сәрхошлуғу овсунла тәркидирләр?

— Дүздүр, овсун едирләр... «Копчик» кәмисиндә кичик забит бир матроса овсунла тәркитдирди... О елә бир сөз билирди... Биздә дө белә бир адам вар...

— Кимдир?

— Дүлкәр Захарыч... Амма буну кизлин сахлајыр. Һәр адама ачыб демир. Нечә мәкәр, Лучкин, јохса ичкини атмаг истәјирсән?—дејә Леонтијев истәһза илә сорушду:

— Атмағына атмаг истәмирәм, анчаг елә олсун ки, даһа шејләри дө ичкијә гојмајым...

— Бир мә'рифәтлә ичмәји сына...

— Сынамышам. Һеч бир шеј чыхмыр, ај гардаш. Елә ки, араг ағзыма дәјди, евим јыхылыр. Шакәрим беләдир.

— Сәнин ағын, мә'рифәтин јохдур, шакәр мәсәләси дејил,—дејә Леонтијев тә'сирли бир әда илә чаваб верди.—Һәр бир адам кәрәк өз ишини билсин... Сән јенә дө Захарычла даныш. Бәлкә рәдд еләмәди... Амма сәни чәтин овсунлаја билә!—дејә Леонтијев истәһза илә әләвә етди.

— Мән дө елә билирәм! Овсунлаја билмәз!—дејә Лучкин чаваб верди вә нәдәнсә, өзү дө күлдү, елә бил ки, ону овсунламаг мүмкүн олмадығына севинирди.

VIII

Арадан үч һәфтә кечмиш «Забијака» Каптоуна јахын идисә дө, анчаг ора кедә билмирди. Дәнизчиләрин сөјләдији кими «диккәлләдән» әсән бәрк күләк бә'зән фыртына дәрәчәсиндә шиддәтләнир, кәмини саһилә јан алмаға гојмурду. Һәм дө күләк вә дәнизин далғалары елә шиддәтли иди ки, бухар машиныны ишә салмағы һеч фикрә кәтирмәк олмазды. Көмүр бош-бошуна сәрф едиләрди.

«Забијака» габаг јелкәнләрини јары ачмыш, саһилә јахын дуруб океанын далғалары үстүндә бәрк јырғалана-јырғалана һаванын дәјишмәсини көзләјирди.

Алты-једди күн дө белә кечди.

Нәһәјәт, күләк јатды. Бухар машиныны ишә салдылар вә кәми ағ бачасындан түстү бураха-бураха, тез Каптоуна сары јөнәлди.

Дәнизчиләрин буна нә гәдәр севиндикләрини сөјләмәк артыгдыр.

Лакин кәмидә бир адам вар иди ки, кәми лимана јахынлашдыгча, нәинки севинмир, һәтта даһа гәмкин, даһа гашгабаглы олурду.

Бу адам, Максимкадан ајрылачағыны көзләјән Лучкин иди.

Бу бир ај әрзиндә Лучкин матросларын көзләдикләринин әксинә олагаг, Максимкаја ләләлик етмәкдән әл чәкмәмишди, о Максимкаја јаман исинишмишди, зәнчи баласы да матроса бәрк мејл салмышды. Онлар бир-би-

ринин фикрини чох јахшы баша дүшүрдүлөр, чүнки һәм Лучкин чох көзөл мүэллимлик габилијјети көстөрмиш, һәм дә Максимка хејли зеһинли олдуғундан, русча бир-тәһәр данышмағы өјрәнмишди. Онлар бир-бирини нә гәдәр чох таныјырдыларса, достлуглары да о гәдәр мөһкәмләнирди. Инди Максимканын ики дәст палтары, ајаг-габысы, шапкасы вә белиндә бир матрос бычағы да вар иди. О, чох ағыллы вә шән ушаг олдуғундан, бүтүн команданын севимлиси иди. Һәтта сәрнишинләр кәмидә һеч бир иш көрмәдикләринә көрә, үмумијјәтлә, онлардан зәһләси кедән Јегорыч да Максимка илә чох меһрибан рәфтар едирди. Чүнки Максимка һәмишә иш вахты башга матросларла бирликдә ип чәкәр, үмумијјәтлә, башгаларына бир шејлә көмәк етмәјә чалышарды, нечә дејәрләр, матрос пајыны мүфтәчә јемәзди. О, дор ипләринә мејмун кими дырмашар, фыртына заманы әсла горхаглыг көстөрмәзди,—сөзүн гысасы, һәр бир чәһәтдән «дәнизчи оғлан» иди.

Чох меһрибан вә нәвазишкар оғлан олан о, кәминин бурун һиссәсиндә чох вахт рәгсләри вә хош сәсилә оху-дуғу доғма нәғмәләрилә матрослары әјләндирәрди. Буна көрә һамы ону әзизләрди. Мичманын әлалтысы Артјушка исә, чох вахт кајут-компанија сүфрәсиндән артыг галан пирожнылардан она кәтирәрди.

Әлавә етмәјә еһтијач јохдур ки, Максимка Лучкинә күчүк кими сәдагәтли иди. Һәмишә онун јанында оларды. нечә дејәрләр, көзүнү онун көзүндән чәкмәзди. Лучкин нөвбәдә олдуғу заман, онун јанына марса дырмашарды, кәминин бурун һиссәсиндә онунла нөвбәјә дурарды вә рус сөзләрини дүзкүн сөјләмәјә јаман чәһд едәрди.

Киринти-чыхынтылы саһил артыг ајдын көрүнүрдү... «Забияка» там сүр'әтлә кедирди. Наһар вахты үчүн Каптоунда лөвбәр салмалы идиләр.

Бу күнәшли хош сәһәр чағы Лучкин кәдәрли иди вә топу ачыглы-ачыглы тәмизләјирди. Максимка да јанында дуруб она көмәк едирди.

— Бир аздан, худаһафиз, гардаш Максимка!—дејә нәһажәт, Лучкин дилләнди.

— Нә үчүн худаһафиз?—дејә Максимка тәәччүблә сорушду.

— Сәни Үмид бурнунда гојачаглар... Сәни һара апарар?

Өз кәләчәк талеи барәсиндә дүшүнмәјән вә Лучкинин

она нә дедијини јахшы баша дүшмәјән оғлан, бунунла бәрабәр матросун үзүндәки тутгун ифадәдән дүјмушду ки, вердији хәбәр хош хәбәр дејил; зәнчи баласынын дүјгуларыны тез ифадә едән ојнаг үзү бирдән-бирә тутгунлашды, о деди:

— Лүчки дејән мән баша дүшмәз.

— Ај гардаш, бах, кәмидән бајыра!... Саһилдә гојачаглар... Мән кедәчәјәм узаға, Максимка бурада.

Лучкин ишарәләрлә дә ишин нә јердә олдуғуну она аңлатмаға чалышды.

Көрүнүр, кичик зәнчи баша дүшдү. О, Лучкинин әлиндән јапышыб јалварычы бир сәслә деди:

— Мән чыхды јох... Мән бурада, Максимка, Лүчика, Лүчика, Максимка. Мән лүсска матлос... һә, һә, һә...

Бу заман бирдән матросун ағлына бир фикир кәлди, о сорушду:

— Максимка, рус матросу олмаг истәјирсән?

— Һә, һә,—дејә Максимка тәкран едә-едә, башы илә дә вар күчү илә тәсдиг ишарәси едирди.

— Бах, бу лап ә'ла! Нечә олуб ки, бу әввәлдән мәним ағлыма кәлмәјиб. Ушагларла бу барәдә данышыб Јегорычдан хаһиш етмәк лазымдыр... О, баш забитә мә'лумат верәр...

Бир нечә дәгигәдән сонра Лучкин кәминин бурун һиссәсинә јығышмыш матрослара дејирди:

— Ај гардашлар! Максимка бизимлә галмаг истәјир, хаһиш едәк ки, она галмаға ичазә версинләр. Гој «Забияка»да галыб бизимлә үзсүн! Нечә билирсиниз, һә, а гардашлар?

Бүтүн матрослар бу тәклифи үрәкдән бәјәндиләр.

Бундан сонра Лучкин босманын јанына кедиб ондан хаһиш етди ки, команданын арзусуну баш забитә билдирсин вә әлавә етди:

— Сән дә, ај Јегорыч, бизи разы сал, рәдд еләмә... Баш забитдән хаһиш елә... Сөјлә ки, Максимка өзү дә белә арзу едир... Ахы, бу саһибсиз јетим ушағы Үмид бурнунда нечә атыб кедәк? Ахы, ај Јегорыч, јазыг орада тамам мәһв олуб кедәр... Ушаг һајыфдыр... Ахы, јахшы, ағыллы ушагдыр!

— Јахшы, мән сөјләрәм... Максимка интизамлы оғландыр. Анчаг билмирәм капитан нечә... разы олачагмы ки, зәнчи бир оғланы Русија кәмисиндә сахлајаг... Горхурам, бундан бир әнкәл чыха.

— Неч бир энкэл чыхмаз, ај Јегорыч. Биз Максимканы зэнчиликдән чыхарарыг.

— Нечэ јә'ни?

— Ону рус христианы едәрик, Јегорыч. Демәли о рус зүмрәли бир зәнчи олар.

Бу фикир Јегорычын хошуна кәлди, сөз верди ки, һәммин саат баш забитә мә'лумат версин.

Баш забит босманын мә'луматыны динләјиб деди:

— Көрүнүр, бу барәдә әлләшән Лучкиндир.

— Чәнаб забит, бүтүн команда зәнчи баласы үчүн хаһиш едир. Ахы, ону һара атаг? Рәһмләри кәлир... Чәнаб забит, бизим кәмидә галыб дәнизчи шакирди олар! Гуллуғунуза әрз едим ки, зәнчи баласы сәлигәли оғландыр. Әкәр ону хачпәрәст етсәк, демәли, руһуну да хилаас едә биләрик.

Баш забит сөз верди ки, капитана әрз едәр.

Бајраг галдырма заманы капитан јухары чыхды. Баш забит команданын хаһишини она билдирдикдә, капитан әввәлчә рәдд чавабы вермәк истәди, лакин јәгин ки, өз ушагларыны јадына салыб, һәммин саат гәрарыны дәјишди, деди:

— Нә олар, гој галсын. Ону дәнизчи шакирди едәрик... Бизимлә бәрабәр Кронштадта гајытдыгдан сонра... орада она бир иш дүзәлдәрик... Ахы, доғрудан да, нијә атыб кедәк? Нәм дә ки, өзү буну истәмир!.. Гој Лучкин дә она ләләлик етсин... Бу Лучкин јаман әјјашын биридир, амма бир бах... көр ушаға нечә мејлини салыб... Мәнә һәким сөјләмишдир ки, зәнчи баласы үчүн палтары о һазырламышдыр.

Кәминин бурун һиссәсиндә Максимканын галмасына ичазә алындығы хәбәрини ешитдикдә, бүтүн матрослар чох севиндиләр. Лакин һамыдан артыг Лучкин илә Максимка шад олду.

Күндүз саат бирдә кәми Каптоун лиманында лөвбәр салды, ертәси күн биринчи нөвбәдән чыхмыш матрослар саһилә бурахылырдылар. Лучкин илә Максимка да кетмәјә һазырлашдылар.

— Көзлә һа, Лучкин, Максимканы сатыб ичкијә гојмајасан һа!—дејә Јегорыч күлә-күлә гејд етди.

Көрүнүр, бу сөзләр Лучкинә јаман тохунду, о чаваб верди:

— Бәлкә Максимкаја көрә, елә мән өзүм дә тамам ајыг гајытдым!

Һәрчәнд Лучкин саһилдән лүл гәнбәр гајытды, амма һамы тәәччүблә көрдү ки, онун әјин-башы саламатдыр. Сонра мә'лум олду ки, бу, Максимканын сајәсиндә олмушдур, чүнки Максимка достунун һәддән артыг ичдијини көрүб, һәммин саат гоншу мејханаја гачараг, рус матросларыны чағырмыш вә онлар Лучкини көрпүјә кәтириб гајыға узатмышлар; бурада исә, Максимка бир ан да ајрылмадан онун јанында галмышдыр.

Лучкинин дили күчлә сөз тутур вә о һеј тәкрат едирди:

— Наны Максимка? Максимканы бура верин... Гардашлар, мән Максимканы сатыб ичкијә гојмамышам... О мәним биринчи достумдур... Наны Максимка?

Максимка Лучкинә јахынлашдыгда исә, о һәммин саат сакит олуб јухуја кетди.

Арадан бир һәфтә кечдикдән сонра, «Забијака» Үмид бурнундан ајрылды; бир аз сонра исә, Максимканы тән-тәнә илә хачпәрәст едиб, адыны икинчи дәфә Максимка гојдулар. Кәминин адына көрә она Забијакин фамилјасы вердиләр.

Арадан үч-ил кечдикдән сонра Максимка «Забијака» кәмисиндә, он дөрд јашында Кронштадта гајытды; о, мичман «Петенканын» онунла мәшғул олмасы сајәсиндә русча охујуб-јазмағы чох көзәл билирди.

Капитан онун гајғысына галыб фелдшер шакирдләри мәктәбинә гојмушду, гуллугдан исте'фаја чыхмыш Лучкин исә, өз әзизиндән ајрылмамаг үчүн, Кронштадтта галмышды; о бүтүн мејл-мәһәббәтини Максимкаја салмышды вә онун хатиринә, инди даһа шејләрини сатыб ичкијә гојмур, «мә'рифәтлә» ичирди.

Г А Ч Ы Ш

I

Күнәш сүр'әтлә фирузә рәнкли булудсуз көйдә уча-
лыр, күнүн исти олачағыны хәбәр верирди.

Шуалар саһилә узанмыш Севастопол лиманынын дә-
рин, сакит күзкү суларында экс едиб пар-пар парылда-
жырды; күнәш һәм кечмиш Гара дәниз донанмасынын
көрфәздә дурмуш сајсыз-һесабысыз һәрби кәмиләрини:
фрегатлары, бригләри, шкуналары вә тендерләри, һәм
дә дәниздән амфитеатр шәклиндә учалан, фортлары, кил-
сәләри вә көзәл Севастополун јашыл бағлар, булварлар
арасындан көрүнән хырдача кәнд евләринә бәнзәр ев-
ләрини вә әтрафындакы хуторлары ишыгландырмышды.

Көзәл август сәһәри иди, саат алтыја аз галырды.

Кәмиләрдә иш чохдан гызышмышды.

Бајраг галдырмаг үчүн, јә'ни саат сәккизә доғру, бү-
түн кәмиләри һәмишә сон дәрәчә тәмиз вә тамамилә сә-
лигәли бир шәклә салырдылар. Үмумијјәтлә, Гара дәниз
донанмасы бу чәһәтдән сечилирди.

Сәһәр тездән минләрлә матрос кәмиләрин көјәртәси-
ни, топлары, мисдән гајрылмыш һиссәләри—үмумијјәтлә,
көјәртәләрдә вә онларын алтында кәминин анбарына гә-
дәр нә варса, һәр шеји сүртүр, јујур, пардахлајыр, па-
рылдадыр вә ја матросларын дедикләри кими «тәмизлик
јарадырдылар».

Саһилдәки доктларда, һәрби кәмиләр гајрылан јер-
ләрдә, чүрбәчүр лиман е'малатханаларында чохдан иш
башланмышды. Чәкичләрин курултусу, мишарларын
хырылтысы арасындан һәрдәнбир һамынын бир јердә
охудуғу «Дубинушка» маһнысынын сәси учалырды, бу
маһныны охудуғда, руслар ағыр шејләри даһа асанлыг-

ла галдырыр вә јекә дирәкләри асанлыгла һәрләјирләр.

Көрфәзин лап ичәриләриндә, чүзам хәстәлијинә ту-
тулмуш кими, бир-бириндән чох аралы даими лөвбәрләрә
бағланыб дурмуш көһнә вә јарарсыз кәмиләр бомбош-
дур.

Онлар үзән «өлү евләрдир».

Мәчбури сурәтдә бу кәмиләрин ичиндә јашајан һәр-
би душтаг роталарынын мәһбусларыны да сәһәр саат
дөрддән чүрбәчүр ишләрә апармышлар.

Әјинләриндә галын киш көјнәк вә шалвар, гырхыл-
мыш башларында ејбәчәр боз шапкалар олан бу душтаг-
лар кешикчи солдатларын нәзарәти алтында, бир нечә
дәстә һалында, буховлары чинкилдәјә-чинкилдәјә, бом-
бош күчәләрдән кәлиб кечдиләр; онлар бир дә јалныз
ахшамчағы, сәринлик чөкәндә, «бүтүн шәһәр» булварла-
ра вә Граф көрпүсүнә кәзмәјә чыханда, гајыдыб кәлә-
чәкләр.

О заман көзәл чәнуб кечәсинин гаранлығында, һә-
мин бу көһнә кәмиләрдә фәнәрләрин ишығы көз гырп-
маға башлајачаг вә көрфәзин сакитлијиндә һәр беш
дәгигәдән бир-биринин ардынча «Дин—лә» сәсләнән ке-
шикчиләрин чығыртылары ешидиләчәкдир.

Шәһәрин әтрафындакы хырдача ағ дахмалы кәндләр
дә јухудан ојанмышды; бураларда әксәријјәтлә исте'фаја
чыхмыш вә ја хидмәтдә олан матросларын, топчу сол-
датларын, дөвләт е'малатханаларында ишләјән фәһлә-
ләрин аиләләри, үмумијјәтлә, јохсул фәһлә чамааты ја-
шајыр.

Топчулар көрфәзинин јахынлығында, әһалинин чоху
үчүн бир клуб олан базарда чамаат чохдан гајнашмаг-
дадыр.

Хырда дүканларын, гарамал, дана вә гојун чәмдәк-
ләри, тојуг, өрдәк вә чүрбәчүр ов гушлары, чәнубун чүр-
бәчүр бол көјәрти вә тәрәвәзләри, дағ кими галанмыш
гарпызлар вә әтирли говунлар, јахындакы бағлардан
кәтирилмиш бол-бол мејвә јығынлары арасында дәстә-
дәстә адамлар чахнашыр, һај-күј салырлар. Онлар бир-
бирилә алвер едир, чығырыр, бағырыр, далашырлар.
Елә бурадача бир-биринә тәзә хәбәрләр верир, нимдаш
палтар вә көһнә ајаггабы сатырлар.

Көрфәзин лап саһилиндә гоншу Балаклава шәһәрин-
дән кәлмиш вә тәзә балыг кәтирмиш балыгчы гајыглары
дурмушдур. Бурада һансындан десән вар: галхан, скум-

брија, јағлы кефал, хул вә хырдача гызылы султан балыгы,—дадлы жемәк севәнләр буну Гара дәннзин ән ләззәтли балыгы сајырлар. Јеничә тутулуб сәбәтләре долдурулмуш истридијәләри сатычылар ашпазлара вә ашпаз гадынлара тәклиф едирләр.

Елә бурадача, балыг базары илә јан-јана кичик көр- фәзин зүмрүдә чалан биллүр кими шәффаф суларында бир дәстә ушаг чимир. Онлар күлүшә-күлүшә суја аты- лыр, сују сычрадыб бир-биринин үзүнә чиләјә-чиләјә ојнашыр, өрдәк кими үзүб суја баш вурур вә өз мәһарәт- ләрини бир-биринә, һәм дә онлара тамаша едән чамаата нүмајиш етдириб јарышырлар.

Шән чәнуб күнәшинин парылтылары алтында гајна- шан базарын үзәриндә, чамаатын арасы кәсилмәјән да- нышыг уғултусу јүксәлир. Бу данышыгда чәнуб шәһәр- ләринин әһалисинин дилиндә олан јанлыш ифадәләр вә малорус ләһчәсинин јумшаг әдасы тез-тез ешидилир.

Бу данышыг сәсләри арасындан бә'зән балыг, истри- дијә, һалва вә раһатһулгум сатанларын тәләсик, уча вә ејни заманда јалтаг «ширин» данышыглары сечилир; бунлар башлары алверә гызышмыш Балаклава јуна- ларыдыр; онларын үзләри гарашын вә әтли, бурунлары ортадан дик, көзләри гара вә сүзкүн олуб, ири зејтун мејвәләринә бәнзәјир; онлар данышаркән, түнд бүрүнч рәнкиндә чирмәнмиш голларыны вә әзәләләри габарыг әлләрини сүр'әтлә һәрәкәт етдирирләр. Армуд, үзүм вә алма илә долу сәбәтләрин јанында чәмәлиб отурмуш татарларын да боғаздан кәлән данышыг сәсләри ешиди- лир; бунларын классик чизкиләре малик көзәл үзләрин- дә бир заман Крымда јашамыш кенујалы вә јунан улу бабаларыны хатырладан мәғрур бир лагејдлик ифадәси вар. Арабир «базар ханымларынын»—зирәк, гүрурлу алверчи матрос арвадларынын дәнә-дәнә анд ичмәләри халис великорус һазырчаваблыгы илә дүзәлмиш вә һәр бир босманын һәсрәт чәкә биләчәји гәлиз сөјүшләри чамаатын данышыг сәсини батырыб учалыр, бу сөјүш- ләр базар чамаатынын учадан вә рәғбәтли күлүшүнә сәбәб олур.

Бурада һәр шеј дәннз саһилиндәки бөјүк вә түнлүк бир шәһәр һәјаты илә јашајыр.

Әлбәттә, бу һај-күјлү издиһам ичиндә һеч кәс күман етмирди ки, Севастопол јахын бир заманда харабаја дәнәчәк, бу көзәл вә гајнашан көрфәзләр бош галачаг,

батырылмыш кәмиләрин дорлары, инди Гара дәннз до- нанмасынын дурдуғу бу лиманын суларындан гәбирлә- рин үзәриндәки хачлар кими көрүнәчәкдир¹.

II

Бу шән ишыглы сәһәр чағы саат сәккизә ишләдикдә, лиман командири вә Севастопол һәрби губернаторунун дөвләтә мәхсус бөјүк евинин ушаг отағында сәккиз вә ја он јашларында, шән, күләр үзлү, парлаг гонур көзлү, арыг бир оғлан гоча дајә Агафјанын көмәјилә өз сәһәр туалетини гуртармаг үзрә иди.

— Ди тез ол да, ај дајә! Елә һеј гурдаланырсан!— дејә оғлан сәбирсиз вә амиранә бир сәслә дилләнди; бу заман алчаг бојлу, долғун бәдәнли Агафја ушағын сы- ғала кәлмәјән галын, гывырчыг, хурмајы сачларыны тәләсмәдән дарајырды.

— Бир дәчәлә бах һа!.. Бирчә дәгигә дә сакит дур- мур. Һәмишә тәләсир, елә бил јанғын сөндүрмәјә кедир, —дејә дајә һәм дејинир, һәм дә өз севимлисинә мәһәб- бәтлә нәзәр јетирир.—Ахы сәнә дејирләр, гајнама. Ахы беләдә башыны дарамаг олмур. Күчә ушағы кими, сач- лары пыртлашыг галарсан.

Анчаг көрүнүр, бу сөзләр ушаға о гәдәр дә тә'сир етмәди; башынын даранмасынын бу гәдәр узун чәкмә- синдән јаман дарыхмышды; чүнки, күнәшин шүалары отагда шән-шән ојнашмагда, сәрин һава бағдакы чичәк- ләрин әтријлә ачыг пәнчәрәдән отаға долмагда иди; оғ- лан тамамилә дараныб гуртармамыш, башыны дајәнин әлләри арасындан чәкиб, күлүмсүнә-күлүмсүнә, шән вә ојнаг һалда көдәкчәсини тез әјнинә кејмәјә башлады.

— Гој һеч олмаса телләрини һамарлајым, Васенка.

— Елә белә дә јахшыдыр, ај дајә.

— Һеч сөз ола билмәз, јахшыдыр!.. Адмирал оғлуна бах, кәкили выз дурур. Јәгин ки, атан көрсә, хошуна кәлмәз.

Васја дајәси Агафјанын сон сөзләрини даһа ешитмә- ди. О, дајәсини севирди, амма һеч сајмырды, билирди ки, дајә тамамилә онун әлиндәдир, һәр бир арзусуну је- ринә јетирәчәкдир. Васја гачараг ушаг отағындан чыхды

¹ Һекајәдә Крым мұһарибәси әрәфәси нәзәрдә тутулур. 10 вә 11 сентјабр 1854-чү илдә дүшмән кәмиләринин Севастополун бөјүк көр- фәзинә кириш јолуну кәсмәк үчүн, кәмиләр бурада батырылмышдыр.

кедә-кедә көдәкчәсини дүжмәләди, жүжүрәрәк бир нечә отагдан кечди, кабинетин бағлы гапысынын өнүндә дурду.

Ушағын шән үзүндә һәммин саат тәшвиш әләмәти көрүндү: О, бир нечә санијә гапынын ағзында дуруб, ичәри кирмәјә чүр'әт етмәди. Башындан һәмишәки кими белә бир фикир кечирди ки, һәр сабаһ атасынын јанына кедиб, она «сабаһын хејир» демәк, о гәдәр дә хош бир вәзифә дејилдир, бунсуз да өтүшмәк оларды.

«Амма һәр һалда буну етмәк лазымдыр»—дејә ушаг дүшүнәрәк гапыны јавашча аралајыб ичәри кирди.

Бөјүк кабинетдә јазы столунун архасында уча бојлу, арыг бир гоча отуруб көзләрини кағызга зилләмишди; онун әјниндә јәј халаты варды. Гырышыг, лакин сағлам адамлара мәхсус ал јанаглары јеничә гырхылмыш, көһнә гајда илә даранмыш, дән дүшмүш түнд сачларындан тәпәсиндә хоруз пипији кими уча бир кәкил әмәлә кәлмишди. Гыса вурулмуш чал бығлары биз-биз дурурду.

Бу тикан кими батан «тарақан» бығлары әсәби һалда сүр'әтлә һәрәкәт етдикдә, чијинләринин титрәшмәси, үзүнүн әзәләләринин ојнашмасы сәрт вә инадлы адмиралын гәзәбли олдуғуну көстәрдикдә, һәмишә ушағы јаман горхударды; евдә адмиралын арвадындан тутмуш һамы оддан горхан кими ондан горхарды.

— Сабаһыңыз хејир, ата чан!—дејә Васја һәјәчандан титрәјән сәсилә лап јавашдан дилләниб јазы столуна јахынлашды. О, сеһирләнмиш кими көрүнән далғын көзләрини атасындан ајырмырды; бу көзләрдә, чалаған көрмүш бир гушчуғазын көзләриндә олан ифадә варды.

Ата оғлунун саламыны ешитдими вә дәфәләрлә олдуғу кими әсла е'тина етмәдән, она чох узун көрүнән бир нечә дәгигә столунун гаршысында һәрәкәтсиз дурмаға гәсдәнми мәчбур етди вә ја башы кағызлара гарышдығы үчүн, доғрудан да, Васјанын кәлдијиндән хәбәр тутмадымы,—буну тә'јин етмәк чәтиндир,—амма о, башыны дөндәрмәди.

Узун сүрән бир нечә санијә дә белә кечди.

Сәрин кабинетин ачыг пәнчәрәләриндән галын акасија ағачлары, күнәшин шүасыны бурахмајан көлкәли гол-будаглы, јашыл габығын ичиндә ири мејвәләри олан гоз ағачлары көрүнүрдү; бунлар гејри-ихтијари оларат Васјанын јадына салырды ки, јухары бағда, евдән узагда о, нә гәдәр ләззәт чәкәчәк, шән вә хош көрүшләри

олачаг, ев адамларындан һеч биринин бунлардан хәбәри јохдур.

Атасынын бығлары исә һәрәкәтсиз дурмуш, гырышыг јанагларынын әзәләләри тәрпәшмирди.

Ушаг бир гәдәр чүр'әтләниб јенидән дилләнмәји гәрара алды, өз јумшаг назик сәсини бир гәдәр учалдараг деди:

— Сабаһыңыз хејир, ата чан!

Адмирал ити вә кәскин бир һәрәкәтлә башыны галдырыб чидди, кәркин вә наразы кими көрүнән нәзәрләрини өз кичик оғлуна—аиләнин әзизинә зилләди.

Нә исә јумшаг, һәтта зәриф бир ифадә онун үзүнүн сәрт чизкиләрини бир анлыға мүлајимләшдирди вә јашынын алтмышдан чох олмасына бахмајараг, кәнчликдә олдуғу кими ојнаглыг, ишыг вә парылтысыны муһафизә едән амиранә вә ити бахышлы хырда боз көзләриндә хош бир парылты көрүндү.

— Салам!—дејә адмирал гыса вә кәскин бир әда илә дилләнди.

О һәмишәки кими, башынын ишарәсилә ушаға кедә биләчәјини билдирмәк әвәзинә, бу күн арыг әли илә оғлунун ал јанағыны охшады, һәммин кәскин, амиранә әда илә давам етди:

— Јәгин ки, сағ-саламатсан? Бу јахында Одессаја... охумаға кедәчәксән. Сентјабрын бириндә пароходла јола дүшәчәксән. Ди, кет!

Васја даһа ләнкимәди.

О, чәлд кабинетдән чыхды, анасынын јатаг отағынын јанында олан истираһәт отағына кәлиб чатдыгда, ағыр бир јүкүн алтындан гуртармыш кими, шән вә асудә нәфәс алды; анасы илә бачылары һәлә дә јатырдылар.

Васја дајәси Агафјанын һазырладығы бир стәкан сүдү тәләсик ичиб, дајәдән кизли чибинә бир нечә парча гәнд гојду вә гачараг баға кетди.

О, ашағы бағын чичәклик, оранжереја вә өртүлү шитликләринин јанындан өтүб, мејданчаны бөјүк бағдан ајыран кичик пилләкәнлә тәләсик атыла-атыла дүшдү. Бөјүк бағын узун хијабанларынын кәнарларында галын үзүм тәнәкләри варды; мејданчаларын ортасында салынмыш вә дөврәләри гәшәнк отларла һәшијәләнмиш ләкләрдә дүзкүн чәркәләр һалында чүрбәчүр мејвә ағачлары әкилмишди; бу ағачларын будаглары ири шафта-

лы, ширэли армуд, сарымтыл-јашыл кавалы, кәһраба кими ранет алма, бадам, гоз, ағ вә гара тут илә долу иди.

Мејданчалары пиллә-пиллә учалан бу нәһәнк бағ үч күчәјә чыхырды, бағын дөврәсинә даш һасар чәкилмиш евин јахынлығында чох гәшәнк чичәклик, оранжерејалар, шүшәбәнд шитилликләр, әтирли сармашыгларла өртүл-мүш көшкләр вә бөјүк ејван вар иди, бурадан Севастопол вә онун әтрафы көзәл бир мәнзәрә кими көрүнүрдү; бир ил сонра Васја һәмин бу ејвандан франсыз гошунларынын узун көјүмтүл бир лент һалында Инкерман дәрәсиндән кечиб шәһәрин чәнуб тәрәфинә јөнәлдикләрини дурбинлә сејр етмишди; бу бағ, башлыча оларат, душтагларын зәһмәти сајәсиндә нүмунәви сәлигә илә сахланыр вә тәмизлији илә адамы валей едирди.

Он ики—он беш нәфәрдән ибарәт душтаг дәстәси һәр күн сәһәр тездән, күнәш шәһәрин ардындан бојланан кими, арха күчәдән јухары бағын бөјүк дарвазасындан баға кириб саат үчә вә ја дөрдә кими бурада ишләрди; бу мүддәтдә ики нәфәр кешикчи солдат гапынын јахынлығында вә ја бағын һәр һансы бир јериндә түфәнкләринә сөјкәјиб мүркүләјирдиләр.

Бајрам күнләриндән башга, һәр күн лиман командиринин бағына ишләмәјә кәлән душтаглар, адәтән ејни адамлардан ибарәт оларды. Онлар һараданса чәлләкләсу дашыјыб чичәкликләри вә ләкләри сулајар, бағы ала едәр, ағачларын артыг будагларыны кәсәр, јоллары сүпүрәр, хијабанлара тәзә чынгыл төкүб сонра бәркидәрдиләр—бир сөзлә, музд илә тутулмуш сәлигәли бир алма олан баш бағбан Карл Карловичин бүтүн әмрләрини јеринә јетирәрдиләр.

Бу иш чох да ағыр дејилди, буна көрә дә душтаглар көрүнүр, бағда ишләмәләриндән разы идиләр вә сәјлә ишләјирдиләр.

Васја, өз күнаһларына көрә ағыр чәза чәкмәкдә олан һәмин бу адамларын јанына тәләсирди.

III

Бу сәфил мәнбусларла нәинки данышмағы, һәтта онларә јахын дүшмәји анасынын вә бачыларынын Васјаја бәрк гадаған етдикләринә бахмајараг, ушаг шән-шән мејданчадан-мејданчаја јүјүрә-јүјүрә, ити көзләрилә узун хијабанлары јохлајыб душтаглары ахтарыр, онлар-

ла сәһбәт едәчәјини вә бирликдә гәлјаналты јејәчәјини фикирләшәрәк ләззәт алырды. Бу гәлјаналты бир дилим тыпгырмызы ширэли гарпыздан вә үстүнә чохла дуз сәпилмиш бир парча гара чөрәкдән ибарәт иди ки, Васја да буну душтаглар кими ләззәтлә јејәрди. Мәнбуслар өз гәлјаналтыларыны аға баласы илә фәрәһлә бөлүшәр, тәнәффүс заманы ону гонаг едәрдиләр.

Васја бу гәлјаналтыны дүнјада ән јахшы јемәк һесаб едәрди,—бу, онларын евиндә наһар вахты верилән һәр чүр әлә јемәкләрин һамысындан ләззәтли иди; бу, башлары гырхылмыш, буховлары чинкилдәјән адамларын арасында Васја өзүнү евдә, хүсусилә наһар вахты динмәз-сөјләмәз вә гәмкин һалда отуран бүтүн ев адамлары арасында олдуғундан чох-чох јахшы, шән вә азад һисс едәрди; евдә сүфрәдә отурдугда о, һәмишә гәзәбли олан атасыны һирсләндирмәмәк үчүн зәһләтөкән шорбаны гашыг-гашыг зорла удар, тәрпәшмәјә дә чүр'әт етмәјиб, динмәз-сөјләмәз отурар, наһарын гуртармасыны сәбирсизликлә көзләјәрди.

Васја јалныз бу јәј баға кәзмәјә тәк чыхмасы вә үмумијјәтлә, үзәриндә һеч бир нәзарәт олмамасы сајәсиндә душтагларла таныш олмуш вә јахынлашмышды. Бу вахта гәдәр исә душтаглардан јаман горхарды вә мејвә јемәк үчүн јухары баға кетдикдә, мәнбуслардан хејли аралы вә мүтләг гача-гача кетмәјә чалышарды. Бағда јер газыјан вә ја әл арабаларында гум дашыјан бүтүн бу боз шапкалы адамлары Васја о заман һәр чүр чинајәт етмәјә, һәтта ушаглары тутуб јемәјә һазыр олан пис адамлар һесаб едирди; бир дәфә Васја тәрслик етдикдә, дајәси Агафја ону инандырмышды ки, душтаглар ону оғурлајыб апарар вә адмирал оғлу олмасына бахмајараг, бишириб јејәрләр. Башга адамларын, мәсәлән, анасынын, бачыларынын вә гардашларынын мәнбуслары тагсырландырмагда белә дәринләрә кетмәдикләринә бахмајараг, дајәсинин бу сөзләри вахтилә ушаға чох бәрк тә'сир етмишди. Дүздүр, о, Агафјанын сөзләрини һеч бир кәсин тәсдиг етдијини ешитмәмишди, амма һәр һалда, ушағын јанында бә'зән өтәри оларат душтаглар барәсиндә сөјләнән сөзләр ону тамамилә инандырмышды ки, бу адамлар сајсыз-һесабсыз чинајәтләр етмишләр; әкәр онлар азад бурахылсалар, һәмин саат өзләринин ким олдуғларыны кәстәрәрләр. Наһар јерә онларын

башларыны гырхараг ајагларына бухов вурмајыблар ки!

Бир дэфэ Васјанын анасынын јанына гонаг кэлмиш гоча бир кенерал белэ данышмышды; бу кенерал дуस्ताгларын онлара ганун үзрә верилмәли олан бүтүн шејләрин верилмәдији вә јемәкләрин јахшы олмадығы барәсиндә шикајәт етмәләриндән јаман һирсләнмишди. Көрүнүр, мәнбуслар үчүн бурахылмыш пулларын исраф едилмәси илә әлагәдар олан бу гоча кенерал јәгин һеч куман да етмирди ки, јахын бир заманда, Севастопол дүшмән гаршысында тәһлүкәли бир вәзијјәтә дүшдүкдә, бүтүн бу дуस्ताгларын буховларыны ачыб онлары азад бурахачаглар, онлар да мүһасирә олунмуш шәһәри бүтүн башгалары кими гәһрәмәнлыгла мүдафиә едәчәкләр.

Мәнбуслар барәсиндә олан бүтүн бу сөһбәтләр ушағын марағыны даһа да артырырды вә бу дәншәтли адамлардан горхурдуса да, һәрдән онлара бахмаға чүр'әт едирди, амма елә узагда дурурду ки, бир тәһлүкә үз вердикдә, һәммин саат әкилсин.

Дуस्ताгларын хош сөһбәтләри, иш вахты ширин-ширин зүмзүмә етмәләри, нәһәјәт көрдүјү вә ешитдији бир чох башга шејләр, ушағын мәнбуслар барәсиндә башгаларындан ешитдији сөзләрә әсла ујғун кәлмирди вә бу һал ушагда дајәси Агафјанын сөјләдикләринә бир гәдәр шүбһә ојандырмышды.

Ики һадисә она даһа чох тә'сир етмишди.

Бир дэфэ јазда, Васја белә бир һадисә көрмүшдү: дуस्ताгларын ичиндә хејли јашлы, уча бојлу, чухура дүшмүш ачыглы ири көзләри вә саллаг, пыртлашыг гарашлары олан гарајаныз бир киши варды; Васја буну ән горхунч адам һесаб едәрди вә һамыдан чох ондан горхарды. Бир күн һәммин бу мәнбус бир сәрчә баласынын јувадан дүшдүјүнү көрүб, тез она јахынлашды, еһмалча көтүрүб овчунун ичиндә тутду вә ағача чыхыб, ону өз јувасына гојду; өзүнү ора-бура вуран вә һәјәчанла чиккилдәјән ана сәрчә буну көрүб севинди. Дустаг ағачдан дүшүб, јенә дә әл арабасындан гум көтүрәрәк хијабана сәпдикдә, Васја тәәччүблә көрдү ки, онун үзүндә хош вә мәнрибан бир ифадә вар.

Бир дэфэ дә дуस्ताглар бағын ичиндә түкләри төкүлмүш, арыг, саһибсиз бир күчүк тапмышдылар; дуस्ताглар бу күчүјә бөјүк бир диггәтлә, һәтта мәнрибанлыгла јанашмышдылар. Васја көрмүшдү ки, онлар чөрәјин ичини

өз ағызларында чејнәјиб күчүјүн ағзына вермиш, сонра ону әл-ајагдан гыраг бир јерә гојуб гајғы илә үстүнә чындыр өртмүшдүләр; Васја ешитмишди ки, онлар бу күчүјү өзләри илә бәрабәр апармағы гәрара алмышдылар вә көрүнүр бу гәрар һамыны севиндирмишди.

— Јохса тәләф олар!—дејә һәммин о саллагашлы горхунч дустаг јолдашларына мүрачиәт етмишди.—Гардашлар, мән өзүм бир дајә кими она бахачағам!—дејә о күлә-күлә әлавә етмишди.

Васјанын фикринчә, бүтүн бу һадисәләр һәр һалда ону көстәрирди ки, бу горхунч адамларын да үрәкләриндә мәнрибан дүјғулар вар.

Васја өз шүбһәләрини һәлл етмәк үчүн, бир күн, евләриндәки лакејләрдән бири олан гоча деншик матрос Кириллаја мүрачиәт едәрәк сорушду:—Дүздүрмү, дуस्ताглар оғланлары тутуб апарыр, сонра јејирләр?

Үмумијјәтлә јашлы-башлы, чидди, һәтта бир гәдәр гашгабаглы олан Кирилла бу суала чаваб вермәк әвәзинә, јекә ағазыны ајырыб елә бәркдән күлдү ки, Васја өзүнүн ганмаз јериндә галдығыны куман едиб, белә ахмаг бир суал вердијинә көрә һәтта бир гәдәр пәрт олду.

— Буну сизә ким демишдир, аға чан?—дејә нәһәјәт Кирилла күлә-күлә сорушду.

— Дајә.

— Васи́ли. Лександрыч, о сизә чәрән-пәрән данышыб, сиз дә инаныбсыныз! Һеч елә шеј ола биләрми ки, үздән ираг, адамы јесинләр? Кимдән истәјирсиниз сорушун, хачпәрәстләр аләминдә белә бир шеј јохдур. Дүздүр, буралардан чох-чох узагларда, бөјүк дәнизләрин о тајында елә бир ада вар ки, орада мејмуна охшајән вәһши адамлар јашајыр; о, мәл'унлар, доғрудан да, адам эти јејирләр. Дүнја сәјаһәтинә чыхан вә һәр јери кәзмиш бир матрос мәнә бу барәдә данышмышды. Дејирди ки, онлар сычовул да јејирләр, һәр чүр һәшәрат да, илан да јејирләр, әлләринә јад адам дүшдүкдә, ону да јејирләр. Амма һәммин ададан башга елә бир јер јохдур ки, ушаглары тутуб јесинләр. О ки галды руслара, һеч бир вахт белә шејә разы олмазлар. Сизи дајә јаландан горхутмушдур. Әлбәттә, арваддыр да. Ахмағын бири, һеч өзү дә анламыр ки, ушаға нәләр данышыр!—дејә Кирилла сајмазјана бир әда илә әлавә етмишди.

— Һеч мән дә дајәнин сөзләринә инанмадым. Өзүм билирәм ки, адамы јемәзләр!—дејә јаман пәрт олмуш

иддиалы ушаг өзүнү доғрултмаға чалышды.—Мән еләчә сорушурдум: билирәм ки, душтаглар һеч дә горхунч дежилләр!—дејә Васја чох да инамлы олмајан бир эда илә элавә етди. Әслиндә о, чох биличи һесаб етдији Кирилланын бу барәдә изаһат вермәсини истәјирди.

— Ахы онлар нијә горхунч олсунлар? Онлар да елә бизим кими адамдырлар. Амма хејир-шәрләрини билмәјән бәдбәхт адамдырлар, вәссалам.

— Кирилла, бәс онлар нә иш үстүндә душтаг олублар?

— Чүрбәчүр ишләр үчүн, аға чан. Ахы онлар һамысы солдат вә ја матросдур... Белә ағыр бир гуллугда күнаһ етмәјә нә вар? Бә'зиләри, доғрудан да, сөзүн дүзү, пис күнаһлар едибләр... ја сојғунчулуг үстүндә тутулублар... Инди дә һәмин күнаһлары үчүн чәзаларыны чәкирләр. Бә'зиләри дә дикбаш олдуғларына көрә.

— Нечә јә'ни?—дејә Васја, Кирилланын сөзүнү баша дүшмәјиб сорушду.

— Белә дә. Демәли ки, зүлмә дөзмәјиб дөјүлмәјә, сөјүлмәјә гаршы үсјан едибләр, гуллугда өз бөјүкләринин үзүнә ағ олублар; одур ки, әјинләринә душтаг палтары кејиндирибләр! Елә сәрхошлуг үстүндә дә душтаглыға дүшмәк олар, һәр шеј мүмкүндүр! Неч көзләмәдијин һалда, бир дә көрүрсән ки, душтаг олубсан!

— Ахы нә үчүн?

— Онун үчүн ки, бир дә көрүрсән, мәсәлән, түндхасијјәт бир адам, һејван кими вәһши вә һәр бош бир ишин үстүндә адамы дөјдүрән бир командирә раст кәлир... Адам да дөзүр, дөзүр, ахырда таб кәтирмәјиб чошур, бир кобудлуг еләјир. Она һәмин саат диван тутурлар... Бир чәркә солдат вә ја матросун габағындан кечириб, өлүнчә дөјдүрүрләр, сонра да душтаглыға көндәрирләр... Аға чан, сиз онларын барәсиндә дәјәнин чәрәнләдикләринә инанмајын... Онлардан һеч горхмаг лазым дејил, онлара хор бахмаг да јарамаз. Онлара рәһм етмәк лазымдыр; бах, аға чан, мәним сизә дедијим будур,—дејә Кирилла сөзләрини гуртарды.

Васјанын өз мүшаһидәләрини дә дејәсән тамамилә тәсдиг едән бу изаһатдан сонра, о, душтаглардан бир гәдәр аз горхмаға башлады. Онлара даһа да јахын кәлмәјә чүр'әт едиб, ән ади, чох вахт меһрибан олан, һеч бир чинајәт эламәти көрүлмәјән үзләринә диггәт јетирди. Мәһбуслар да лап башга адамлар кими данышыр,

зарафатлашыр, күлүшүрдүләр; Васјаја елә кәлирди ки, онлар јемәји чох иштаһа вә ләззәтлә јејирдиләр.

Бир дәфә сәһәр Васја душтагларын дуз сәпилмиш гара чөрәк дилимләрини өтүрүб, үстүндән су ичмәләринә тамаша едирди. Бу заман мәһбуслардан бири, аға баласына «душтаг чөрәјини» дадмағы елә бир меһрибанлыгла тәклиф етди ки, Васја бојун гачырмады вә бөјүк бир ләззәтлә ики дилим чөрәк јејиб бир мүддәт онларын арасында галды. Мәһбусларын һамысы она елә меһрибан-меһрибан бахыр; онунла елә гајғы вә мәһәббәтлә сәһбәт едирдиләр ки, динчәлмә вахты гуртаранда, баш әјә-әјә онунла худаһафизләшиб ишә кедәндә Васја чох һајыфсыланды.

О вахтдан бәри адмирал оғлу илә душтаглар арасында мөһкәм достлуг башланды; ајдын шејдир ки, Васја бунун үстүндә евдә данланачағыны билдији үчүн, ағыллы иш көрүб бу барәдә һеч кәсә бир сөз демирди. Васја мәһбуслары нә гәдәр јахындан таныјырдыса, о гәдәр артыг инанырды ки, дәјәси дә, анасы да, бачылары да, гоча кенерал да душтаглары горхунч адам адландырмагда чох бөјүк сәһв едирләр. Әксинә, Васјанын фикринә көрә, мәһбуслар чох јахшы вә меһрибан адамларды; Васја тәәччүб едирди ки, белә чан-башла ишләјән, онунла јахшы рәфтар едән, әлдәгајырма ојунчагларла ону әјләндирән вә сәхавәтлә гонаг едән белә јахшы адамлары нә үчүн душтаг едибләр, доғрудан да, нә үчүн онларын башларыны гырхыб, ајағларына бухов тахыб, јазығлары Васјанын өзү кими гачмаға гојмурлар.

Васја бүтүн јени танышлары илә јахшы рәфтар едирди. Амма һамыдан артыг кәнч, сарышын сачлы, орта бојлу вә меһрибан бахышлы көј көзләри олан мүтәнасиб бәдәнли бир мәһбус илә достлашмышды. Васја бу адамын нә үчүн душтаг олдуғуну билмирди. Бунунла һеч марагланмырды да; нәдәнсә она елә кәлирди ки, јәгин ону мүһүм бир ишин үстүндә тутмајыблар.

Васја бу далғын вә гәмкин бахышлы душтаға мејлини салмышды; һәм она көрә ки, мәһбус чох јахшы нағыллар данышырды; чох заман гәмкин олурду, һәм дә онун јумшаг вә хош сәси вар иди. О, чох меһрибан, хош бир күлүшлә күлүмсүнүрдү,—сөзүн гысасы, онун һәр бир һалы Васјаја хош кәлирди.

Бу душтағын ады Максим иди. Мәһбуслар она бир дә

«бүлбүл» ады гојмушдулар, чүнки о ишлэјән заман көзөл маһны охујарды.

Васја онун сонсуз кэдэрлэ долу маһныларыны динлэдикдә, ушаг гэлбиндә бу буховлу нәғмәкара гаршы сонсуз бир мәрһәмәт һисси ојанар вә боғазы гәһәрләнәрди.

Васја чох заман үрәји көјрәлмиш һалда орадан гачыб кедәрди.

IV

Васја баға лап вахтында кәлиб чатмышды.

Дустаглар јарым саатлыг динчәлмәјә јеничә чыхмышдылар вә кимиси дәстә-дәстә, кимиси тәк-тәк хијабанлардан биринин гуртарачағында, һасарын көлкәсиндә отуруб һөкүмәт тәрәфиндән верилмиш гара чөрәк вә өз гәпик-гурушларына алдыглары гарпызла гәлјаналты едирдиләр.

Васја јанаглары гызармыш, шән, гәлби севинчлә долу, јүјүрә-јүјүрә онларын јанына чатды. Һамы она: «сабаһын хејир» дејиб саламлашдыгда, шән-шән баш әјди. Һәр тәрәфдән сәсләр ешидилди:

— Нечә јатыбсыңыз, аға чан?

— Дајә сизи горхутмајыб ки?

— Гарпыз бујурурсунузму, аға чан?

— Мәним гарпызым лап ә'ладыр!

— Аға чан Максимка илә гәлјаналты едәчәк. Максимка базардан гәсдән ири гарпыз алыб.

— Бәс Максим һаны?—дејә Васја көзләрилә өз достуну ахтара-ахтара сорушду.

— Одур һа, адамлардан гачыб, үзүм тәнәјинин алтына кирмишдир... Аға чан, онун јанына кедин вә әмр един ки, дәрд чәкмәсин. Јохса ону јенә дә дәрд-гәм басыб...

— Нијә ки?

— Өзүндән сорушун... Көрүнүр дустаглыға һәлә өјрәшмәјиб... Гәфәсә дүшмүш гуш кими дәрд-гәм чәкир.

— Дүнән һәлә бир кичик забит дә онун пајыны вериб!—дејә саллагашлы, сарышын, јашлы мәнбус әлавә етди; онун гашлары чопур үзүнә сәрт бир көркәм верирди.

— Нәдән өтрү?—дејә Васја марагланды.

— Дүзүнү десәк, лап бош јерә. Максимка кичик забитин кәлдијини көрмәјиб кәнара чәкилмәмишди, о

мәл'ун исә ағзына бир јумруг... сонра бир дә, бир дә вурду... Һәр кәс олса, буна дөзмәз дә; елә дејилми, аға чан? Јенә бир иш үстүндә олсајды, дәрд јары иди; амма лап бош јерә вурду!—дејә јашлы дустаг Максимин дәрдинин сәбәбини изаһ етди.

Васјанын јашы аз олса да, өз тәчрүбәсиндән билирди ки, бу һал адама чох ағыр кәлир; бә'зи вахт ону да евдә мәсәлән, атасынын нәјә исә ачығы тутдугда вә ја анасынын овгаты тәлх олдугда, наһаг јерә чезаландырадылар; буна көрә дә, Васја һәммин саат тәсдиг етди ки, бу, адам үчүн чох ағырдыр; Максими дөјән кичик забит, доғрудан да, мәл'унун биридир вә Васја һәвәслә онун ағыз-бурнуну әзишдирәрди.

Васјанын дустагларын данышығындан ешидиб дедији бу сон сөзләр һамыны күлдүрдү вә онлар «аға баласынын дүзкүн дүшүндүјүнү» гејд етдиләр; Васја исә тәләсик өз досту Максимин јанына јүјүрдү.

— Хош көрдүк, Максим!—дејә Васја үзүм тәнәјинин алтына кирди вә орада кәнч мәнбусун габағында јеничә доғранмыш гарпыз дилимләри вә бир нечә парча гара чөрәк көрдү.

— Сабаһын хејир, аға чан!—дејә Максим өз јумшаг сәсилә, ајдын һисс олуна малорус ләһчәсилә чаваб верди.—Кечәни раһат јатдынызмы? Бир дадын, көрүн нә јахшы гарпыздыр... Јејин, нуш олсун!—дејә о, Васјаја бир дилим гарпыз, бир парча чөрәк узадыб, ири, кәдәрли көзләрилә мәнрибанча күлүмсәјәрәк әлавә етди.—Мән сизи көзләјирдим...

— Сағ ол, Максим... Мән сәнин јанында отурум... олармы?

— Нијә олмур ки? Отурун, аға чан... Бура јахшыдыр, сәриндир.

Васја әјләшди, чибиндән бир нечә парча гәнд вә кағыза бүкүлмүш бир чимдик чај чыхарыб дустаға верди:

— Ала буну... чај ичәрсән...

— Сағ ол, аға чан... Сиз чох мәнрибансыңыз... Амма горхурам ки, евдән гәнд вә чај кәтирдијинизә көрә сизә сөз кәлә.

— Горхма, Максим, һеч нә олмаз. Һеч кәс дә хәбәр тутмаз... Бизимкиләр һамысы јатыб. Бирчә атам дурмушдур, о да кабинетдә отуруб. Бир дә ки, биздә чај вә гәнд чохдур!—дејә Васја Максими сакитләшдирмәк үчүн тәләсик изаһ етди вә ләззәтлә ширәли гарпыздан дишләјиб,

гара чөрөкдән жемәјә башлады. О гарпызын ширәсинин ахыб көдөкчәсинин үстүнә төкүлдүжүнә һеч фикир вермирди.

Максим дә чајы вә гәнди шалварынын чибинә гојуб гәлјаналты етмәјә башлады.

— Бир дилим дә је, аға чан!—дејә о, Васјанын бир дилим гарпызы јејиб гуртардығыңы көрәрәк тәклиф етди.

— Бәс сәнә аз галмазмы?—дејә оғлан сорушду; көрүнүр ки, о бир дилим дә жемәк истәјирди, амма горхурду ки, душтаг инчијәр...

— Чатар, чатар... Мәним һеч иштаһам да јохдур.

— Јахшы, онда мән бир дилим дә јејәрәм.

Бир аздан сонра гарпыз вә чөрөк јејилиб гуртарды, Васја сорушду:

— Сән нијә белә гәмкинсән, Максим?

— Еһ, аға чан, душтаглыгда хошакәлән шеј аздыр...

— Бухов сәни инчидирми?

— Әсирлик пис шејдир, аға чан... Гуллугда да пис кечирди, душтаглыгда даһа писдир...

— Сән солдатдын, јохса матрос?

— Матросдум, аға чан, гырх икинчи кәмидә гуллуг едирдим... Бәлкә биринчи дәрәчәли капитан Ботатов барәсиндә ешидибсиниз... О, «Тартарархов»¹ кәмсиндә бизим командиримиз иди.

— Таныјырам... Бизә кәлиб-кедир. Белә көк, јекәгарын бир кишидир...

— Мән елә һәмин адамын үзүндән душтаглыға дүшмүшәм. Јәгин о дүнјада јадына саларлар ки, мәни наһаг јерә бәдбәхт едибдир.

— Нечә мәкәр? Сән она кобудлуг етмишдинми?

— Бәли... кобудлуг етмишдим... Аға чан, мән сакит, динч бир матрос идим, о исә мәни дәли-дивана етди... Елә дөјүрдү ки, аллаһ көстәрмәсин!

— Ахы, нә үстә?

— Елә һаглы-һагсыз, һәр шеј үстә... Донанма иши үстүндә. Онун үзүндән ики дәфә һәрби хәстәханаја дүшмүшәм... Даһа ахырда дөзә билмәдим... Ону гәддар адландырдым. Елә гәддарын биридир... Она көрә дә, мәнә иш вердиләр, аға чан, әввәл чәркә габағындан кечириб

¹ Гара дәниз донанмасы матрослары «Трех ијерархов» (үч өвлија) кәмисини белә адландырырдылар. (К. М. Станјуковичин гејди.)

дөјдүләр, сонра да душтаг етдиләр... Јахшысы бу иди ки, көрәк дөзәјдим... Бәлкә јахам гуртарарды вә онун кими гәддар олмајан башга бир командирин элинә дүшәрдим, һеч олмазса матрослугда азад јашајырдым... Бурада исә, аға чан, өзүнүз көрүрсүнүз ки, душтағын күнү нә күндүр... Дәррдән адамын бағры чатлајыр... Һәр јетән сәнә бујурур... мәлум шејдир дә, душтагсан!—дејә Максим гәмкин бир күлүшлә әлавә етди.

Максимин һалына үрәкдән јана-јана, сөзләрини динләјән Васја, бир нечә санијә дүшүндүкдән сонра ән гәти бир ифадә илә деди:

— Максим, инди ки күнүн белә пис кечир, бәс нијә гачмырсан?

Бу сөзләри ешитдикдә, душтағын көзләриндә шән бир парылты көрүндү, о чаваб верди:

— Бәс сиз нә билирсиниз? Аға чан, әкәр мүмкүн олсајды, чохдан гачмышдым... Өз өлкәмизә чыхыб кедәрдим...

— Сәнин өлкән һарадыр?

— Каменетс-Подолск губернијасы... Бәлкә ешидибсиниз, Проскуров шәһәри. Бизим кәнд һәмин шәһәрдән он верст гәдәр аралыдадыр... Кедиб анама-атама бир баш чәкәрдим, сонра да Австрија сәрһәддиндән кечиб өзүмә бәхт ахтармаға кедәрдим!—дејә Максим һәјәчанлы бир пычылты илә давам етди;—о тамамилә дирчәлмишди вә чохдан гәлбиндә бәсләдији гачмаг арзусуну санки гејрихтијари ачыб сөјләјирди.—Амма, аға чан, көзләјин һа, мәним сизә данышдығларым барәсиндә һеч кәсә бирчә кәлмә демәјәсиниз, јохса мәни өлүнчә дөјәрләр!—дејә Максим әлавә етди вә сиррини аға баласына ачыб сөјләмәкдән горхан кими олду. Ахы она нә вар, бәлкә ағзыны бош гојуб данышды?

Васја тәнтәнәли бир сурәтдә хач вурду вә көзләри долмуш һалда билдирди ки, Максимин данышдығларын-дан һеч бир кәс хәбәр тутмајачагдыр. Максим архајын ола биләр ки, Васјанын үстүндә ону дөјмәзләр. О балача да олса, сирр сахламағы бачарыр.

Максим, көрүнүр ки, бу сөзләрдән сакитләшди. Максимин гачыб Австрија сәрһәддини кечмәси барәсиндәки фикрә бирдән-бирә гапылан вә бу өлкә барәдә чох тутгун бир тәсәввүрү олан Васја-суи гәсдчиләр кими сирли вә чидди бир әда илә давам едиб деди:

— Дејирсэн ки, гачмаг олмаз, амма мән күман едирәм ки, бу лап асан бир ишдир.

— Нечә ки, аға чан?—дејә Максим меһрибан бир тәбәссүмлә сорушду.

— Сән бурада, бизим бағдача буховларыны гыр... Мән сәнә чәкич кәтирәрәм, сонра исә һасардан аш вә Австрија сәрһәддинә гач.

Максим гәмли-гәмли күлдү:

— Дустаг палтарындамы? Мәни о дәгигә тутарлар.

— Кечә гач.

— Кечә дустаг кәмиләриндән гачмаг олмаз... Бизи дәмир гапыларын ардында сахлајырлар; бир дә ки, кешикчиләр күллә илә вурарлар...

Васјанын пөртмүш үзү тутгунлашды. О да гәмли-гәмли деди:

— Демәли ки, һеч гачмаг олмаз?

Дустаг чаваб вермәди вә нәдәнсә мә'налы-мә'налы сусду. Санки нә исә, бир фикир онун гәлбини нурландырмышды; онун арыг, солғун үзү бирдән-бирә пөртдү, көзләриндә алов парлады; о, ушағын гәлбини көрмәк истәјирмиш кими, сынајычы вә һәјәчанлы һалда онун үзүнә бахды; елә бил она нә исә демәк истәјир, амма чүр'әт етмирди.

— Бәс нијә динмирсән, Максим? Јохса горхурсан ки, мән сәни әлә верәрәм?—дејә Васја инчимиш һалда сорушду.

— Јох, аға чан... Сиз дустаға пислик етмәзсиниз. Сизин үрәјиниз чох јахшыдыр!—дејә Максим инамла чаваб верди вә нә исә, чох әһәмијјәтли бир гәрара кәлмиш кими, демәк олар ки, пычылты илә әлавә етди:—О ки галды гачмаға, мүмкүндүр; амма, аға чан, сиз дејән кими јох.

— Бәс нечә?

— Мәсәлән, бир палтар тапмаг мүмкүн олсајды?

— Нә чүр палтар?

— Арвад палтары, мәсәлән, сизин дајәнин кејдији палтардан.

— Арвад палтарымы?—дејә оғлан тәкрат етди.

— Һә, мәсәлән, бир дә арвадларын бағладығы бир баш јајлығы... Онда гачмаг оларды!

Васја бир санијә фикрә кетди. Сонра гәти сәслә деди:

— Мән сәнә дајәнин палтарыны вә јајлығыны кәтирәрәм.

— Кәтирәрсинизми... аға чан?

Дустаг һәјәчандан сөзүнү давам етдирә билмәди, бирдән Васјанын әлини тутуб өз додагларына сыхды вә өпмәјә башлады.

Бунун чавабында Васја да мәнбусу бәрк-бәрк өпдү.

— Бәс сиз буну нечә едәрсиниз?.. Бәлкә сизи тутдулар?

— Горхма, Максим... һеч кәс тутмаз... Мән буну һамы јатдығы заман, бачарыгла едәрәм, анчаг ону һара гојум?

— Елә бура... тәнәјин алтына. Үстүнү дә јарпагла өртәрсиниз ки, көрүнмәсин.

— Кәлсәнә үстүнү торпагла өртүм? Нечә билирсән, Максим?—дејә Васја чидди вә йшкүзар бир төврлә сорушду.

— Јох, наһаг зәһмәт чәкмәјин, аға чан. Елә јарпагла өртмәк кифајәтдир. Бура кәлиб-кедән јохдур.

— Ди, јахшы. Мән сабаһ лап тездән һамысыны бура кәтирәрәм. Јахшысы будур ки, лап кечә кәтирим... Мән кечә баға кәлмәкдән горхмурам. Нәдән горхачағам?

— Аллаһ сизин көмәјиниз олсун, әзиз аға чан. Мән өмрүм боју сизә дуа едәчәјәм.

— Еј! Ишә башлајын!—дејә узагдан кешикчи солдатын сәси кәлди.

— Мән кәлиб сәнә бир дә дәјәрәм, Максим. Ахы биз даһа көрүшмәјәчәјик. Сән сабаһ бурада олмајачагсан,—дејә Васја һәзин сәслә дилләнди.

Бу сөзләрдән сонра о, тәнәјин алтындан чыхыб евә кетди.

V

Васја көрәчәји ишин фикри илә бүтүн күнү һәјәчанлы иди. О, анчаг һәммин фикирлә мәшғул олдуғундан, һеч дүшүнмәмишди ки, атасы бу һәрәкәтиндән хәбәр тутса, ону нечә бир тәһлүкә көзләјир. Дајәсинин палтарыны вә дүнән отагда көрдүјү чәкичи оғурламаг планы ону бүтүнлүклә мәшғул етмишди. Һәлә күндүз дајәсинин отағына кәшфијјата кетмиш, чәкичин һарада олдуғуну көрмүш, мыхдан асылмыш палтары нишанламышды. Бу күн онун үчүн јаман узун олду. О, тез-тез баға гачыб хија-

банларда гајғылы-гајғылы кәзишир, Максими тәк көр-дүкдә тез-тез онун јанына гачыр, бир нечә сирли сөз сөјләјирди.

— Әлвида, әзизим Максим... Сән бәлкә дә сабаһ чох узагларда олачагсан!—дејә о, душтаглар бағдан кетмәјә жығышдыглары заман, көзләри јашла долу һалда, Максимлә худаһафизләшмишди.

— Әлвида, аға чан!—дејә душтаг пычылдамыш вә тәсвирә кәлмәз миннәтдарлыгла долу бахышларла ушаға бахмышды.

Душтаглар чәркәјә дүзүлүб, буховлары чинкилдәјә-чинкилдәјә чыхыб кетдиләр. Васја онларын далынча хејли бахды.

Хошбәхтликлән ев адамларындан һеч бири ушағын һәјәчанлы олдуғуна диггәт јетирмәди. Дүздүр, наһар вахты атасы бир-ики дәфә она сары бахды, бу бахышларын тәсири алтында Васја горхудан донуб галды; она елә кәлди ки, атасы онун гәлбиндәки нијјәтләрини баша дүшмүшдүр вә бу саат она чығырачаг: «Мән һамысыны билирәм, јарамаз ушаг!»

Анчаг бунун әвәзинә атасы сорушду:

— Нијә јемирсән?

— Јејирәм, ата чан.

— Аз јејирсән, наһар вахты јемәк лазымдыр!—дејә о чығырды.

Васја да, һеч иштаһасы олмаја-олмаја, чидд-чәһдлә ағзыны долдуруп, үрәјиндә севинирди ки, атасы һеч бир шеј баша дүшмәмишдир.

Ахшамчағы чәкич артыг Васјанын чарпајысынын алтында иди. Һәрчәнд евләриндә чај сүфрәсинин әтрафында гонаглар варды вә онлар мараглы сөһбәтләр едирдиләр, анчаг Васја бу күн јатмаға һәмишәкиндән тез кетди.

Анасына јахынлашдыгда, анасы гајғылы бир сурәтдә онун үзүнә бахыб, башыны јохлаја-јохлаја сорушду:

— Дејәсән, хәстәләнибсән, Васја?.. Үзүн јаман пөртмүшдүр.

— Мән сағ-саламатам, ана... Јәгин јорулмушам.

О, анасынын зәриф ағ әлини өпүб, бачылары илә вә гонагларла худаһафизләшди, атасы евдә олмадығына көрә, онунла худаһафизләшмәк лазым кәлмәдијинә севинә-севинә ушаг отағына кетди.

— Ај дајә, мән јатырам!—дејә о чығырды.

— Нә әчәб бу күн белә тез? Јохса чох гачыб јорулусан?

— Һә, гачыб јорулмушам, ај дајә!—дејә дајәсинин көзләринә бахмамаға чалышараг чаваб верди вә елә бил палтарыны гарәт етмәјә һазырлашдығы бу арвадын гаршысында бир гәдәр вичдан әзабы дүјдү.

Дајәси ону сојундурду, нағыл данышмағы тәклиф етди, амма о истәмәди. Онун јухусу кәлирди, индичә јатачагды.

— Ди јахшы, јат, әзизим!

Дајә Васјаны өпдү, үстүндә хач вурду, чыхыб кетмәк истәјирди ки, бирдән Васја дилләнди.

— Билирсәнми, ај дајә, ад күнүмдән сонра сәнә тәзә бир палтар бағышлајачағам.

— Сағ ол, гузум. Бу һарадан ағлына кәлди, палтар мәним нәјимә лазымдыр... Онсуз да палтарым чохдур.

— Нечә дәстдир ки?

— Ики шал палтардан башга алты дәст палтарым вар.

— Һә!—дејә ушаг шән-шән дилләнди вә әлава етди:—Онда мән сәнә башга бир шеј бағышларам... Ад күнүмдән сонра пулум чох олачагдыр...

— Вај сәни, мәним меһрибаным... Вәдинә көрә сағ ол. Ди, јахшы, јат, јат. Мән дә кедим јатым.

Арадан бир гәдәр кечдикдән сонра, Васја гоншу отагдан дајәси Агафјанын хорултусуну ешитди.

Васјанын әсәбләри чох кәркин иди. Ону јуху апармырды; гәрара алмышды ки, евдә һамы јухуја кедәнә гәдәр јатмајачагдыр, бу заман о истираһәт отағынын адәт үзрә ачарла бағланан вә баға чыхан гапысыны јавашча ачыб, тәһлүкәсиз баға кедә биләчәкди. Анасы хәбәр тутмаз; атасынын јатаг отағы исә евин о бири башындадыр. Нәһәјәт, пәнчәрәдән дә атылмаг олар,—чох һүндүр дејил.

Васја һәр јарым саатдан бир чалынан кәми зәнкләринин сәсини ешидирди. О, узагларда бир-бирини сәсләјән кешикчиләрин узада-узада чағырдыглары: «Динлә!»—нидаларыны да ешидирди; о инадла фикирләширди ки, јатыб јухуја кетмәмәлидир; сонра гапыны нечә ачачаг, әтрафда сакитлик олуб-олмадығыны јохлајачаг, палтары кәтүрмәк үчүн пәнчәләри үстүндә дајәнин отағына кедәчәкди; Максимка барәсиндә дә дүшүнүрдү ки, сабаһ нечә севинәчәк вә гачыб Австрија сәрһәддини

кечэчэкдир. Орада иши јахшы олачаг, неч кэс ону тута билмэјэчэк. Неч кэс хэбэр тутмајачаг ки, она гачмагда Васја көмэк етмишдир. Дустағын хиласкары олачағыны дүшүнмэк она хош кэлирди. Чошгун башында долашан бу фикирлэр бир-бирини эвэз едирди. Дүшүнүрдү ки, сентјабр ајында көндөрилэчэји Одесса пансионунда вэзијјэт јахшы олмаса, ону дөјсэлэр, о өзү дә Австрија сэрһэддинэ гачачагдыр. Евдэ ону атасы дөјүрдү, бунун ејби јохдур, амма башгаларына ичазэ вермэз! О, мүтлэг гачачаг, ахтарыб Максимканы тапачаг, онунла бир јердэ јашајачагдыр. Бу фикир она хош көрүнүрдү. Анчаг ағлына бирдэн-бирэ кэлэн башга бир фикир она даһа хош көрүндү,—она елә кэлирди ки, даһа бөјүмүш вэ хејли мүддэт јад өлкэлэрдэ галдыгдан сонра, кенерал олуб, көзөл бир ағ атын белиндэ өз евлэринэ јахынлашыр вэ һамы онун кенерал олдуғуну көрүб тээччүблэнир. Атасы да даһа ону дөјмүр,—ахы о даһа бөјүмүшдүр—атасы да Васјанын белэ кэнч јашда кенерал олдуғуна һејран галыр. Анасы да, бачылары да, гардашлары да,—һамысы тээччүб едир, һамы ону тэбрик едир. О нэ үчүн гачдығыны вэ мүһарибэдэ нечэ һүнэр көстәрдијини нэгл едэчэкдир.

«Лап јахшы»,—дејэ о, кэрнэшэ-кэрнэшэ дүшүндү вэ бунун ајыглыгда бир сајыглама олдуғуну вэ ја ону јуху апардығыны ајдын билмэди.

—Јатмаг олмаз!—дејэ пычылдады вэ һәммин ан ону јуху апарды. Бирдэн ону кимсэ елә бил бөјрүндэн дүртмэлэди; о ајылды вэ јухуја галыб Максими алдатдығындан горхуб, тез јатағында отурду, илк анларда саат нечэ олдуғуну тэјин едэ билмэди. Көзлэрини овушдуруб этрафына бахды. Ағ пәрдэлэрин ардындан зэйф ишыг сүзүлүрдү. Аллаһа шүкүр, дејэсэн һэлэ кеч дејил.

О јатағындан сычрады, пәрдэни чэкди, пәнчэрэдэн бахды. Дан јери јеничэ сөкүлүрдү, бағ һэлэ алагаранлыг иди.

Вахтдыр!

О, јалын ајагларыны јавашча баса-баса, дајэсинин отағына кечди, онун јатағынын јанында гојулмуш палтарыны вэ баш јајлығыны көтүрдү, өз отағына гајытды. Бир нечэ санијэ сонра, о артыг кејинмишди, көтүрдүјү шејлэри ики дэсмала сәријиб бағламышды.

Инди бу мәсэлэни һэлл етмэк лазым иди: баға нечэ кечмэли, пәнчэрэдэнми һоппанмалы, јохса отагларын

ичиндэнми кечиб кетмэли? О, јавашча пәнчэрэни ара-лајыб ашағы бахды вэ кери дөндү: пәнчэрэ чох һүндүр иди! Ајаггабыларыны чыхарыб, бирчэ чорабла гапыдан чыхды.

Нэфэсини гысараг, һэр бир һәниртијэ гулаг аса-аса, дәһлиздән, сонра бачыларынын отагларынын јанындан кечэндэ, үрәји бәрк-бәрк дөјүнүрдү: ахыр кэлиб истираһәт отағына чатды. Будур, бу да гапы... Јавашча ачары бурду... бир, ики... Бир таггылты кэлди!.. Горхудан бир дэгигэ донуб галды. Сонра пиллэлэрдән атыла-атыла дүшүб, чэлд баға гачды. Будур, бу да јухарыдакы икинчи мејданча... О, бәрк сүр'әтлэ хијабанын ахырына гэдәр јүјүрүб палтары көстәрилән јерэ гојду, үстүнэ бир јығын тәнэк јарпағы атыб евэ гачды.

Неч бир манијэ раст кәлмэдән, гајыдыб јатағына кирдикдэ, ону бәрк титрәтмэ тутду. О, сон дәрәчэ хош-бәхт иди, ејни заманда бәрк горхурду ки, бирдән ишин үстү ачылар, атасы әмр едиб, онун өзүнү дустаглыға көндәрәр.

VI

Ертәси күн Васја јухудан кеч дурду. Дајэси онун габағында дајанмышды. Васја, дүнән кечэки бүтүн әһвалаты јадына салыб, дајэсинин үзүнэ бахды. Неч бир шеј һисе олунмурду. Дајэ һәмишәки кими мөһрибан вэ үзүкүләр иди,—көрүнүр, бир шеј баша дүшмәмишди. Онун башында башга бир јајлыг вар иди.

—Ај јатаған, бу күн нэ чох јатыбсан?.. Дур ајаға, саат доггуза ишләјир.

Васја тез галхыб кејинди, гывырчыг сачларыны јахшыча дарамаға дајэсинэ ичазэ верди.

—Васја чан, сән мәним баш јајлығымы бир јердэ көрмәјибсэн ки? Нэ гэдәр ахтардым, неч јердэ тапа билмәдим, елә бил ки, јајлыг јерэ батыб...—дајэ гајғылы һалда сөјләнэ-сөјләнэ Васјанын чарпајысыны ахтармаға башлады.

—Јох, ај дајэ, көрмәмишәм.

—Гәрибэ ишдир!—дејэ гары пычылдады.

—Неч дәрд чәкмэ, ај дајэ. Мән сәнэ тэзэ бир јајлыг аларам.

—Иш онда дејил... Јајлыға һајыфым кәлмир, анчаг ахы о нечэ олду?

Васја кејиниб һазыр олдугда, дајәси деди:

— Атачығын бу күн јаман гәзәблидир.

— Нијә ки?

— Васја чан, бу күн бизим евдә бир бәдбәхтлик баш верибдир.

— Бәдбәхтлик? Нә бәдбәхтлик, ај дајә?

— Сәһәр бағдан бир душтаг гачыб.

Васјанын үрәји севинчлә дөјүндү. Анчаг һәјәчаныны кизләтмәјә чалышыб, сүн'и бир лагејдликлә сорушду:

— Гачыб? Ахы нечә гачыб?

— Елә бу тәәччүблүдүр дә. Индикә хәбәр тутублар... Өз душтаг палтарыны гојуб гачыб... Намы тәәччүб едир ки, о башга палтары һарадан тапмышдыр. Ахы чылпаг гачмајыб ки... Инди бәрк јохлама кедир. Кешикчиләрин забити һамыны сорғу-суала чәкир... Атачығына да мә'лумат верибләр... О да гәзәбләнмишдир... Губернаторун бағындан душтаг гачсын?!

Васја атасынын кабинетинә елә бир һалда кирди ки, һеч һушу өзүндә дејилди. Доғрудан да, адмиралын овгаты тәлх иди вә Васја она адәти үзрә: «Салам, ата чан»,—дедикдә, о јалныз башыны тәрпәтди. Васја атасынын һеч бир шејдән хәбәри олмадығыны јәгин едиб, орадан архајын чыхды, бир аздан сонра атасынын мә'лумат вермәк үчүн кәлән полис рәисинин үстүнә чығырыб ачыгландығыны ешитди.

Васја бүтүн күнү һәјәчан ичиндә кечиртди; көзләјирди ки, ону индикә атасынын јанына сорғу-суала чағырачаглар.

Анчаг Васјаны чағыран олмады. Наһар вахты атасынын һәтта бир гәдәр кефи дурулмушду. О, кечмиш көзәллијин әламәтләрини һәлә дә сахламыш олан учабој, әтли-чанлы, јашлы арвадына деди:

— Ешидибсәнми, бу күн нә һадисә баш вериб? Бир һарамзада душтаг бизим бағдан гачыбдыр.

— Нечә олуб ки, гача билиб?

— Душтаглар сөјләјирләр ки, онлары душтаг кәмисиндән кәтирәндә әлиндә бир дүјүнчә вармыш... Јәгин ки, палтары орадајмыш... Палтарыны дәјишиб гачмышдыр... Комендант онлары лап башлы-башына бурахмышдыр... Мән дә онун абыны вердим. Кешикчиләр дә јахшы нәзарәт етмирләр... Бәли, о да чох узаға гача билмәз... Јәгин ки, бу күн-сабаһ тутарлар... Ону чәркә арасындан кечириб дөјәрләр, бир дә гачмаг хәјалына дүшмәз!

Васјанын үрәји гопду. Көрәсән, доғрудан да, тута биләрләрми?

Анчаг арадан бир нечә күн кечдикдән сонра Васјанын анасы душтағы тутуб-тутмадыгларыны атасындан сорушдугда, гәзәблә чаваб верди:

— Јох... Јарамаз елә бил суја батмышдыр! Һеч чүр өјрәнә билмәјибләр ки, палтары һарадан тапыбмыш!

Арадан бир һәфтә кечдикдән сонра Васја даһа тамамилә сакитләшмиш һалда сәһәр баға чыхдыгда, ағачларын гуру будагларыны кәсән пыртлашыг гарагашлы һәмин душтаг ушағы хәлвәтчә ишарә илә чағырды; Васја онун јанына кәлдикдә, һеч кәс көрмәсин дејә еһтијатла ушағын әлинә хырдача ојма нахышлы бир хач вериб деди:

— Максимка тапшырмышды ки, буну сизә верим, аға чан.

Душтаг Васјанын үзүнә нәвазишлә баха-баха чох меһрибан бир сәслә деди:

— Аллаһ көмәјиниз олсун, меһрибан аға чан!

Л У М Э К

I

Алтмышынчы илләрдә рус Сакит океан ескадрасынын топлашдығы Сингапур лиманында, көзәл бир тропик сәһәр чағы отуз беш јашларында арыг, узундраз вә чох чидди көркәмли сарышын бир адам олан јени баш забит барон фондер Беринг, баш босман Гордејевин мүшајиәтилә, биринчи дәфә «Могучи» («Гадир») корветини¹ кәзир, кәминин ән гыраг-бучаг јерләринә дә көз јетирирди. Адмиралын сәрәнчамына көрә «Голуб» («Көјәрчин») клипериндән «Могучи» кәмисинә кечирилән барон јалныз дүнән ахшам бура кәлмишди вә инди кәми илә таныш олурду.

Васвасы бир адам олан баронун һәр шејә ирад тутмаг истәјинә бахмајараг, бу әсла мүмкүн олмурду. Ики илдән бәри дүнја сәјаһәтинә чыхмыш «Могучи» кәмиси нүмунәви бир сәлигә илә сахладылыр, башдан-ајаға гәдәр чох тәмиз иди. Кәминин әввәлки баш забити, инди клиперләрдән биринә командир тәјин едилмиш,—забитләр вә матросларын севимлиси, чох меһрибан бир адам олан,—Степан Степанович бүтүн сәмимијјәт вә меһрибанлығы илә чалышмышды ки, «Могучи» ишдән башы чыхан һәр бир дәнизчинин бахыб ләззәт алачағы бир «ојунчаг» олсун.

Доғрудан, да кетдији бүтүн лиманларда «Могучи»јә бахыб ләззәт алырдылар.

Барон Беринг бир гәдәр јан баса-баса, ағыр аддымларла ашағыдакы јашајыш һиссәсинин көјәртәсиндә кәзәркән, бирдән кубрикдә дуруб өз узун, ағ шәһадәт

¹ Корвет—батарејалары ачыгда олан үчдорлу һәрби кәми.

бармағыны бир шејә узатды; онун бармағында гәдим Курлјанд баронларындан Беринг нәслинин мөһүр гашы олан бир үзүк парылдајырды. Барон бармағы илә гыллы, күрән бир көпәји көстәрирди; бу көпәк әсла чинс итләрдән дејилди; јарашыгсыз башыны узадыб матросларын јашадығы һиссәнин сакит вә сәрин бир күнчүндә ширинширин јатырды.

— Бу нәдир?—дејә барон бир-ики санијә сүрән ағыр сүкутдан сонра тә'сирли вә чидди сәслә сорушду.

Босман кубрикин алагаранлығында баш забитин ити јахшы көрә билмәдијини вә буну башга бир шеј сандығыны күман едиб тәләсик чаваб верди:

— Итдир, чәнаб забит!

— Ах-маг!—дејә барон сәсини учалтмадан, сакит вә ајдын бир ифадә илә ачыгланды.—Мән өзүм көрүрәм ки, сүпүркә дејил, итдир. Мән сорушурам ки, бу ит нијә бурададыр? Мәкәр, һәрби кәмидә ит сахламаг олармы? Бу ит киминдир?

— Конвертиндир¹, чәнаб забит!

— Босман... сәнин фамилијан нәдир?

— Гордејевдир, чәнаб забит!

— Босман Гордејев! Ајдын даныш көрүм: дедијини баша дүшмүрәм. Корвет ити нә демәкдир?—дејә барон јенә дә һәмин ағыр, сакит вә зәһләтөкән сәсилә давам едиб, Русијада јашајан алманларын данышдығы кими сөзләри ајдын ифадә едирди. О, ири, сојуг бахышлы көј көзләрини босманын үзүнә зилләди.

Јашлы адам олан босмана белә кәлирди ки, саһилдән бә'зән лүлгәмбәр гајытдығы һаллардан башга, һәмишә һамы онун дедикләрини чох јахшы баша дүшүр. Буна көрә дә инди баронун лагејд, бығсыз, узунсов вә кичкаһларында котлетә бәнзәр бакенбардлары олан ағчәһрајы үзүнә тәәччүблә бахырды; јәгин ки, бу зәһләтөкән сорғу-суалдан чашыб галдығына көрә, чаваб вермәк әвәзинә, өз хырдача боз көзләрини дөјүб дурурду.

— Ахы, нечә јә'ни корвет итидир?

— Матросларындыр, јә'ни һамынындыр, чәнаб забит,—дејә гашгабаглы босман изаһат верди вә ејни заманда гәзәблә дүшүндү: «ганмырсан нәдир, а узундраз!»

Лакин «узундраз» дејәсән јенә ганмады, деди:

¹ Босман «корвет» әвәзинә «конверт» дејир.

— Нә бош-бош чэрэнләјирсән... һәр бир итин саһибһ олмалыдыр.

— Онунки јохдур ки, чэнаб забит, о азыб кэлмишдир.

— Нечэ, нечэ?—дејэ барон көрүнүр јенэ баша дүшмәјиб сорушду.

— Азыб кэлмишдир, чэнаб забит. Кронштадтда бизим матрослардан биринин далынча дүшүб конвертә кэлмишдир; онда конверт көрпүдә тәһизат алырды. О вахтдан бәри Лүмәк бизим јанымызда галыр. Она гујруғуна көрә белә ад вермишик, чэнаб забит,—дејэ босман изаһат верди.

— Һәрби кәмидә ит сахламаг интизамсызлыгдыр. Ит, көјәртәни мурдарлар.

— Чүр'әтлә әрз едим ки, чэнаб забит, Лүмәк баша дүшән итдир вә өзүнү, нечэ лазымдыр, елә апарыр. Бу барәдә ондан һеч бир пис һәрәкәт көрүнмәмишдир,—дејэ босман Лүмәји мүдафиә етди.—Әввәлки баш забит Степаныч ону сахламаға ичазә верирди; чүнки Лүмәк, демәк олар ки, тәрбијәли итдир вә команда ону сефир.

— Мән белә көрүрәм ки, сизә әввәлләр чох шејә ичазә верибләр вә сизи гудурдублар. Мән сизин әл-ајағынызы јығышдырарам, ешитдинми?—дејэ барон чидди бир әда илә сөјләнди; босманын вердији изаһат она бир гәдәр сајмамазлыг кими көрүнмүшдү, она елә кәлди ки, о, баш забитдән чох да горхуб чәкинмир.

— Көз үстә, чэнаб забит!

Барон бир санијә фикрә кедиб, алныны гырышдырды вә зейниндә Лүмәјин талеини һәлл етмәк истәди. Лүмәјә чох мәнәббәти олан босман да бу гәрары горхагорха көзләјирди.

Нәһәјәт, баш забит дилләнди:

— Бирчә дәфә көрсәм ки, бу ит көјәртәни буламышдыр, ону дәнизә атдырарам. Анладынмы?

— Анладым, чэнаб забит.

— Буну да јадында сахла ки, мән өз әмрләрим ики дәфә тәкрар етмәрәм,—дејэ барон чыр, јекнәсәг сәсини әввәлки кими учалтмадан тә'сирли бир әда илә әлава етди.

Өмрүндә чүрбәчүр рәисләр көрмүш вә белә бир хәбәрдарлыг олмадан да, адамлары танымағы бачаран, көһнә матрос олан босман Гордејев артыг көзүнүн габағына кәтирди ки, бу «узундраз» наһаг јерә белә са-

жит вә лагејд данышмыр, әслиндә исә, о елә бир «таундур» ки, онунла бир јердә ишләмәк һамы үчүн чох «чансыхычы» олачаг, Степан Степанычын заманындакы кими олмајачаг.

Лүмәк бир нечә дәфә өз адыны ешидиб кәрнәшди, көзләрини ачыб, тәнбәл-тәнбәл јериндән галхды, бир нечә аддым атыб гаранлыг бучагдан ишыға чыхды вә нizam-интизам билән ағыллы бир ит олдуғундан, әјниндә забит палтары олан јад адамы көрдүкдә, өз лүмәк гујруғуну һөрмәтлә бир нечә дәфә булады.

— Тфу, нә мурдар итдир!—дејэ барон бу кифир, јөндәмсиз вә јекә һәјәт итинә һәгарәт долу бир нәзәрлә бахыб ијрәнмиш һалда дишләрини бир-биринә сыхараг дилләнди; итин сәрт, күрән түкләри пыртдашыг дүшмүш, чырыг гулаглары шәкләнмиш вә јекә сифәтиндә дәрисинин бә'зи јерләринин, күвә дәјмиш кими, түкләри төкүлмүшдү.

Лүмәјин јалныз барона зилләнмиш чох ағыллы, меһрибан көзләри кифир көркәмини бир гәдәр көзәлләшдирди. Лакин барон јәгин ки, бу көзләри һеч көрмәди.

— Бу мурдар ит бир дә мәним көзүмә дәјмәсин!—дејэ барон дејинди.

Бу сөзләри сөјләдикдән сонра дөнүб пилләкәнләрлә јухары галхды, гашгабаглы вә гүссәләнмиш босман да ардынча кетди.

Лүмәк бир Кронштадт ашпазынын пис зарафаты нәтичәсиндә кәсилмиш гујруғуну гысараг чохдан сынмыш габаг пәнчәси үстүндә ахсаја-ахсаја өз гаранлыг бучағына чәкилди; јәгин баша дүшмүшдү ки, бәдбәхтликдән бу күрән банкенбардлы вә сәрт бахышлы узундраз адамын хошуна кәлмәмишдир.

Баш забитин сөзләрини ешидән бир матрос, бүтүн кәмидәкиләрин севимлиси олан ити меһрибанлыгла тумарлады вә ит бунун чавабында матросун кәлә-көтүр әлини миннәтдарлыгла јалады.

II

Нәсиһәт вә «бош» сөзләрдән тәнкә кәлмиш босман һәр бир садә рус кими, тутгун вә күскүн һалда һәлә кајутда да он беш дәгигәдән дә артыг баронун габағында мил дуруб дарыхдығындан, фуражкасыны дидишдирә-дидишдирә, онун узун вә јекнәсәг нәсиһәтләрини дин-

лэмәли олду; барон сөjlәjирди ки, бу күндән кәמידә нечә бир низам-интизам олачагдыр, босманлардан вә кичик забитләрдән нә тәләб едәчәкдир, матрослар өзләрини нечә апармалыдыр, баронун дүшүндүjүнә көрә, әсил низам-интизам нә демәкдир вә саһилдә сәрхошлуг едәнләрә нечә амансыз чәза верәчәкдир.

Нәһажәт, «бүтүн бунлары јахшы јадда сахламаг вә кимә лазымса сөjlәмәк» тапшырығы илә кајутдан бурахылан босман, асудә нәфәс алды вә һамамдан чыгхмыш адам кими пөртмүш һалда јухары дырмашды, тез бир чубуг махорка чәкмәк үчүн кәминин бурун һиссәсинә јөнәлди.

Орада кәминин бурун һиссәси аристократларынын, демәк олар ки, бүтүн нүмајәндәләри: фелдшер, баталер¹, шкипер көмәкчиси, машинист, ики мирзә вә бир нечә кичик забит—һәмин саат онун башына јығышдылар.

Јер-јердән босмандан сорушдулар:

— Һә, Аким Захарыч, баш забит нечә адамдыр? О сизә нечә тә'сир бағышлады?

Онларын чавабында босман јалныз гызармыш түклү вә дамарлы әлини үмидсиз һалда јелләјиб гәзәблә чәлләјин ичинә түпүрдү.

Босманын бу һәрәкәти, ачыгла түпүрмәси, дән дүшмүш гара бакенбарды, картофа бәнзәр гызармыш бурну, күндән гаралмыш үзү вә ачыгдан чатылмыш гашлары,— бир сөзлә,—онун һалы санки дејирди «јахшысы будур, һеч сорушмајын!»

— Өткәмдирми?—дејә кимсә сорушду.

Анчаг босман онлара о дәгигә чаваб вермәди. О әввәлчә чубуғуна бир нечә дәфә һирслә гуллаб вуруб, бир дә түпүрдү вә белә ағыллы-нүфузлу бир адамын баш забитә верәчәји гијмәти сәбирсизликлә ешитмәк истәјән адамларын һамысыны мәнәли-мәнәли нәзәрдән кечириб, нәһажәт, она «мисбоғаз» шөһрәти газандырмыш кур сәсини бир гәдәр алчалдараг ачыгла деди:

— Сөзүн дүзү, азардыр, таундур!

Босманын вердији бу инамлы вә кәскин гијмәт орада оланлара чох бәрк тә'сир етди. Бәс нечә! Матросларын дедикләри кими, адамларла «меһрибан» доланан онлара «рәһм едән», иш вә тә'лимлә һәдсиз јормајан, аз-аз,—о да сәртликдән јох, һирсләндикдә—дејинән, матросларын

¹ Баталер—пул, әшја вә азугә ишләринә бахан кичик забит.

саһилдә «лүл олмаларына» јумшаг рәфтар едән әввәлки баш забитлә ики ил бир кәמידә үздүкдән сонра, инди бу «таунла» ишләмәк онлара чох ағыр көрүндү. Буна көрә дә һамынын үзү бирдән-бирә чидди вә гајғылы бир һал алды.

Кәркин вә гәмкин сакитлик тәхминән бир дәгигә узанды.

— Ахы, нечә јә'ни азардыр, таундур, Аким Захарыч—дејә гывырчыг сачлы кәнч фелдшер сорушду. Вәзифәсинә көрә о, баш забитлә башгаларына нисбәтән даһа аз әлагәдә олачагды. Онун иши бирчә һәким вә лазарет иди, вәссалам!

— Елә һәр мәнәда азардыр, ај гардаш! Јә'ни белә лап зәһләтөкән адамдыр. Мишар кими елә һеј чырылдајыр, адамы һеч нәфәс алмаға гојмур, узундраз алманын бири! Инди елә кајутда баш-бејними апарырды. Балыг көзләринә бәнзәр көзләрини мәнә зилләјиб һеј мызылдајырды: зу-зу-зу-зу-зу-зу—дејә босман барону јамсылады.—Дејир ки, мән сизин әл-ајағынызы јығышдырачағам. Дејир ки, јени гајдалар гојачағам. Дејир ки, саһилдә сәрхошлуг едәнләрә јаман бәрк чәза верәчәјәм... Сөзүн гысасы, арды-арасы кәсилмәдән мызылдајырды... Мәни лап кәсаләт басды.

— Дүнән тәзә баш забити «Голуб» кәмисиндән кәтердә кәтириб кәлән кичик забит дә ону тә'рифләмирди. Дејирди ки, бәдхасијјәт вә тәрс адамдыр. Һәмин кәמידә дә дејинкәнлијилә һамынын зәһләсини апарыбмыш,—дејә кичик забитләрдән бири сөзә гарышды. «Голуб» кәмисиндән онун кетмәсинә һамы севинирмиш, чүнки гәт-ран кими адама јапышыб әл чәкмирмиш... Дөјүб-сөјмәјә галанда, дејирләр ки, елә дејил, өзү дә адам дөјмәз, амма ајры чүр чәзалар верир: јалынајаг дор ипләринин үстүндә сахлајыр, нокларын¹ үстүндә отурмаға көндөрир. Дејирди ки, һәмин о... фамилијасы нәдир, баш забит чох јерсиз ирад тутан бир адамдыр, өзүндән дә јаман бәдкүмандыр.

— Берниковдур, нәдир,—дејә босман алман фамилијасыны руссајағы дәјишдириб чаваб верди.—Алман баронларындандыр. Амма өзүндән наһаг бәдкүмандыр. Чүнки өјүнмәли бир шеји јохдур!—дејә босман инамла әлавә етди.

¹ Нок—дора үфүги вәзијјәтдә битишик дуран јелкән ағачынын учу.

— Нечә мəkәр?

— Она көрә ки, чох ағыллы олдуғу көрүнмүр. Бүтүн данышығындан ашкардыр. Сөзү дә һэләм-һэләм баша дүшмүр. Елә бирчә буну дежим—бајаг ону һеч чүрә баша сала билмәдим ки, Лүмәк конверт итидир... Дејир, нечә јә'ни конверт ити? Итин кәрәк саһиби ола.

— Ит барәсиндә сөһбәт нијә дүшмүшдү?—дејә ким исә сорушду.

— Ди кәл баша сал да! Бизим* Лүмәк хошуна кәл-мәјиб, вәссалам! Дејир ки, кәмидә ит сахламаг олмаз. Өзү дә һэдәләди ки, әкәр Лүмәк кәминин көјәртәсини буласа, әмр едиб ону дәнизә атдырачаг... Өзү дә дејир-ди ки, ит бир дә мәним көзүмә көрүнмәсин!

— Ахы Лүмәкдән она нә? Она мане олур, нәдир?

— Елә һәр бир шеј она мане олур, мәл'унун бири! Дилсиз-ағызсыз итә дә аман вермир... Һә, ај гардашлар, аллаһ бизә јаман ловға бир адам көндәриб, буна сөз ола билмәз. Инди күзәранымыз башга чүр олачаг. Степан Степанычы чох хатырлајачајыг, аллаһ она чан сағлығы версин!—дејә босман чубуғуну бошалдыб шалвар чибинә гојду.

— Мән күман едирәм ки, бизим капитан она чох да имкан вермәз,—дејә кәнч фелдшер гејд етди.—Чох рүс-вајчылыг етмәјә гојмаз. Елә шеј јохдур, гардаш! Инди даһа белә шејләрә ихтијар верилмир. Инди кәндлиләрә азадлыг верирләр, һамынын да өз ихтијары олачаг, һәр шеј кәрәк ганунла олсун.

— Ахы капитан һәр бир шеји изләјиб көрә билмәз. Әсил иш бундадыр ки, баш забит, бизимлә һамыдан чох әлагәдардыр!—дејә босман чаваб верди.

— Бир шеј оlanda, кедиб капитана билдирмәк дә олар. Демәк олар ки, бах белә олду, белә еләди!—дејә фелдшер кәкәләнди.

— Чох чәтин! Ахы өзүн бир дүшүн ки, капитан үчүн дә өз тај-тушунун әлејһинә кетмәк, ону, мәсәлән, бир кичик забитин үстүндә рүсвај еләмәк дә јахшы дүшмәз. Әсил әнкәл дә елә бурададыр! Јох, гардаш, тәк-тәк шикајәт етмәкдән бир шеј чыхмаз. Наһаг јерә бөјүкләри гәзәбләнديرәрсән, бир мә'насы да олмаз, јенә өзүн пис јериндә галарсан! Кечмишдә башга гајдалар вар иди!—дејә босман көһнә ән'әнәләри, нечә дејәрләр, ади матрос һүгуғуну јад етди.

— О нечә гајда иди, Аким Захарыч?

— Гајда белә иди ки, мәсәлән, бизим матрос гардашлардан бирини наһаг јерә, мә'насыз бир шеј үчүн инчитдикдә, демәли ки, бу зүлмә даһа дөзмәк мүмкүн олмајанда, бүтүн команда сон чарәјә әл атарды: там гајда илә чәркәјә дүзүлүб босман васитәсилә командирә шикајәт едәрди.

— Јахшы, бундан бир шеј чыхырдымы?

— Адамына бахыр да. Бә'зиләри һеч иши јохламадан команданын јарысыны дөјдүрүр, бә'зиләри исә, гулаг асыб вичданла һөкм верирди. Јадыма кәлир ки, бир дәфә јохлама заманы,—мән онда һәлә биринчи ил гуллуг едирдим,—биз адмирал Чаплыкинә командир Занозовдан шикајәт етдик. Јаман вәһшинин бири иди! Онда иши јохламаг әвәзинә, ај гардашлар, кәмидә бүтүн күнү адам дөјдүләр... Елә бир фәрјад гопмушду ки... Мәним өзүмә дә гәтранланмыш кәндирлә јүз зәрбә вурдулар. Будур, бу да шикајәт! Амма башга бир дәфә дә биз капитан Чулкова,—инди о адмиралдыр,—баш забитдән шикајәт етдик. Онда иш тамам башга чүр олду. Чулков шикајәтимизә гулаг асыб гашгабағыны төкдү, јаман зәһмли адам иди, амма сөз верди ки, бир әнчам чәкәр...

— Бәс нечә олду? Әнчам чәкдими?

— Чәкди. Бир һәфтә сонра баш забит, куја хәстә олдуғу үчүн кәмидән кетди, биз дә асудә нәфәс алдыг... Бизә һеч бир шеј олмады... Бах, ај гардаш, белә-белә ишләр варды. Мә'лум шејдир ки, биз риск еләмишдик...

— Һә, бизим командир дә јәгин ки, команданы ајаға вермәз!

— Үмидимиз елә бирчә капитанадыр, амма һәр һалда о һәр бир шеји көрә билмәз. Бу «узундраз алман» бизим зәһләмизи апарачаг.

Јени баш забит барәсиндә һәлә хејли сөһбәт кетди. Һамы бу гәрара кәлди ки, һәләлик онун нечә һәрәкәт едәчәјини көзләсинләр. Бәлкә дә капитандан горхуб, Степан Степанычын гојдуғу гајдалары һеч дәјишмәјә-чәкдир. Белә бир еһтимал матрослары бир гәдәр сакитләшдирди. Онда кантонистләрдән¹ олан, чох бәзәк-дүзәк севән вә чәчәлә бармағына аметист гашлы бир үзүк тахмыш кәнч мирзә сорушду:

¹ Кантонист—XIX әсрдә, Русијада, доғулдуғу күндән һәрби идарәјә тәһким едилиб солдатлыға һазырланан солдат оғлу.

— Аким Захарыч, бәс инди саһилә чыхмаг мәсәләси нечә олачаг? О, бизи Сингапура тамаша етмәјә бураха-чагмы?

— Бу барәдә сөһбәт олмады.

— Бәс, Аким Захарыч, сиз баш забитә билдирәјдиниз дә.

— Сонра дејәрәм.

— Јәгин ки, һамы саһилә чыхыб кәзмәк истәјир. Дејирләр ки, Сингапурда чох мараглы шејләр вар... һәм тәбиәтин көзәллији, һәм дә ресторанлар... Дејирләр јахшы дүканлар да вар... Јәгин сөјләјин һа, Аким Захарыч, јохса һәлә һеч мә'лум дејил, орада нә гәдәр дурачајыг, бир дә көрәрсән ки, бу ләззәт әлимиздән чыхды.

Бу дәгигәдә кәнч чапар Ошурков гача-гача кәминин бурун һиссәсинә кәлди вә босмана деди:

— Аким Захарыч! Сизи баш забит чағырыр.

— Јенә нә истәјир?

— Билмирәм, өз кајутунда отуруб, кағыз-куғазы сәлигәјә салыр.

— Јенә мызылдамаға башлајачаг! Еһ...

Босман мөһкәм бир сөјүш сөјүб, гачараг баш забитин јанына кетди.

— А Ванја, сән јенә баш забитин јанында хидмәтдә галырсанмы?—дејә кәминин бурнунда оланлардан бири Ошурковдан сорушду.

— Еләдир, галырам. Чарә нәдир... Кәрәк дөзүм дә... һәр бир шејдән көрүнүр ки, Степан Степанычын әвәзинә аллаһ мәнә бир бәла көндәриб. Өз ганун-гајдасы барәсиндә мәнә о гәдәр чәрәнләјиб ки... Дејир ки, кәрәк һәр әмри машын кими јеринә јетирәсэн!

III

Јени баш забитин Лүмәјә нифрәти вә матросларын итини дәнизә атмагла һәдәләмәси хәбәрини бүтүн коман-да боғуг дејинмә илә гаршылады. Көрүнүр һамы бу мә'насыз залимлијә тәәччүб едирди. О, матросларын әлиндән севдикләри ити алмаг истәјирди. Лүмәк јекнәсәг вә дарыхдырычы кәми һәјатында, ики ил мүддәтиндә матрослары нә гәдәр әјләндирмишди; өзү дә чох меһрибан бир ит иди. Кронштадтын күчәләриндә бир нечә ил авара вә әзијјәтләрлә долу һәјат кечирдикдән сонра ахыр

кәлиб бу адамларын ичинә дүшмүш, көрдүјү меһрибан мүнәсибәтә көрә онлара сәмимијјәтлә бағланмышды.

Матросларын өјрәтдикләри чүрбәчүр ишләри чох чәлд баша дүшүб өјрәнмиш олан бу күлүнч вә јарашыгсыз ит—Лүмәк, нә ојунлар чыхармырды... Доғрудан да, һәр шеји чох тез баша дүшмәсилә матросларын һамысыны һәм күлдүрүр, һәм дә һејрәт ичиндә гојурду! Бу ит, тәләбкар олмајан дәнизчиләрә узун океан јолларында ағыр дәниз һәјатыны вә вәтәндән узун мүддәт әјрылығын ачыларыны һеч олмаса бир гәдәр унутдуруп, онлара нә гәдәр ләззәт верир, әјләндирирди! Бу ит, ағылы сифәтинә ән чидди бир ифадә верәрәк дал ајаглары үстүнә галхыб кәзир, дор ипләринә чыхыб она, «марсдан дүш!»—дејә чығырмадыгча орада дурурду; сорушанда ки; «Лүмәк, ај гардаш, көтәк истәјирсәнми?»—ачыглы-ачыглы дишләрини гычыјыб мырылданырды; әксинә дејәндә ки, «саһилә кетмәк истәјирсәнми?»—үзүнә шән бир ифадә вериб кәсик гујруғуну севинә-севинә булајырды. Босманын фити вә ардынча «һамы јухары!»—әмри ешидилдикдә, Лүмәк нөвбәдә дурмалы олан дәнизчиләрлә бирликдә, һава нә чүр олурса-олсун, гачараг јухары чыхыб орада, кәминин бурун һиссәсиндә: «Нөвбәтчиләр, ашағы!» фити вериләнә гәдәр көзләрди. Фыртына гопанда исә, Лүмәк, демәк олар ки, һәмишә јухарыда оларды вә нөвбәдә олан дәнизчиләри ағыр нөвбәтчилик мүддәтиндә әјләндирәрди. Араг ичмәк фити верилдикдә, Лүмәк матросларла бирликдә араг пајланан јердә олар, сонра исә, наһар заманы дәстә-дәстә отурмуш матросларын јанларындан дал ајаглары үстүндә галхыб кечәр вә һамыдан боллу пај алыб тәшәккүр әләмәти олараг шән-шән һүрәрди.

Наһардан сонра нөвбәјә дурачаг матрослар истираһәт етдикләри заман, Лүмәк кәминин бурун һиссәсиндә ишләјән јашлы, гашгабаглы вә јаман ички ичән матрос Кочневин ајаглары алтында узанарды; бу матроса о һәдсиз меһрибанлыг вә сәдагәт көстәрәрди. О, матросун, нечә дејәрләр, көзләринин ичинә бахар вә демәк олар ки, һәмишә онун әтрафында һәрләнәрди, матрос ону тумарладыгча чох шад оларды. Кечә нөвбәсиндә Лүмәк һәмишә Кочневин јанында оларды вә матрос кәминин бурнунда нөвбәдә дуруб «ирәли бахмаға» мөчбур олдуғу мүддәтдә, Лүмәк чох заман достунун әвәзинә кешик чәкәрди. Ит, јағышын алтында дуруб исланар, әсән сојуг

күлэјин габағындан гачмаз вә јасты-јапалаг гулагларыны шәкләјиб диггәтлә ирәли, кечәнин гаранлығына бахар, плаша бүрүнмүш вә итин һәрарәтилә гызынан матроса бурнуну саллаја-саллаја азачыг мүркүләмәјә имкан верәрди. Гаршыдан кәлән кәминин ишығыны көрдүкдә вә ја лагәјдликдән ишыг јандырмајан бир тичарәт кәмисинин бирдән-бирә гаранлыгда пејда олан көлкәсини көрдүкдә, Лүмәк учадан һүрүб мүркүләмәкдә олан матросу ојадарды. Лүмәк саһилә һәмишә Кочневлә бәрабәр кедәрди, онунла бирликдә ән јахын мејханаја чатдыгда, Лүмәк саһилдәки итләрлә көрүшмәк үчүн бирчә саатлыға ајрылар, бә'зән далашыб-дидилмиш һалда өз достунун јанына гајыдар вә ону даһа көздән гојмазды. Лүмәк, матросун сәрхош һалда сөјләдији монологлары¹ ашкар бир гајғы илә динләр, сәрхош Кочнев онунла јәгин ки, гәмкин мөвзуларда сөһбәт етдикдә, Лүмәк кәсик гујруғуну буламагла вә ја јумшаг бир сәслә зинкилдәмәклә она чаваб верәрди; матрос сәрхошлугдан јыхылыб күчәдә галдыгда, јолдашлары кәлиб апарынчаја гәдәр Лүмәк онун кешијини чәкәрди. Сөзүн гысасы, Лүмәк, өзүнә кәмидә сакит бир сығыначаг вә меһрибан адамларын арасында хош бир күзәран дүзәлтмиш бу адама һәгигәтән бир ит сәдагәти кәстәрирди, јохса Лүмәк һәр јердән говулан саһибсиз бир ит иди вә һәр сәһәр ит тутанларын кәмәндинә дүшә биләрди; инди исә, кәмијә кәлдији илк күндән бәри матрослар онунла елә меһрибан рәфтар едирдиләр ки, чохдан белә бир шеј көрмәмишди.

Гарагабаг вә јовушмаз бир адам олан матрос да белә габилијјәтләри олан итә мөһкәм мејл салмышды; матрос сәрхош заманларында, демәк олар ки, јалныз бу итлә узун вә сәмими сөһбәтләр едәрди. О, Лүмәјә, бир «әчлафын» үзүндән ганунсуз олагаг матрослуға верилдијиндән куја «әсил бир ханым кими» јашајан арвадын-дан, ону танымаг истәмәјән гызындан данышарды... Лүмәк дә елә бил баша дүшәрди ки, харичи бир мејханада далбадал стәкан-стәкан чин² ичән бу гашгабаглы матрос, она гәмкин шејләр данышыр.

Матросун Лүмәк илә танышлығы тамамилә тәсадүфи олмушду. Бу әһвалат, Кронштадтта сојуг вә тутгун бир базар күнү, наһардан сонра, «Могучинин» дүнја сәјаһә-

¹ Монолог—бурада: өз-өзүнә данышмаг демәкдир.

² Чин—инкилис арағы

тинә чыхмасындан үч күн әввәл баш вермишди. Кочнев лап мөһкәмчә «вуруб» ајаглары илә долама-долашыг нахышлар чәкә-чәкә, мејханадан чыхараг, һәрби лиманда дајанан кәмијә гајыдырды; бирдән бир тиндә су борусуна гысылыб сојугдан әсән бир ит көрдү. Бу исланмыш, габырғалары чыхмыш вә јәгин ки, саһибсиз, һәм дә јөндәмсиз итин јазыг һалы сәрхош матросун гәлбинә тә'сир етди.

— Ај гардаш, сән кимин итисән?.. Көрүнүр ки, јурдсуз-јувасыз бир итсән?—дејә о итин габағында дуруб кәкәләјә-кәкәләјә дилләнди.

Ит, ағыллы көзләрилә матроса шүбһәли-шүбһәли бахыб санки фикирләширди; дуруб гачсынмы, јохса бу адамын чыхыб кетмәсини көзләсинми? Лакин матросун сонра јумшаг әда илә сөјләдији бир нечә сөз, көрүнүр ити сакитләшдирди вә ит, шикајәтли бир сәслә улады. Матрос даһа да јахынлашыб ону тумарлады; ит, көрүнүр тумарланмадан хошланыб онун әлини јалады вә даһа да бәркдән улады.

Кочнев әлини чибләринә салыб нәсә ахтармаға башлады. Онун бу һәрәкәти итин диггәтини чәлб етди вә ачкөзлүклә она бахды.

— Ај јазыг, јәгин ки, ачсан!—дејә матрос дилләнди. —Бир азча сәбир елә... Бах, будур, тапдым, бәхтин кәтирди!—дејә о, нәһајәт, шалварынын чибиндән бир мис пул чыхара-чыхара әлавә етди.

О, баггал дүканына кириб бир дәгигә сонра чыхды, ичкидән артыг галмыш ики гәпијә алдығы гара чөрәк парчаларыны вә әт төр-төкүнтүсүнү итин габағына атды.

Ит ачкөзлүклә јемәјин үстүнә дүшүб бир нечә санијәдә һамысыны једи вә јенидән јалваран нәзәрләрлә матроса бахды.

— Ди кәл, кедәк конвертә... Инди ки, сән белә ачсан, орада сәни јахшыча дојдурарлар... матрослар јахшы ушаглардыр... Горхма! Кечәни дә конвертдә галарсан, јохса бу јағышын алтында галыб исланмаг бир шеј дејил... Кедәк, ај ит!

О, меһрибан-меһрибан фит верди. Ит онун далынча дүшүб бир гәдәр чәкинә-чәкинә енсиз тахта көрпүчүклә кәмијә кирди, матросун ардынча кәминин бурун һиссәсиндә бир дәстә матросун јанына чатыб горхуја дүшдү, санки пис көркәминдән хәчаләт чәкди.

— Ај гардашлар, бир вејил тапмышам!—дејә Кочнев ити көстәрди.

Итин јазыг көркәминә матросларын рәһми кәлди. Онлар ити тумарладылар вә једиртмәк үчүн ашағы апардылар. Ит дојунча јејиб, бир аздан сонра кәми мәнбәхинин јахынлығында јатды; о өз хошбәхтлијинә инана билмир, тез-тез горхмуш һалда јухудан ајылырды.

Сәһәр үст көјәртәнин силиниб-сүпүрүлмәсиндән һүркүб ојанан ит, горха-горха әтрафына бојланды, анчаг Кочнев матросларын сәһәр јемәјиндән—сыјыгдан бир финчан онун габағына гојдугда, ит хејли сакитләшди.

Арадан бир гәдәр кечдикдән, көјәртә јујулуб-тәмизләндикдән сонра, Кочнев ити јухары, кәминин бурун һиссәсинә апарды, матрослара тәклиф етди ки, ити кәмидә сахласынлар.

— Гој бизимлә бәрабәр сәфәрә кетсин.

Онун тәклифи бөјүк рәғбәтлә гәбул едилди. Матрослар босмандан хаһиш едиләр ки, баш забитдән ичазә алсын; ичазә алындыгдан сонра, кәминин бурун һиссәсиндә итә ад гојмаг мәсәләси ортаја чыхды.

Һамы бу кифир итә бахмаға башлады. Ит исә, меһрибан бахышлара чаваб олараг, кәсик гујругуну булајыр вә ону тумарлајан матросларын әлләрини миннәтдарлығыла јалајырды.

— Она Лүмәкдән башга һеч бир ад гојмаг олмаз!—дејә ким исә тәклиф етди.

Ад бәјәнилди. О дәгигәдән Лүмәк «Могучи» кәмисинин командасы һеј'әтинә гәбул едилди.

Онун илк тәрбијәсилә Кочнев мәшғул олду вә көзәл мүәллимлик габилијјәти көстәрди. Арадан бир һәфтә кечәндән сонра Лүмәк артыг баша дүшүрдү ки, көјәртәнин парылдајан ағаппаг тәмизлијини вә матросларын тәмизлик барәсиндәки чидди гајдаларыны позмаг олмаз. О, ағыллы бир ит олдуғуну, Балтик дәнизиндә илк мөһкәм фыртынада исә, дәнизчилик кејфијјәтләрини дә көстәрди. Дәниз ону әсла тутмурду. Сакит һавада олдуғу кими, иштаһла јемәк јејирди, кәминин бөјүрләринә дәјиб ашан нәһәнк далғалары көрдүкдә әсла горхмурду. Ағыллы вә меһрибан Лүмәк тезликлә һамынын севимлиси олду вә өз ојунлары илә матрослары әјләндирмәјә башлады.

Инди белә көзәл бир ити дәнизә атмагла һәдәләјирдиләр!

Бу хәбәр һамыны вә бәлкә һамыдан артыг Кочневи һәјәчана кәтирди. О, гәрара кәлди ки, Лүмәјин һәммин «узундраз шејтана» раст кәлмәмәси үчүн һәр бир тәдбири көрсүн. Һәммин күн араг ичмәк үчүн фит верилән кими, Лүмәк шән вә гајғысыз һалда јухары јүјүрдүкдә, Кочнев ону тутуб ашағы апарды вә кубрикин ән гаранлығы күнчүндә бир јер көстәриб деди:

— Ај Лүмәк, бах бурада сакит отур, јохса бәлаја дүшәрик! Мән өзүм сәнин үчүн јемәк кәтирәрәм!

IV

Арадан бир ај кечди.

Бу мүддәтдә матрослар јени баш забити кифајәт гәдәр танымыш, ондан зәһләләри кетмишди. Доғрудур, бу вахта гәдәр о һеч бир кәси кәндирлә дөјдүрмәмиш, өзү һеч бир кәси вурмамыш, үмумијјәтлә, амансызлыг көстәрмәмишди, амма бунунла бәрабәр барондан зәһләләри кедирди, чүнки һәр шејә ирад тутур, хырдачылыг едир, «гәтран кими» адама јапышыр, бир тагсыры олан матросун «баш-бејнини апарыб» сонра ән тә'сирли бир сурәтдә чәзаландырырды: тагсыры олан адамы саһилә кетмәјә гојмур, беләликлә, узаг сәјаһәтләр заманы матросун ләззәт алдығы тәкчә шејдән дә ону мәһрум едирди. Јахуд дор ипинә чыхардыб орада сахлајыр, ја да дорун үфүги ағачларынын учунда отурдурду, бир дә ки, матросларын ән чох ачыглары кәлән бир чәза верир, онлары дәнизчиләрин ән чох севдикләри араг пајындан мәһрум едирди.

Һәм бу чүр чәзалар вердијинә көрә, һәм дә кәми һәјәти чәдвәлиндән азачыг кәнара чыхмағы көздән гачырмајан үрәксиз инадчылығына көрә, барондан һәм горхурдулар, һәм дә зәһләләри кедирди. Һамы өз башынын үстүндә нә исә үрәксиз, тәрс бир машынын тәзјигини һисс едир вә башлычасы будур ки, онлар баронун үрәјиндә матрослара нифрәт етдијини, онлара јалныз бир ишчи гүввәси кими бахдығыны баша дүшүрдүләр. Нә бир хош сөз дејәрди, нә зарафат едәрди! Һәмишә елә ағыр, сакит, чырылтылы бир сәслә данышырды ки, һәссас бир гулаг бу сәсдә ловға, тәһгир едән бир аһәнк олдуғуну дујарды. Онун сојуг көзләриндә һәмишә ејни сәрт бахышлар варды!

Онун бир дәнизчи кими дә һөрмәти јох иди. Кәминин матрос клубу сајылан вә забитләрә дүзкүн гијмәтләр

верилэн бурун хиссэсинэ жыгышан матросларын фикринчэ о эсла Степан Степаныч кими бир «гартал» дежил, исланмыш бир тојугду; чүнки Сингапурдан чыхдыгда, кэминин дүшдүјү фыртынада горхаглыг көстэрмишди. Һәрчэнд баш забит һәр јерэ бурнуну сохурду, анчаг көһнэ матросларын фикринчэ, ишдэн дә јахшы башы чыхмырды. Онун «ағыллы-башлы» билији дә јох иди, бирчэ гәрслији варды. Сөзүн гысасы, матросларын барону көрэн көзләри јох иди вэ ону јалныз «мэл'ун зыггы» адландырырдылар. Намы онун нэсихәтләриндэн, таундан горхан кими горхурду.

Барон илк вахтлар кэмидэки гајданы дәјишмэк вэ әввәлки гыса тә'лимләрин јеринэ далбадал үч саат давам едэн тә'лимләр «дөшәјиб» онсуз да сәфәр заманы алты саатлыг нөвбэдән сонра јорулмуш олан матрослары тагәтдән салмаға башламышды. Анчаг капитан сағ олсун ки, тезликлә баш забитин бу чанфәшанлығынын көпүнү алды.

Капитанын дирибаш хидмәтчиси Јегорка бу барәдә кэминин бурнунда белә данышырды:

— Ај гардашлар, капитан мэл'ун Зыггыны јанына чағырыб деди: «Карла Фернандыч, сиз наһаг јерэ јени гајдалар гојуб адамлары тә'лимлә бош-бош инчидирсиниз. Гој јенә әввәлки гајда галсын».

— Бәс Зыггы буна нә деди?

— Бишмиш хәрчәнк кими гыпгырмызы олан мэл'ун Зыггы чавабында деди: «Көз үстә, анчаг мән күман едирдим ки, хидмәтин хејри үчүн белә јахшыдыр...»—Капитан исә, онун сөзүнү кәсиб деди: «Бағышлајын, чәнаб барон, мән сизсиз дә баша дүшүрәм ки, хидмәтин хејри үчүн нә лазымдыр... Елә ишин хејри буну тәләб едир ки, матрослары наһаг јерэ тәнкә кәтирмәјәсиниз. Матросларын тә'лимдән башга да ишләри чохдур: нөвбә чәкирләр; бир дә ки, бизим матрослар јахшы ишләјирләр вэ гочаг ушаглардыр... Буна көрә, сиз һеч зәһмәт чәкиб, иш үчүн нараһат олмајын... Ондан сонра деди ки, даһа сизә бир сөзүм јохдур...» Беләликлә, узундраз шејтан, үстүнә гајнар су төкүлмүш кими, чыхыб кетди!— дејә Јегорка орадакы матросларын һамысынын кефини көкәлдиб сөзүнү гуртарды.

Үмумијјәтлә, барон фон-дер-Беринг өз јени гајдалары вэ низам-интизам барәсиндәки көрүшләрилә һеч кәсин хошуна кәлмирди. Кајут-компанијада да јени баш заби-

ти хошламырдылар. Хүсусән 60-чы илләрин¹ јени идејаларынын тә'сири алтында олан вэ матросларла һуманист² рәфтар етмәклә бу идејалары һәјата кечирмәк арзусунда олан кәнчләрин барондан зәһләләри кедирди. Гәддар бир тәһкимчи вэ мұһафизәкар³ олан баронун көрүшләриндән нә исә бир көһнәлик гохусу кәлирди. Шүһәсиз ки, сәдагәтли, инамлы, өзү дедији кими «мүгәддәс принципләрини» кизләтмәјән, һәмишә бир гәдәр тәкәббүрлү, өзүнә мәфтун, сачлары тумарланмыш вэ үрәкбуландырычы дәрәчәдә сәлигәли олан барон кәнч вэ шән забитләрин гәлбиндә өзүнә гаршы кин вэ әдавәт һисси ојадырды. Онларын фикринчә, өзүнү мүгәддәс санан вэ һамыја өз Курлјанд баронлуғу јүксәклијиндән бахан барон мәһдуд, күт, васвасы, гуру бир адамды. О, донанма хидмәтинин «мәзлумлары» олан штурманын, топчунун вэ механикин дә хошуна кәлмирди. Онсуз да тез инчијән вэ үрәји назик олан бу адамлар һисс едирдиләр ки, о, нәзакәтли—зәриф рәфтары илә өзүнү үстүн тутан гәддар бир барон кими өз лүтфкарлығы илә онлары тәһгир едир.

Јени баш забит капитанын да хошуна кәлмәмишди. Она белә бир «алман колбасы» бәхш едән адмиралдан о гәдәр дә разы дејилди. Әлбәттә, баша дүшмүрдү ки, «Могучинин» командиринин барону тезликлә «башындан рәдд едәчәјинә» архајын олан һијләкәр адмирал барону гәсдән онун јаңына «Могучи» кәмисинә баш забит тә'јин етмишдир. Беләликлә, адмирал «иланы өзкәнин әли илә тутуб» барону ескадрадан Русијаја көндәрәчәкди.

¹ 50-чи илләрин ахырлары 60-чы илләрин әввәлләриндә өлкәдә баш верән ингилаби јүксәлиш чар һөкүмәтини, һакимијјәти өз әлиндә сахламағ үчүн бә'зи күзәшtlәрә кетмәјә мәчбур етмишди. 19 феврал 1861-чи илдә кәндлиләрин тәһкимчиликдән азад едилмәси барәсиндә манифест имзаланмыш вэ ондан сонра бир сыра ислаһат апарылмышды. О заман бу ислаһаты «Бөјүк ислаһат», 60-чи илләри исә «Бөјүк ислаһатлар дөврү» адландырырдылар. Әслиндә исә, бу ислаһат, һәрчэнд ирәлијә доғру бир аддым иди, анчаг алајарымчыг иди. Ислаһат мәсәләси барәсиндә чәмијјәтдә чох ихтиләф вар иди. Гәддар иртичачылар тәһкимчиләр көһнә гајдалары сахламағы лазым билирдиләр. Чәмијјәтин габагчыл һиссәси ичәрисиндә бә'зиләри бөјүк ислаһата ән парлаг үмидләр бәсләјир, бә'зиләри исә ингилабчы демократларла бирликдә, бу ислаһатын бүтүн чатышмамазлығыларыны көрүр вэ халгын тамамилә азад едилмәси уғрунда бирликдә мүбаризә апармаға һазыр идиләр.

² *Һуманист*—инсана мәһәббәт бәсләјән.

³ *Мұһафизәкар*—тәрәгги вэ ислаһатын әлејһинә олан адам, көһнәпәрәст.

Кајут-компанијада, демек олар ки, неч кэс баронла хидмэт ишлэриндэн сөһбэт етмирди. О, «Могучи» кэмиси забитлэринин меһрибан аилэсиндэ бир нөв јад адам иди. Јалныз мичманлар тез-тез барону чырнатмагла лэззэт алырдылар; онлар тәһкимчилик тәрәфдарларыны вә бөјүк ислаһатын¹ мәнасыны анламајан муһафизэкарлары јаман пислэјир вә баронун јанында Степан Степановичи тәрифлэјирдиләр: «Бах, онунла бирликдә гуллу етмэк адама лэззэт верирди! Бах, о, биликли вә иш бачаран баш забит вә меһрибан бир јолдаш иди! Матрослар да ону нә гэдәр сеvirдиләр, о өзү дә матросларын дәрдини чох јахшы билир, онлары нә гэдәр сеvirди! Матрослар да онун үчүн нечә чан јандырырдылар!»

— Ону һәтта Лүмәк дә сеvirди!—дејә «аристократ алман көгүјү» адландырдығы барону чырнатмағы чох хошлајан сарышын, гывырчыг сачлы мичман Кошутич сәсини учалдырды!—Амма, чәнаблар, нәдәнсә даһа Лүмәји јухарыда көрмэк олмур... Јазыг ит гачыб кизлэнир. Көрәсән, бу нә демәкдир?—дејә баш забитин һәдәсиндән хәбәри олан мичман гәсдән әлавә едирди.

Барон заһирән бүтүн бу санчмалара неч е'тина етмәјәрәк, һинд хорузу кими сымсырығыны саллајыр вә мөһдуд адамлара мөхсус бир тәрсликлә өз рәфтарыны дәјишмирди. Санки һамынын наразылығыны неч вечинә алмырды.

Бу ајын ичәрисиндә Лүмәк, доғрудан да, баш забитин көзүнә дәјмәмишди: амма ит ону узагдан бир дөфә дә көрмүшдү; бу заман Кочнев барону көстәриб Лүмәјә демишди: «Ај Лүмәк, ондан өзүнү көзлә!»—Бу сөзләри елә горхунч бир сәслә демишди ки, Лүмәк дал ајаглары үстүндә отурмушду. Лүмәјин әввәлки сәрбәст һәјаты дәјишмишди. Сәһәрләр адәт үзрә баш забит кәмини кәзмәјә чыхдыгда, Лүмәк Кочневин она көстәрдији анбарын бир бучағында вә ја машынханада бир јердә кизләнәрдди. Кочнев ити тәрпәнмәдән гаранлыг бир күнчдә отурмаға өјрәтмәк үчүн хејли зәһмәт чәкмишди. Аврал заманларында Лүмәк даһа гача-гача јухары чыхмырды. Өз тәрбијәчисинин вердији дәрсләр сәјәсиндә Лүмәјә бирчә дөфә: «Зыггы кәлир» демәк кифәјәт иди; ит о дәгигә өз кәсик гујруғуну гысараг, тез ашағы гачыр вә кизлин бир јерә сығыныб, анчаг матрослардан биринин

¹ 75-чи сәһифәдәки 1-чи чыхыша бах!

сакитләшдиричи фитини ешитдикдән сонра орадан чыхарды. Јалныз барон јемәк једији вә ја јатдығы заман матрослар Лүмәји көјәртәјә чыхарардылар вә бу саатларда ағыллы итин гәрибә ојунларына бахыб, әввәлки кими лэззәт алардылар. «Горхма, ај Лүмәк,—дејә матрослар ону сакит едәрдиләр.—Зыггы јохдур». Матрослар өз севимлиләрини горумаг үчүн, Лүмәк кәминин бурун һиссәсиндә тамаша вердији заманларда орада-бурада көзәтчи гојардылар. Јалныз кечәләр, хүсусилә ајсыз, гаранлыг тропик кечәләрдә, бүтүн күнү јатыб јухусуну алмыш Лүмәк кәмидә азад кәзәр вә матросларын габағында достчасына һәрләнәрдди; амма даһа Кочневлә бирликдә нөвбәдә дурмаз вә дәниздә ишыг көрдүкдә, әввәлки кими һүрмәзди. Кочнев өз севимлисини мөл'ун Зыггынын гәзәбиндән горумаг үчүн, өзү илә бәрабәр апармазды; бу гашгабаглы матрос барона, дејәсән, һамыдан артыг нифрәт бәсләјирди.

Лакин, бүтүн бу еһтијат тәдбирләринә бахмајараг, тезликлә јазыг Лүмәјин башына бөјүк бир мүсибәт кәлди.

V

Чин дәнизиндә бүркүлү, исти бир күн иди. Мави сәмада хырда бир булуд да көрүнмүрдү. Дәниздә өлү бир шәләкәт вар иди. Һәлә сүһ ачыланда күләк јатмыш, јелкәнләр тәнбәл-тәнбәл асылыб галмышды; капитан исә бухар газанларыны гыздырмағы әмр етмишди. Бир аз сонра бухар машынлары уғулдамаға башлады вә «Могучи» јелкәнләрини ендириб там сүр'әтлә Нагасакијә сары јөнәлди.

Баш забит «Могучинин» Нагасакијә јарашыглы бир көркәмдә кәлмәси үчүн чох чан јандырырды; бурада адмирал көрүш тә'јин етмишди. Барон артыг үчүнчү дөфә иди ки, бүтүн кәмини кәзиб һәр шејә ирад тутур вә нәсиһәтләрилә һамынын зәһләсини апарырды. Һәр шејин тамамилә сәлигәли олмасына, јухарыда исә шәләкәт дәнизин үзәриндә көзәрмиш бир күрә кими асылмыш көзгәмашдырычы күнәшин шөләләри алтында пар-пар парылдамасына бахмајараг, көрүнүр ки, баронун овгаты тәлх иди. О, јенә инди чә капитанла хошакәлмәз бир сөһбәт етмишди вә өзүнү бир гэдәр инчик һесаб едирди. Доғрудан да, онун инандығына көрә, ишин хејри үчүн

ирэли сүрдүү нэр бир тэклиф һәгарәтлә «характерсиз адам» адландырдығы капитан тәрәфиндән һәмишә рәдд едилирди вә онларын мүнәсибәтләри күн-күндән сојуғ вә гуру олурду. Бундан әлавә, мичманлар ону тез-тез санчырдылар, амма елә едирдиләр ки, онлара ачыгланмағ үчүн һеч бир имкан олмурду. Гәзәбләнмиш вә ачыглы олан барон, ловға-ловға дүшүнүрдү ки, һәгиги интизамы баша дүшмәјән вә бөјүкләри нүфуздан салан бу ахмағ рус «демократлары» илә бир јердә ишләмәк әдәб-әрканлы бир адам үчүн нә гәдәр чәтиндир.

Барон матросларын јашадығы ашағы көјәртәјә ениб, өз дүшүнчәләринә далдығы үчүн, күнч-бучаға һәмишәки кими диггәт јетирмәдән, кубрикә јахынлашырды ки, бирдән Лүмәк онун јанындан сүр'әтлә гачыб јухары чыхды.

— Ијрәнч ит!—дејә барон Лүмәјин көзләнемәдән мејдана чыхмасындан бир гәдәр диксинмиш һалда дејинди вә дуруб, гејри-ихтијари, итин гачдығы јерә бахды.

Бу анда баронун көзү көјәртәнин бир нөгтәсинә зилләнди; бура кәминин бурун һиссәсинә чыхан көрпүчүјүн лјукунун алты иди; баронун үзүндә ијрәнч бир ифадә заһир олду.

— Босманы бура көндәрин!—дејән барон чығырды.

Арадан бир нечә санијә кечмәмиш, босман Гордејев кәлди.

— Бу нә олан шејдир?—дејә барон бармағы илә көјәртәни көстәрә-көстәрә, дишләрини бир-биринә сыхмыш һалда, ағыр-ағыр сорушду.

Босман баронун үзүклү узун ағ бармағынын көстәрдији сәмтә бахды вә тутулду.

— Мән сәндән сорушурам, Гордејев, бу нә олан шејдир?

— Өзүнүз бујуруб көрүрсүнүз, чәнаб забит...

Бу сөзләрдән сонра босман, гашгабаглы һалда, һәмин шејин нә олдуғуну ады илә сөјләди.

Барон бир ан сүкутдан сонра деди:

— Јадындадырмы, сәнә нә демишдим?

— Јадымдадыр, чәнаб забит!—дејә босман даһа да гашгабаглы һалда чаваб верди.

— Белә ки, беш дәгигә сонра о ијрәнч ит дәнизә атылмалыдыр!

— Ичазәнизлә әрз едим ки, чәнаб забит,—дејә босман чох һөрмәтли вә јалварычы бир әда илә чаваб верди,—ит нахошдур... Фершал да она бахмышдыр, дејир

ки, гарны ағрыјыр, амма тезликлә сағалар... Демәли ки, сағлам оlanda, Лүмәк һеч бир вахт белә шеј еләмәзди, чәнаб забит! Лүмәјин тагсырындан кечин, чәнаб забит!—дејә босман титрәк сәслә јалварды.

— Гордејев! Әмрләри тәкрат етмәк мәним адәтим дејил... Сиз мәнә чох чәрән-пәрән данышачагсыныз?.. Беш дәгигәдән сонра јаныма кәл вә әрз ет ки, әмрим јеринә јетирилмишдир... Көјәртәнин бу јерини дә гашытдыр!—дејә барон әлавә етди, сонра кери дөнүб кетди.

— Уф, сарсағ!—дејә босман баронун ардынча нифрәтлә пычылдады.

О јухары чыхды. Лүмәји ашағы апармағ үчүн көзләјән Қочневә јахынлашыб һәјәчанлы һалда деди:

— Һә, гардаш, бәлаја дүшдүк... Бу саат мәл'ун Зыггы Лүмәјин ашағыны буладығыны көрдү вә...

Босман сөзүнү гуртармады, јалныз гашгабаглы һалда башыны јырғалады.

Қочнев ишин нә јердә олдуғуну баша дүшдү вә үзү һәмин саат дәјишди. Үзүнүн әзәләләри титрәди. О бир нечә санијә сәрт, сакит вә мә'јус дурду.

— Бу әчлафла һеч бир шеј етмәк олмаз! Амма адамын итә нечә рәһми кәлир!—дејә босман әлавә етди.

— Захарыч!.. Захарыч!..—дејә нәһәјәт матрос титрәк вә јалварычы сәслә дилләнди.—Ахы Лүмәк нахошдур... Мәкәр, нахош бир итдән уммағ олармы? Ахы о јазығын гарны ағрыјыр, јохса белә иш етмәзди... О ағыллы итдир... Баша дүшүр. Һеч бир заман белә бир иш көрмәмишдир... Бу күн һәлә нечә дәфә гачыб јухары чыхмышдыр... Захарыч, доғма атам ол!.. Кет о мәл'уна сөјлә!

— Елә билирсән демәмишәм? Лүмәјин бағышланмасы үчүн нә гәдәр јалвардым, һеч фикир вермәди. Дејир ки, беш дәгигәдән сонра Лүмәк дәнизә атылмалыдыр.

— Захарыч!.. Бир дә кет... Хаһиш елә... дејинән ки, ит нахошдур.

— Нә олар, бир дә кедәрәм... Амма инанмырам... Һејванын бири!..—дејә босман чаваб вериб, баш забитин јанына кетди.

Бу заман хәстә олдуғундан гәмкин, бүзүшмүш, көзләри буланығ, санки өз күнаһкарлығыны баша дүшдүјүндән пәрт олмуш Лүмәк Қочневә јахынлашыб, онун әлини јалады. Матрос чошгун бир нәвазишлә ити тумар-

лады вэ тутгун үзүндө гејри-ади бир мәрһәмәт нуру парлады.

Бир дегигәдән сонра босман гајыдыб кәлди. Оун гәмкин олмасы көстәрирди ки, хаһишиндән бир шеј чыхмамышдыр.

— Мәни, вәзифәми алчалтмагла һәдәләди!..—дејә босман гәзәбли һалда дилләнди.

— Ај гардашлар!..—дејә Кочнев кәминин бурун һиссәсинә јыгышмыш матрослара мүрачиәт етди.—Ешит-динизми, о мөл'ун нә етмәк истәјир? Оун ихтијары вармы ки, конверт итини дәнизә атдырсын? Һарада белә гајда вар?

Матрослар арасында дејинмә башланды. Сәсләр ешидилди.

— О мөл'ун Зыггы бизә өчәшир!

— Јох, о азарвурмуш, буну едә билмәз!

— Јазыг һејваны нијә суја атыр?

— Ај гардашлар, кәлин Лүмәјин чаныны гуртараг! Лап капитаначан кедәк! О, јахшы адамдыр, дүзкүн һөкм верәр! О гојмаз!—дејә гашгабаглы матрос Кочнев санки Лүмәкдән ајрылмага горхурмуш кими, ону јанындан бурахмадан, һәјәчан вә чошгунлугла дилләнди.

— Кедәк!—дејә сәсләр ешидилди.

— Аким Захарыч! Бизим һамымызы, бүтүн команданы чәркәјә дүз.

Иш чидди бир шәкил алмага башлады. Аким Захарыч гајғылы һалда пејсәрини гашыды.

Һәмин бу дегигәдә матросларын севимлиси олан кәнч мичман Кошутич кәминин бурун һиссәсиндә көрүндү, Забити көрүнчә матрослар сакитләшдиләр. Босман севинди.

— Будур, чәнаб забит,—дејә мичмана мүрачиәт етди, —баш забит әмр етмишдир ки, Лүмәји дәнизә атаг, команда да бундан бәрк инчимишдир. Ахы ити, бир күнаһы олмаја-олмаја, нијә тәләф едәк? Сизә мөл'ум олдуғу кими о, јахшы итдир, ики илдир бизимлә бир јердәдир... Чәнаб забит, онун бирчә күнаһы будур ки, гарны ағры-јыр...

Босман бүтүн бу «чәнчәлин» нәдән өтрү чыхдығыны данышыб әлавә етди:

— Чәнаб забит, хаһишимизи рәдд етмәјин, Лүмәји мүдафиә един... Хаһиш един ки, ону бизим әлимиздән алмасынлар...

Лүмәк дә санки сөһбәтин онун барәсиндә олдуғуну баша дүшүб, мичманын үзүнә јазыг-јазыг бахыр вә өз кәсик гујруғуну јаваш-јаваш булајырды.

— Будур, чәнаб забит, Лүмәк дә сизә јалварыр.

Бәрк гәзәбләнмиш мичман, сөз верди ки, Лүмәји мүдафиә едәчәкдир. Кәминин бурун һиссәсиндә матрослар арасындакы һәјәчан јатды. Кочневин үзүндә үмид парылдады.

VI

Мичман сүр'әтлә кајут-компанијаја кириб һәјәчанлы һалда деди:

— Барон, бүтүн команда сиздән хаһиш едир ки, Лүмәк барәсиндә вердијиниз әмри кери көтүрүб, она јашамага ичазә верәсиниз. Ахы, нијә матросларын әлиндән бу ити алырсыныз, барон?! Ахы о ит нә чинајәт ишләмишдир, барон?

— Бу сизин ишиниз дејил, мичман Кошутич,—дејә барон чаваб верди.—Хаһиш едирәм, ким олдуғунузу унутмајасыныз вә мәнә өз рәјинизи билдирмәјәсиниз. Ит дәнизә атылачагдыр!

— Еләми күман едирсиниз?

— Хаһиш едирәм, сусасыныз!—дејә барон сәсләнди вә онун рәнки ағарды.

— Демәли, сиз өз амансызлығынызла бүтүн команданы үсјана галдырмаг истәјирсиниз, еләми?—дејә тамилә гәзәбләнмиш мичман чығырды.—Јох, буну едә билмәјәчәксиниз. Мән бу саат капитанын јанына кедирәм.

Буну дејиб Кошутич сүр'әтлә капитанын кајутуна кетди.

Кајут-компанијадакы бүтүн забитләр ашкар бир әдәвәтлә баш забитин үзүнә бахдылар. Рәнки ағармыш барон, додагларында һәгарәтли истәһза олдуғу һалда бакенбардларындан бирини әсәбликлә дидишдирди.

Арадан ики дегигә кечдикдән сонра капитанын хидмәтчиси барона билдирди ки, капитан ону өз јанына чағырыр.

— Барон, о ит әһвалаты нечә шејдир?—дејә капитан сорушду вә наразы һалда үзүнү гырышдырды.

— Неч бир әһвалат јохдур. Мән әмр етмишәм ки, ону дәнизә атсынлар,—дејә барон сојуг бир әда илә чаваб верди.

— Ахы нијә?

— Мән хәбәрдарлыг етмишдим ки, әкәр кәмини буладығыны көрсәм, дәнизә атылмасыны әмр едәчәјәм. Кәмини буладығыны көрдүм вә әмр етдим ки, дәнизә атсынлар. Үмид едирәм ки, әкәр донанмада, доғрудан да интизам варса, баш забитин әмри јеринә јетирилмәлидир!

«Оф, ганмазын бири!»—дејә капитан дүшүндү вә үзү даһа артыг гырышды.

— Амма, барон, сиздән хаһиш едирәм ки, бу саат әмринизи кери көтүрәсиниз вә бундан сонра итдә ишиниз олмасын. Онун кәмидә галмасына ичазә вермишәм!.. Тәәссүф едирәм ки, сиз өзүнүз өз әмринизи кери көтүрмәли олачагсыныз, ахы белә әмрләр вермәк вә һеч бир сәбәб олмадан адамлары һирсләндирмәк олмаз.

— Елә исә, чәнаб капитан, ичазәнизлә сиздән хаһиш едирәм ки, өзүнүз мәним әмрими дәјишдириниз; мән исә, өзүм үчүн буну имкансыз һесап едирәм. Бир дә ки...

— Бир дә нә?—дејә капитан гуру бир әда илә сорушду.

— Хәстәјәм вә баш забит вәзифәсини ифа едә билмирәм.

— Елә исә, рапорт верин... Бәлкә дә саһилин һавасы сизин үчүн фајдалы олар.

Барон баш әјиб чыхды.

Нагасакијә чатдыглары күнүн сабаһы барон фондер-Беринг кәмидәки вәзифәсиндән чыхды, буна һамы севинди вә «Могучи» кәмисинә башга бир баш забит тәјин олунду. Матрослар асудә нәфәс алдылар.

Барон кетдикдән сонра, Лүмәк јенә азад јашамага башлады. Матрослар инди ону әввәлкиндән даһа артыг севирдиләр, чүнки онун сајәсиндә кәминин бүтүн командасынын јахасы мәл'ун Зыггынын әлиндән гуртармышды.

Лүмәк јенә әввәлки кими өз досту Кочнев илә бирликдә саһилә кедир, онун кешијини чәкирди; әввәлки кими кәминин бурнунда дуруб ирәли бахыр вә чүрбәчүр ојунлары илә матрослары әјләндирирди; бунунла бәрабәр «Зыггы кәлир!»—дедикдә, сүр'әтлә ашағы гачыр, лакин өз дүшмәнинин артыг кәмидә олмадығыны јахшы билдијиндән, о дәгигә јенә кери гајыдырды.

ҚИТАБЫН ИЧИНДӘКИЛӘР

Максимка	3
Гачыш	36
Лүмәк	60

К. М. Станюкович

МОРСКИЕ РАССКАЗЫ

(На азербайджанском языке)

Редактору *Рейхан Гачыјева.*

Рәссамы *Г. Гаврилин.*

Бәди редактору *Ј. Агајев.*

Техники редактору *Р. Әһмәдов.*

Корректору *Г. Нәсанов.*

Җыгылмаға верилмиш 22/VII-1969-чу ил. Чапа имза-
ланмыш 30/IX-1969-чу ил. Кағыз форматы 84×108^{1/32}.
Чап/в. 4,4. Учот. нәшр. в. 4,4. Сифариш № 223.
Тиражы 15000. Гијмәти 15 гәп.

Азәрбајҗан ССР Назирләр Советинин Девләт

Мәтбуат Комитәси.

„Көнчлик“ нәшријаты,

Бакы, Нүсү Гачыјев күчәси, 4.

„Гызыл Шәрг“ мәтбәәси,

Бакы, Нәзи Асланов күчәси, 80.

